

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2020 30 stp

Fakultet for landskap og samfunn (LANDSAM)

Praksiser i Alta fra steinalderen til i dag.

Astrid Bottolfsen Heitmann

Master i Landskapsarkitektur

Havet

Elva

Berget

Jorda

Skogen

Teknikken

Praksiser i Alta fra
steinalderen til i dag

Tittel

Praksiser i Alta fra steinalder til i dag.

Forfatter

Astrid Bottolfsen Heitmann

Hovedveileder

Marius Fiskevold ved NMBU

Sideantall

133

Emneord

Alta, praksis, kvensk, samisk, steinalder, Kopperverket i Kåfjord, Nordlysforskning, Tysk okkupasjon, Erik Lorange, Kraftutbygging, Kommuneplanens arealdel, Martin Heidegger, Joachim Ritter, Jakob Meløe, landskap som praksis, landskap som natur, systempraksis, den moderne teknikken.

Forord

Landskapsarkitektur og byplanlegging er praksiser som tar i bruk landet på ulike måter. Uttalt eller implisitt vil jeg si det alltid er til stede en menneske-natur-relasjon i disse handlingene og ytringene. Gjennom denne oppgaven har jeg fått mulighet til å ta for meg ulik bruk av landet i Alta gjennom historien, og dermed fått et innblikk i flere relasjoner som omfatter mennesker-i-naturen.

Jeg vil rette en stor takk til min veileder Marius Fiskevold som jeg er utrolig takknemlig for har hjulpet meg langs denne avdekkingens vei av det som til slutt skulle bli denne masteroppgaven. Jeg har lært utrolig mye spennende som jeg vil ta med meg videre i livet.

Jeg vil samtidig takke min kjæreste Anders og gode Beret. Samt at jeg er takknemlig ovenfor de som har delt sin fagkunnskap om Alta med meg. De som har vist fram og fortalt om sin praktiske kunnskap om Alta.

Begreper i teksten:

Landskapspraksis: Tilpasser sin praksis til de stedlige elementene. Naturbasert landskap

Systempraksis: Tilpasser de stedlige elementene til egen praksis. Teknisk basert landskap

Sammendrag

Bakgrunn for oppgaven er at mange mennesker har tatt i bruk Altalandet fra de første menneskene kom dit for 11.400 år siden og fram til i dag. Oppgaven forsøker å ta for seg noen praksiser som har vært til stede gjennom denne tidsperioden, og om disse reflekteres i bruken av området i dag.

Kvalitative litteraturstudier, intervjuer og feltarbeid i Alta danner grunnlaget for oppgavens kunnskapsgrunnlag. Her gis det et innblikk i den eldre steinalderens praksis, samisk praksis, kvensk praksis, norsk skiferbondepraksis, kobberverksdrift, tysk okkupasjonspraksis, og nordlysforskningspraksis, Loranges planleggerpraksis, Kraftbyggings praksis og gjeldende arealplanpraksis.

Oppgaven diskuterer empirien i lys av teoriene om Jakob Meløes landskap som praksis, Martin Heideggers moderne teknikk og Joachim Ritters natur som landskap. Diskusjonen er delt inn i hvordan de ulike praksiser tar i bruk de stedlige elementene havet, elva, skogen, jorda, berget, og om de er systempraksiser/ teknisk baserte praksiser eller landskapspraksiser.

Oppgaven kom fram til at bruken av Altalandet lenge preges av landskapspraksiser som er basert på en tilpasning til naturkreftene og de stedlige elementene i Alta.

Utover på 1800-tallet kommer det derimot stadig flere teknisk baserte praksiser som i økende grad tilpasser Altalandet til egen praksis. Innslaget av mer universelle tekniske praksiser som ikke har det stedlige ved Alta som utgangspunkt, men et menneskelig system, kjennetegner mange av disse. Samt har flere av disse praksisene innebygget en svært kalkulerende, regulerende og dominerende framferd og måte å ta landet i bruk på.

Parallelt med- og med en grobunn i systempraksisene framtrer det andre rekreasjonspraksiser som vi kan kalle en moderne estetisk tilnærming til naturen. Dens funksjon er å hele den tapte helhetlige relasjonen til naturen for det moderne mennesket.

Videre er det svake spor igjen av landskapspraksiser i arealplanpraksisen i Alta i dag, ikke i bruken den åpner opp for og absolutt ikke i selve institusjonen. Arealplanpraksisen som institusjon har derimot store likheter med de andre mer universelle og regulerende systempraksisene som vokste fram på 1800 tallet.

Abstract

The background for the thesis is that Alta has housed many practices from the ending of the last ice age until today. The thesis tries to address some of the practices that have been present during this time period, and if they are reflected in the use of the area today.

Qualitative literature studies, interviews and fieldwork in Alta form the basis for the thesis knowledge. And gives an insight into older Stone Age practice, Sami practice, Kven practice, Norwegian slate farmer practice, copperworks practice, German occupation practice, and Northern Lights research practice, Lorange's planning practice, hydroelectric power practice and current land-use practice.

The thesis discusses this knowledge considering the theories about Jakob Meløe's landscape as practice, Martin Heidegger's modern technique and Joachim Ritter's nature as landscape. The discussion is divided into how the different practices cultivate the local elements in the sea, river, forest, earth, rock and if they are system practices / technically based practises or landscape practices.

The task found out that the use of Altalandet long was characterized by being landscape practices that were based on an adaptation to the forces of nature and the local elements in Alta.

Throughout the 19th century there arrive more and more technically based practices that organize and adapt Altalandet to their own practices. They often have a more universal technical character that doesn't have Alta as its starting point but correspond more to human mental constructions. Several of these practices also have built-in, very regulatory and dominant frameworks in order to take the country into use.

Almost at the same time with a kind of common breeding ground with these system practices, other recreational practices emerge that we can call a kind of modern aesthetic approach to nature. Its function is to heal the lost holistic relationship with nature for modern man.

There are weak traces left of the landscape practices in the land-use planning today, not in the use it unlocks and certainly not in the institution itself. The spatial planning practice as an institution, on the other hand, has great similarities with the other more universal and regulatory system practices that emerged in the 19th century

Innhold

Forord	4
Sammendrag	5
Introduksjon	8
Metode	11
Landskap som praksis.....	14
Den moderne teknikken.....	15
Natur som landskap.....	19
Kort diskusjon av teorier.....	22
Altalandet	24
Empiri: Praksiser	27
Eldre steinalders praksis.....	28
Samisk praksis.....	34
Kvensk praksis.....	41
Skiferbondens praksis i Alta 1850.....	45
Kopperverksdrift.....	50
Vitenskapelige målinger og Nordlysforskning.....	54
Okkupasjonspraksis.....	59
Erik Lorange's praksis.....	66
Kraftutbyggingspraksis og Altaaksjonen.....	69
Kommunens arealplanpraksis.....	73
Diskusjon praksiser til stede i Alta	80
Havet.....	81
Bergene.....	85
Elva.....	90
Jorda.....	97
Skogen.....	100
System/ ikke system.....	102
Reflekteres tidligere praksiser i dagens arealplanpraksis: i elementene	107
Reflekteres tidligere praksiser i dagens arealplanpraksis: System/ikke system	108
Oppsummering	122
Kilder	124
Figurliste	131

Introduksjon

Romantikkens landskap i Altadalen i 1807:

«Hvor rik og vakker er ikke utsikten fra den bratte bakken, der furuskogen drar seg oppunder. På fjern avstand fremstiger den glitrende floden som renner ned fra fjellene, bukker seg over slettene forbi løvskog og gårder for siden å dra seg stolt og stor, liksom Mayn, under landet mot Elvebakkens høyder. Hvor romantisk ligger ikke gårdene i små, ensomme daler, skimter frem fra skogen og ved elvebredden, på gressrike enger, ved små bekker eller sjøer og omgitt av or eller osp! Og der det på avstand synes å herske bare skog og villmark, der åpner trærne seg plutselig og på engene ligger atter noen hus spredd omkring. De er ikke livløse prospekter, men overalt er storhet forent med det behagelige og inntagende. (Von Buch i Nielsen, 1990 s. 212)

Opplysningens landskap i Alta 2011:

Aktivitetssløya ut fra Alta sentrum skal bidra til å sikre myke trafikanter god forbindelse mellom Alta sentrum og omkringliggende grønnstruktur/friluftaktiviteter, herunder Altaelva. Dessuten skal løypa være en langsiktig og forutsigbar trase for Finnmarksløpet. Jf pbl §11-9, pkt 5 (Alta kommune, 2011b, s. 95)

Innledning

Jeg ble født inn i velferds Norge, i Finnmark, i Alta i 1990, og vokste opp der. Alle er slik født inn i en allerede bestående kontekst og en spesifikk tidsperiode. Lenge har jeg undret på hvordan det samfunnet vi lever i nå har blitt slik det er. Hva det er som har gjort og gjør at mennesker er, tenker, forstår og handler slik de gjør i dag og ikke annerledes. Spesielt interessant er det hvordan vi mennesker relaterer oss til, oppfatter, bruker og møter våre omgivelser- både i nåtiden og fortiden.

Altalandet er mitt hjemsted, og jeg har ønsket å fordype meg i, og lære det nærmere å kjenne. For å forstå et sted må man skjønne hvor det har vært, tenker jeg. Altalandet har generert huset et mangfold av menneskelige praksiser siden isen smøg seg tilbake for 11.400 år siden og fram til i dag. Gjennom å titte nærmere på disse mener jeg det mulig å få kjennskap til flere menneske-natur-relasjoner, i perioden fra et jeger-sanker-samfunn til det teknologiske

samfunnet vi lever i nå. Jeg tenker samtidig at oppgaven ikke utelukkende sier noe om Alta, men også kan bidra til å belyse tendenser i samfunnet generelt. Landskapsarkitekter og planleggere tar også landet i bruk i sin praksis, og i disse handlingene finnes det et forhold til landet. Dette forholdet til landet tenker jeg det er interessant å belyse.

Problemstillingen min er som følger: Hvilke praksiser har vært tilstede og formet landskapet i Alta, og reflekteres de i bruken av Alta i dag?

Framgangsmåte

Praksisene jeg har valgt ut er eldre steinalder i forhistorisk tid, samisk praksis, kvensk praksis, skiferbondepraksis, Kopperverkspraksis, Nordlysforskning praksis, Okkupasjonspraksis, Lorange praksis og Kraftutbyggingspraksis i historisk tid, samt arealplanpraksisen i dag. Jeg skal diskutere hvordan de tidligere praksiser har tatt i bruk de stedlige elementene havet, berget, elva, jorda og skogen. Deretter skal jeg diskutere dette gjennom system/ikke system tilnærminger, der jeg undersøker og diskuterer hvordan praksisene har tilpasset landet til eget formål, eller tilpasset egen praksis til landet. Videre vil jeg se om de tidligere praksisene er å finne igjen i dagens arealplanpraksis, blant annet gjennom å bruke de samme stedlige elementene og system/ikke system.

Alta og det litt større omland

Figur 1: Alta og omegn. Laget selv, basert på: (Geonorge N500; Norge i bilder)

I Finnmarken mot det åpne ishavet i nord står den store Sørøya og holder igjen det verste av nordavinden. Innenfor Sørøya, står øyene Stjernøya og Seiland med sine høye alpine fjell og imellom de to øyene og fastlandet leder sundene inn til Altafjorden. Altafjorden strekker seg 38 km lang og i bunnen av fjorden der hav og land møtes ligger Alta by og omland. Videre sørover langs land går det etter hvert oppover igjen mot Kautokeino og Finnmarksvidda. I Alta møtes det hemmelighetsfulle havet, den fruktbare jorda i dalene, den ville Altaelva, det steile berget og den frodige skogen- dette har lagt premissene for bruken av landet gjennom ulike tider.

Altas navn er det usikkert hvor kommer fra. En teori er at det kommer fra norrønt, og ordet alpt som betyr svane og ble brukt om Altaelva, eller muligens fjorden. En annen teori er at navnet kommer fra det samiske alda, som betyr offerplass. (Johnsen, 2014, s. 48)

Avgrensing

Det er i grunn en uant mengde landskapspraksiser og aktører som har virket med altalandskapet fra de første menneskene slo seg ned og til i dag. Jeg tenker at et sted blir til gjennom et intrikat nett av stedet selv med dets naturkrefter, dyreliv og land, og ulike praksiser, oppfatninger og små og store tankebølger som stadig skyller inn. Dermed har jeg valgt såpass mange praksiser fordi jeg tror alle disse forteller noe om bruken av Alta- og ulike oppfatninger om Alta. I denne oppgaven må jeg begrense meg og kan slik ikke ta med alt og alle praksiser. Hovedvekten vil være på praksiser etter år 1500. Det geografiske tyngdepunktet er satt til å gjelde indre halvdel av Alta kommune, omtrent det som tilsvarte gamle Alta kommune fram til 1964 da Talvik og Alta ble slått sammen til den større Alta kommune. Steinalderen er også en lang og mangesidig periode, jeg har dermed gitt et lite innblikk i steinalderen. Jeg har også valgt å beskrive de tre ulike kulturenes praksiser i Alta gjennom å sette tyngdepunktet og søkelys på samisk praksis og bruk fra år 0-1600, kvensk praksis fra 1700-1800, og den norske skiferbondens praksis på 1830-1960 for å illustrere litt hvordan landet ble brukt gjennom tiden.

Det har selvfølgelig vært mye annen aktivitet som jeg dessverre ikke får plass til i denne oppgaven.

Metode

Litteraturstudie

Min viktigste framgangsmåte for å komme fram til en problemstilling og så besvare denne problemstillingen har vært søking etter litteratur. Jeg har lånt en enorm mengde bøker og annen litteratur på bibliotekene i Alta, på Ås og i Oslo. Jeg har brukt Nasjonalbibliotekets database, bibliotekbasen Oria, samt plandokumenter, kart, artikler og annen informasjon på

internett. Dette gjorde det mulig for meg å velge ut og finne fram til bruken av Alta i dag og før.

Hva jeg fant av informasjon og det som utpekte seg for meg, førte til inndelingen av ulike praksiser i epoker/temaer. Slik var det å lete bevisst etter hvordan menneskene praktiserte og brukte landet, en metode eller analytisk blikk. Dette perspektivet ble en linse som informasjonen ble silt gjennom, og som ledet meg til å velge noe på bekostning av annen informasjon. Det å utarbeide noen kart har også vært en måte å analysere landet på og dermed en fremgangsmåte.

Teori

For å kunne sammenlikne praksisene med hverandre og se på hvilke endringer i bruken som har foregått over tid, fant jeg det nyttig å benytte meg av teorier som behandler og sier noe om disse forandringene rent teoretisk. Fra Jakob Meløes beskrivelse av dannelse av landskap som noe som oppstår gjennom kroppslig praksis, til Heideggers beretning om overgangen fra den tradisjonelle til den moderne teknikken- og da overgangen fra en virkelighetsforståelse til en annen. I tillegg, Ritters tilnærminger til natur som landskap, som forsøker å forklare hvordan det moderne mennesket forholder seg til landet.

Feltarbeid

Som framgangsmåte i masteroppgaven dro jeg til Alta i starten av mars 2020. Dette var viktig for å se Alta i lys av den problemstillingen jeg hadde valgt meg. Jeg forsøkte å ta andre briller på enn de jeg tidligere har sett Alta gjennom. Jeg så etter hvordan landskapet ble brukt og tegn som sier noe om hvordan det hadde blitt brukt før. Alta strekker seg utover et stort område. Jeg kjørte rundt i bil, gikk mye, og grynnet mye i snøen. Jeg oppsøkte og oppdaget nye steder jeg aldri har vært på tidligere, og steder jeg kjenner fra før. Jeg var i Alta i litt over 3 måneder sammenhengende og fikk med meg de store skiftningene i året fra lite dagslys, kulde og mye snø til varme og snøsmelting. Jeg fikk se hvordan jorda beveget seg og raser ut i havet. Til slutt forlot jeg Alta i juni. Jeg reise fra en natur der det kvitret, blomstret og var blitt grønt. I løpet av dette feltarbeidet tok jeg også flere bilder som brukes i oppgaven.

Intervju og uformelle samtaler

Jeg fikk tillatelse til å foreta intervjuer hos NSD. I mars hadde jeg 3 formelle semistrukturerte kvalitative intervjuer: Med to planleggere, en lokalhistoriker, og en arkeolog. Disse var 1- 1,5 timer lange. Intervjuene foregikk som videointervju over nett, telefonsamtale og et fysisk

møte. Jeg valgte å kontakte disse menneskene fordi jeg gjennom forberedende litteraturstudie og med råd fra andre fikk rede på at de enten hadde kunnskap om dagens bruk av Alta, praksiser etter år 1500 eller kultivering av landet i steinalderen. Jeg fikk deres samtykke til å benytte meg av den kunnskapen de delte med meg. Jeg har likevel tatt i bruk lite av dette intervjumaterialet direkte i oppgaven, det hjalp meg imidlertid til å peile meg inn på annen litteratur og åpnet for nye refleksjoner. Jeg hadde også under feltarbeidet i Alta, flere uformelle samtaler og møter med ulike mennesker for å lære mer om hvordan Altalandskapet brukes i dag, og har blitt brukt gjennom tidene.

Refleksjon

Min oppgave ble til underveis mens jeg gikk, og jeg visste ikke at den skulle bli det den ble. Diskusjonens elementinndeling i berg, skog, hav, jord og elv vokste fram av at jeg la merke til at disse elementene gikk igjen i veldig mange av praksisene jeg tok for meg. Elementet teknikk/landskap ble til mye på grunn av ting jeg så i praksisene- og er også knyttet til de teoriene jeg bestemte meg for å bruke.

Refleksjon over forholdet mitt til Alta

I oppgaven valgte jeg altså å studere mitt eget hjemsted, som jeg flyttet fra for åtte år siden. Jeg har vært mye tilbake enten for ferie eller sommerjobb samtlige av årene etterpå. Dette forholdet til stedet jeg har studert er et perspektiv som på en måte er positivt, fordi jeg allerede har en viss form for kjennskap til stedet og dets historie. Samtidig var min praksis som skolelev i velferds Alta, og min sommerjobbpraksis, både tidsmessig og på andre måter, ganske langt fra å bedrive stengselsfiske på 1700 tallet. Selv om man forsøker å være bevisst på sitt eget ståsted, kan det å studere sitt eget hjemsted bundet til nåtiden, gjøre at det er visse ting som man ikke ser, mens andre ting står tydeligere fram. Nissen vil uunngåelig være med på lasset, men slik er det uansett hva vi velger å studere..

Jeg har også valgt teorier og dermed briller å tolke materialet gjennom. Disse valgene har betydning for hva jeg finner i litteraturen som utgjør det empiriske grunnlaget og for hva jeg så i landskapet under feltarbeidet. Så vil jeg også si, at når jeg har valgt hvilken empiri jeg har tatt med i oppgaven, i et hav av kilder, så har det også betydning for resultatene – for hva jeg ser og ikke ser. Og de historiske kildene jeg har tatt i bruk for å belyse Alta, er allerede tolkninger gjort av andre. Historien er sjelden nøytral.

Det jeg presenterer i oppgaven er ikke sannheten tout court og 50 år fram i tid. Mine valg av praksiser og diskusjonselementer er også en kategorisering av verden, en verden som er mer komplisert enn det jeg framviser, der mange nyanser uten tvil vil falle bort fordi de ikke blir synlige gitt perspektivene og kategoriene jeg benytter meg av. Slik er oppgaven en fortelling, en versjon og en variant av Alta. Jo flere ulike blikk på Alta, jo flere variasjoner og jo mer mangfoldig vil Alta og landskapsbruken vise seg å være.

Jeg ser tydelig at jeg kunne avgrenset oppgaven i større grad enn jeg har gjort, med tanke på oppgavens korte tilblivelsestid. Jeg kunne ha fokusert færre praksiser og heller gått dypere og mer grundig ned i hver av disse praksisene. Men på den andre siden, mener jeg at det å se flere praksiser i sammenheng over en lang tidsperiode, slik jeg har gjort, er en svært interessant vinkling som kan få frem noe nytt om Alta som jeg ikke har lest før.

Landskap som praksis

Landskap blir til gjennom bruk

I sin tekst «The Two Landscapes of Northern Norway» skriver filosofen Jakob Meløe om hvordan landskap vokser fram og blir til gjennom aktiviteter og bruk. «Our concepts of the world come from our common activities in the world» (Meløe, 1988, s.387) Meløe illustrerer dette gjennom å ta for seg den norske fiskerens landskap og reindrifsamens landskap.

Konseptet om en god naturlig havn gir først mening og oppstår i forbindelse med å ferdes på sjøen og med å bedrive fiske. På samme måte som konseptet jassa har relevans og oppstår i forbindelse med reindriften, og gjeting av rein. (Meløe, 1988, s.387) Det finnes slik mange landskap, og fiskerens landskap og forståelse handler om at: «The fisherman sees what he sees in terms of what he does» (Meløe, 1988, s. 390) Det handler om den individuelle skipperens erfaring. At det er gjennom å ta i bruk båten og håndtere den at hans verden blir til, samt hans lærdom og forståelse av naturen. Om observasjon og beskrivelse av sjøen og landskap skriver Meløe at:

“If there is one description of it which tells the truth about it, it is the fishermen’s. It is the only truth that fits the landscape, as it reveals itself to those who have found their livelihood there, fishing, say, from a boat of around 30 feet, with net or longline. This is the fisherman’s world.» (Meløe, 1988, s. 391)

Man må lytte til disse fiskerne når man selv trer inn i området. Det er fiskerens sannhet som passer landskapet i dårlig sjøvær, og i godt vær vil det alltid være plass for landskap fra ikke-fiskere. (Meløe, 1988, s. 392)

På samme måte som konseptet havn oppstår innenfor fiskerens landskap, så blir jassa noe mer enn hvilken som helst snøflekk først innenfor reindriftsamenes landskap. Om sommeren når det blir varmt vil reinen trekke mot fjellet. Her vil de ofte søke en jassa, en snøflekk som tåler tråkk, fra 30-300 rein, for å komme seg bort fra myggen og varmen. (Meløe, 1988, s.397)

Som Meløe sier «There is a sense in which we all see the same when looking in the same direction or at the same lump of matter» (Meløe,1988, s.400) Vi ser ikke det samme- slik vil det være vanskelig å få øye på en naturlig havn- om man ikke besitter fiskerens stedsspesifikke kunnskaper og opparbeidede ferdigheter. På samme måte som det vil være vanskelig å kjenne igjen en god jassa, for reinen, da man ikke besitter reindriftssamens ferdigheter. (Meløe, 1988, s.387)

Fortellinger om bruken

Fiskeren har lært allerede fra barnsbein om området, fisket og båten, gjennom å jobbe med sin far eller annen slekt. Han lærer også om landskapet gjennom samfunnet han tar del i og fortellingene som er i omløp der:

«There will also be a lore of stories, told and retold at the kitchen table, or at family gatherings in the best room, about wreckages, narrow escapes, sudden gales, strange waves, bonanzas, etc. But wether we speak about the individual skipper or about the lore of the community, the basic scheme will be the same. It will be about the world as experienced from the fishing boat.» (Meløe, 1988, s. 391)

Den moderne teknikken

Heidegger presenterer *Spørsmålet om teknikken (Die Frage nach der Technik)* i 1953. Her spør han om hva teknologiens (teknikkens) vesen er, dets essens, dets natur. Rent konkret sier han at den vanlige forståelsen av teknologien er at den er et middel/instrument for et mål, eller at det er et produkt av menneskelig verk. Altså at teknologi kan defineres både fra et instrumentelt og antropologisk perspektiv (Heidegger, 2016, s. 183). Men Heidegger er ute etter noe mer utfyllende enn denne forståelsen, i det han spør om teknikkens vesen. Han er ute etter det all teknikk/teknologi har til felles, det vil si dets essens. (Heidegger, 2016, s.182)

Ifølge Heidegger kan ikke teknologiens vesen oppfattes som noe nøytralt, da vil teknologiens vesen forbli usynlig for oss, og vi forblir ufritt lenket til den:

«Så er da også teknikkens vesen på ingen måte noe teknisk. Vi erfarer derfor aldri vårt forhold til teknikkens vesen så lenge vi bare forestiller oss og bedriver det som er teknisk, avfinner oss med det eller viker tilbake for det. Overalt forblir vi ufritt lenket til teknikken, enten vi lidenskapelig bekrefter den eller forneker den. Og helt betingelsesløst er vi utlevert til teknikken når vi betrakter den som noe nøytralt. For denne forestilling, som man i dag hylder med særlig kraft, gjør oss fullstendig blinde for teknikkens vesen.» (Heidegger, 2016, s. 182)

Slik mener han vi må undersøke teknologiens vesen, og gå det nærmere i sømmene.

Den gamle/tradisjonelle teknologiens vesen

Heidegger går tilbake i gresk antikk filosofi for å forklare teknologiens vesen. Ordet teknikk har sin opprinnelse i ordet Technikon, som vil si det som hører til ordet Techne. Ordet Techne dekket både håndtverksvirksomhet og «den store kunst og de skjønne kunster» (Heidegger, 2016, s.187). Techne hører videre hjemme i poiesis, som er selve frambringelsen eller det som vokser fram (Heidegger, 2016 s. 187). Frambringelsen handler om at man hjelper noe med å bli til, man lar slik «... det ennå ikke nærværende ankomme i nærvær» (Heidegger, 2016, s. 186). Både det kunstnerisk frambrakte, en håndverksmessig tilvirkning og naturens vekst er frambringelse - å bringe noe fram (Heidegger, 2016, s. 186).

Om man lager en offerskål så er det en slags form for avdekking, eller aletheia(sannhet) : «Den avdekker det som ikke selv bringer seg frem og som ikke ennå foreligger, det som av den grunn kan se ut og falle ut snart slik, snart annerledes...» (Heidegger, 2016, s. 187)

I avdekkingen og frambringelsen av en sølvskål er det ifølge grekerne flere årsaker som er med, det er flere elementer som er «skyldig» i frambringelsen. Det er ikke bare sølvsmeden alene som årsak og aktør. Det er altså fire årsaker: materialet sølv, formen, hensikten med dets tilvirkning og den som bevirker resultatet, sølvsmeden (Heidegger, 2016, s. 184).

Sølvsmeden, i form av å være aktøren som bevirker resultatet, gjør avdekkingen mulig. Han hjelper og hegner om de skjulte mulighetene og potensialet i verden å tre fram. Potensialet til å lage en sølvskål eller en åre av tre har alltid ligget som potensiale i verden, men det må avdekkes for å bli til.

Teknikkens essens og vesen er altså at det avdekker sannheten for oss: “Teknikk er en måte å avdekke på. Teknikken råder i det doméne der avdekking og uforborgenheter; der aletheia, der sannhet skjer.” (Heidegger, 2016 s. 188)

Den moderne teknologiens vesen

Avdekkingen av naturen i den moderne teknikken skjer ikke gjennom frambringelsen på samme måte som ved den tradisjonelle teknikken- altså det som vokser fram, som i poiesis. Den moderne teknologiens vesen, og måte å frambringe naturen på, er en annen type frambringelse og denne kaller Heidegger i stedet for Gestell (stellet på norsk). Denne frambringelsen skjer gjennom en form for utfordring og oppstilling av naturen, som eksempelvis «krever av naturen at den leverer energi der hvor sådan kan utvinnes og lagres» (Heidegger, 2016 s. 188).

I den moderne teknologien tilpasser vi elva til vår bruk og på våre premisser, i stedet for å tilpasse oss til elva og dens premisser. «Kraftverket er ikke bygget inn i Rhinen som den gamle trebro, slik denne i århundrer har knyttet bredd til bredd. Den strømmende elv er tvert imot bygget inn i kraftverket. Den er hva den nu er som strøm, nemlig varmtrykkleverant, ut av kraftverkets vesen. (Heidegger, 2016, s.189) Vi bestiller elva til vår bruk, krever av elva at den skal levere oss strøm. Heidegger sier at elva er ikke er ei elv i landskapet slik den var før, den har blitt mer lik en bestillbar ressurs for oss. Elva Rhinen er «Ikke annerledes enn som bestillbart objekt for besiktigelse av et reiseselskap, som en ferieindustri har bestilt hit (Heidegger, 2016, s.189).

Det som er farlig med teknologien er ikke ifølge Heidegger nødvendigvis at den muliggjør dødelige utfall av bruken av eksempelvis atombomber, men hva dens vesen faktisk allerede har gjort med vår, altså menneskets egen relasjon til verden. Videre at dens vesens tilstedeværelse forblir oss ubevisst, om vi ikke selv er klar over dets tilstedeværelse, og at vi ikke er fri fra dens rammeverk: «Det finnes intet teknikkens demoni, derimot nok dens vesens hemmelighet.» (Heidegger, 2016 s. 198) Det er et forhold til verden som i økende grad er preget av en kalkulerende, rasjonell, instrumental, teknologisk relasjon. Teknologiens vesen får direkte følger for hvordan vi oppfatter og forholder oss til verden rundt oss, den er dypt forankret i og gjennomsyrrer vår virkelighetsforståelse. Verden, naturen og våre omgivelser framtrer som en ressurs som ligger rede til oss å forsyne oss fra som vi måtte ønske. «Et

landstrøk blir derimot utfordret til utvinning av kull og metaller. En grend avdekker seg nå som kulldistrikt, jordbunnen som lagringssted for metall» (Heidegger, 2016, s.188). Til og med «Åkerbruk er i dag motorisert ernæringsindustri. Luften blir utfordret, stilt med henblikk på avlevering av kvelstoff, jordbunnen med henblikk på metaller, metallet med henblikk på f.eks. uran, dette med henblikk på atomenergi, som kan frigjøres til ødeleggelse eller til fredelig utnyttelse» (Heidegger, 2016, s.189).

Naturen avdekkes og blir til som en bestand i stedet for en gjenstand. En bestand som kan bestilles, altså redusert til en ressurs eller et middel. Det individuelle forsvinner, og det generelle, å se ting i form av en bestand, trer fram. Bestanden: «Den kjennetegner intet mindre enn den måte hvorpå alt det som blir truffet av den utfordrende avdekking, er *nær*. Det som står i bestandens tegn, står ikke lenger overfor oss som gjenstand (Heidegger, 2016, s.190).

Om «stellet» som er den moderne teknikkens vesen, i form av en krevning av verden, får trå uhindret fram. Så er det den «høyeste fare», ifølge Heidegger (Heidegger, 2016, s.197). Denne måten å forholde seg til verden på vil således smitte over på måten vi forholder oss til mennesket også.

«Så snart det uforborgne ikke engang lenger angår mennesket som gjenstand, men utelukkende som bestand, og mennesket innenfor det gjenstandsløse kun er bestilleren av bestanden, går mennesket på stupets ytterste rand, dit nemlig, hvor det selv skal bli tatt som blott og bar bestand. Imidlertid blåser nettopp det slik truede menneske seg opp i skikkelse av Jordens Herre. Derved utbredes det inntrykk at alt som påtreffes, kun består i den grad det er et menneskeprodukt.» (Heidegger, 2016, s.197)

Et av de grunnleggende trekkene ved stellet, eller den moderne teknikken er at den rigid kontrollerer, styrer, innrammer og regulerer for å totalt sikre seg at hele verden skal framtre som uensartet bestand. Slik vil den også der den står for avdekningen av verden, fortrenge alle andre måter å la verden vise seg fram for mennesket (Heidegger, 2016, s.190 og 198).

Heidegger skriver at den moderne teknikkens vesen og den moderne naturvitenskapen/moderne fysikk står hverandre nære. Den tekniske verdensanskuelse beredte veien for naturvitenskapen, og gjorde den mulig, og det var altså her menneskets bestillende måte å avdekke verden på utspiller seg først. Teknologien fikk videre vind i seilene da den kunne belage seg på den moderne presise naturvitenskap. Den moderne fysikk antar og

utfordrer allerede i sin teori og definisjon av naturen at den skal vise seg fram på en bestemt måte. Som «en forutberegnbar sammenheng av krefter, derfor bestilles eksperimentet, nemlig til utspørring om og hvorledes den slik stilte naturen svarer på tiltalen» (Heidegger, 2016, s.193).

Det reddende alternativ ifølge Heidegger

Med en teknologisk forståelse av verden vil Rhinen tre fram som en ressurs som alltid står klar til bruk og bestilling, som vannkraftsenergi som kan utnyttes, omdannes, lagres, distribueres, re distribueres osv. Likevel er det andre måter Rhinen kan avdekkes på. Alternativet til den teknologiske og vitenskapelige måten å relatere seg til verden på mener Heidegger ligger i kunstens og poesiens domene. Opp fra den tekniske verdensanskuelse og den fare den utgjør for vår relasjon og tanker om verden, vokser denne reddende måten å forholde seg til verden. Det er avdekkingen i form av poeisis, frambringelsen av verden. Poesien og det dikteriske er veien å gå mener Heidegger og refererer til dikteren Hölderlin som skriver at «dikterisk bor mennesket på denne jord» (Heidegger, 2016, s.203). Altså vi kan se på Rhinen som ressurs, eller la den framtre på alternative måter. ««Rhinen», innbygget i kraftverket, og «Rhinen», talt fra det kunstverk, som er Hölderlins «liktbenevnte hymne» (Heidegger, 2016, s.189).

«Jo mer vi nærmer oss faren, desto klarere begynner veimerkene i retning av det reddende å lyse, og desto mer spørrende blir vi. For det å spørre er tenkningens fromhet.» (Heidegger, 2016, s. 204).

Natur som landskap

Landskap fødes av moderniteten, og får sin funksjon i moderniteten

I sin tekst *Landskap* fra 1963 skriver Joachim Ritter om det estetiskes funksjon i det moderne samfunn. Den tekniske måten å forholde seg til og kontrollere naturen på som kom med byen, med vitenskapen og arbeidet i det moderne samfunnet, har i følge Ritter gitt oss mennesker vår frihet fra naturens stramme grep. Slik er ikke det tekniske noe negativt for oss mennesker

(Ritter, 1984, s. 43). Nå: «manifesterer frihed sig således som frihed for mennesket, fordi det dermed endegyldigt har befriet sig fra naturens magt og som objekt underkaster den sit herredømme til nytte for sig selv» (Ritter, 1984, s. 43). Men med denne nyvunne friheten, og den tekniske måten å forholde seg til verden på, mener samtidig Ritter det er noe vesentlig for oss mennesker som går tapt, nemlig vår enhet og samhörighet med naturen, vår estetiske tilnærming til naturen. Vår distanse og atskillelse fra naturen, som vi fikk i det moderne samfunnet, skaper et tomrom i oss, og det er her den estetiske betraktningen av landskap som natur får sin funksjon. Som en kompensasjon, en heling eller et substitutt for den tapte forbindelsen med et hele (Ritter, 1984, s.44). Slik «...driver ånden til at udforme organer, der gør menneskelivets rigdom levende og nærverende» (Ritter,1984, s. 45).

«Den æstetiske tilegnelse og anskueliggørelse af naturen som landskab har den positive funktion at holde menneskets forbindelse med den omgivende natur åben og give den mæle(stemme) og gøre den synlig; uden æstetisk formidling forbliver forbindelsen nødvendigvis uudtalt inden for samfundets verden af objekter.» (Ritter, 1984, s. 44)

Den tekniske naturvitenskapelige måten å forholde seg til naturen på er altså selve forutsetningen for at natur som landskap oppstår, disse to er forbundet med hverandre. Når naturen er i en posisjon der den med sine egne lover og krefter hersker over mennesket, vil menneskets forhold til naturen være preget av «skræk og rædsel» (Ritter, 1984 s. 44). «Frihet utfolder sig i en tilværelse, hvor naturen er tæmmed. Natur som landskab finnes kun på baggrund af den frihed, som vokser frem af det moderne samfund» (Ritter, 1984 s. 44).

Et tidlig eksempel på det å forholde seg til naturen som landskap

Ritter viser frem et eksempel, og et første steg mot hvordan de tidligste moderne menneskene begynte å nærme seg naturen på en annen og ny måte. Der landskapets utseende blir sett på som noe vakkert, og noe som kan nytes. Han beskriver her Petrarca som i 1335 bestiger tinden Mont Ventoux med sin bror (Ritter, 1984, s. 27). Petrarca skriver straks etter sin bestigning en beretning, om at han forut for bestigningen hadde tanken om at dette var en ny og uvanlig aktivitet (Ritter, 1984, s. 27). Han og hans bror blir også underveis gjort oppmerksom på, at den landlege befolkningen som bor i fjellskråningen, ser på dette som

«fremmed» og «uhyggelig». Han møter på en aldrende gjeter, som ivrig prøver å overtale dem til ikke å bestige fjellet. Gjeteren forteller at han selv i sin ungdom, med et ungdommelig pågangsmot hadde besteget fjellet, og "...havde den gang ikke fået andet ud af det end fortrydelse, udmattelse, et forslået legeme og en sønderrevet frakke. Man havde da heller ikke hverken før eller siden hørt om, at nogen som helst skulle have vovet noget lignende" (Petrarca i Ritter, 1984, s. 28). Slik Fiskevold og Geelmuyden (2019) skriver, så overtar den estetiske erfaringen formidlingen av den helhetlige naturen og kosmos, som folk tidligere hadde funnet i filosofisk og religiøse tanke (2019, s.38). Petrarca's rettferdiggjør og forklarer slik først for seg selv sin fjellstigning gjennom at den kan sammenliknes med en åndelig stigning til det salige liv og det gudommelige nærvær (Ritter, 1984, s.28). Det er altså måten Petrarca begir seg ut i naturen på og måten han reflekterer over det som peker framover mot den moderne estetiske oppfattelse av natur som landskap. På toppen av fjellet leser han i Augustins bekjennelser fra år 400: «menneskene drager af sted for at beundre bjergenes tinder, havets mektige bølger...men dermed glemmer de at forundres over sig selv» (Ritter, 1984, s.29). Slik ender han ferden med å forlate denne nye måten å forholde seg til naturen på, og heller tolke sin bergbestigning som selvforglemmelse.

Fødes av friheten

Det er først når vi har blitt frie fra naturens grep og dets rolle som premissgiver, og har forlatt vår enhet med naturen, der naturen er nyttig, nødvendig, matfat og næringsvei, at vi kan se naturen som landskap. Da kan menneskets "blik på jord og himmel vakte sjælelige stemninger og lysten til billedligt at fastholde disse stemninger" (Fredländer i Ritter, 1984, s.48). Uten denne friheten har ikke menneskene noe behov for et substitutt for en tapt relasjon med naturen, altså det som blir landskap. Bonden har godt kjennskap til den jorden han arbeider med, "...men af landskabet "berøres han næppe". Det "nydende syn" kan ikke optræde, hvor "det nødvendige og det nyttige er fremherskende" (Friedländer i Ritter, 1984, s. 48-49).

«Landskab er natur, der for en følsom og sansende betrægters syn er æstetisk nærverende: Markerne utenfor byen, floden som grense, "handelsvej", "problem for brobyggere" er ikke i seg selv landskap. Det blir de først, når mennesket uten praktiske formål for øje retter sig mode den "fri" nydende betragning for at være i naturen som menneske. Naturen kommer til å se anderledes du, når mennesket begiver sig ud i den.

Det er ellers er noget nyttigt eller som en ørken nogen unyttigt, og som i århundreders løb forblev uset og upåaktet eller var noget fjendligt afvisende fremmed, bliver til det store, ophøjede og skønne: under en æstetisk synsvinkel bliver det til landskab» (Ritter, 1963, s. 35).

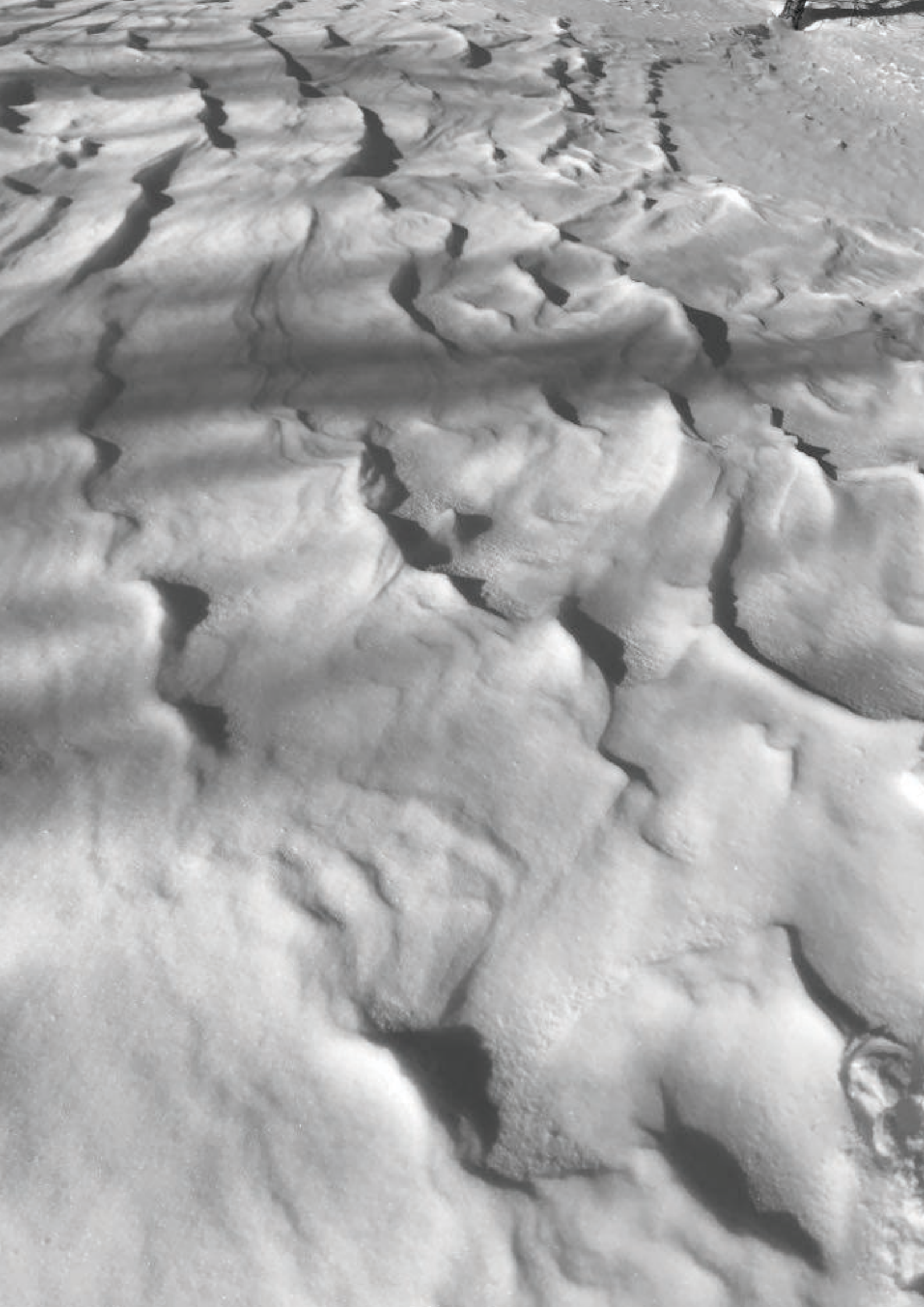
Kort diskusjon av teorier

Jakob Meløe beskriver et førmoderne landskap der mennesket lever i og tettere på naturens krefter, et mer utpreget naturalhushold. En landskapsforståelse som formes av den praktiske bruken av stedet og samhandling med det. Heidegger og Ritter snakker om den moderne landskapsforståelsen som gradvis trer frem med moderniteten. Denne har gitt oss velferd og frihet fra naturens lenker, slik Ritter sier. Heidegger sier samtidig at vi burde akte på denne gitte «naturlige» måte å være i verden på. For da vil vi ikke kunne avdekke noe annet- eller være klar over at vi bedriver og avdekker en verden for menneskelig utnyttelse, kontroll og dominans. Om mennesket ikke ser nærmere på at det er utlevert til en teknisk verdensforståelse, vil det være ufritt.

Denne tekniske forståelsen har lite plass til den helhetlige natur, og gjør på denne måten menneskets liv fattigere. De mener samtidig begge at det helende står i forbindelse med og har sin grobunn i nettopp denne tekniske forståelsen. Det er her landskapet, poesien og kunsten, det som åpner opp for en større helhet og rikholdig liv, får sine vekstvilkår.

En kan kritisere Heidegger, og si at teknikkens vesen kanskje alltid vært en del av den menneskelige historie. Menneskets grusomme måte å forholde seg til landet, andre mennesker og dyr på finnes det mange gode eksempler på gjennom historien. Dette er overhodet ikke noe spesielt for den vestlige sivilisasjon etter grekerne. Allikevel kan man si at det illevarslende med en slik tenkemåte tatt til det ekstreme, er at vi med vår moderne teknologi, kan gjøre grusomme ting i en enormt stor skala og i et tempo som ikke har sin like i historien.

Samtidig kan man si at det å mene at vi mennesker som lever i denne æraen er smartere og forstår verden bedre enn det mennesker gjorde før, og at vi har en mer sann verdensanskuelse fordi vi tenker rasjonelt, det er å bedra seg selv.

Altalandet

Klimaet og forandring

Siste istid var på sitt heftigste rundt 25 000 år f.v.t. Da lå det et tykt lag med is på flere kilometer over Alta, og denne isbreen og dets smeltevann formet mye av Altalandet. For ca 10 000 år siden startet nedsmeltingen, og dette gikk relativt raskt, og stein, grus, sand, leire og usortert stein ble lagt igjen av isbreen (Holst, 2014, s. 28).

Etter siste istid sto havet 80-70 meter høyt innerst i Altadalen og 20 moh ytterst i Altafjorden (Holst, 2014, s. 33). Etter at tyngden fra isen forsvant, begynte landet å heve seg. Denne landhevningen foregår fortsatt, bare sakte. Flyttingen av løsmasser og stein, la igjen en god og fruktbar jord, som igjen gjør det mulig for mennesker og dyr å bebo og bruke Altalandskapet (Holst, 2014, s. 28).

Siden de første menneskene kom til nordlige skandinavia for over 11 000 år siden så har det vært flere langvarige faser med både kaldere og varmere klima. Da den første bergkunsten i steinalderen i Alta ble laget for 7300 år siden, var gjennomsnittstemperaturen eksempelvis 2-3 grader varmere enn temperaturen i dagens Alta, med kaldere somre og varmere vintre. Dette førte til at det vokste furu og annen skog lenger ut på kysten og øyene, og høyere opp i terrenget. Det var også flere dyr til stede i skogen (Helskog, 2012, s. 27).

Klimaet og kontrastene

Altalandet ligger 70 grader nord og på samme breddegrad som nordlige Alaska, og midtre del av Grønland. Golfstrømmen i havet har bidratt, og bidrar fortsatt til at det er mer gjestmildt å bosette seg i Alta i forhold til de andre stedene på samme breddegrad (Nielsen, 1990, s.11). I 2012 var den årlige gjennomsnittstemperaturen på 1,3 grader, i juli på 13,4 grader og i januar på minus 8,7 grader (Helskog, 2012, s. 26).

Vinteren i dagens Alta varer i 7-8 måneder. Altalandet er oftest snøkledd, ferskvann og elver er isdekte. I klarværet og den tørre kulda om vinteren kan man høre snøen knirke under føttene og se nordlyset på himmelen. Det er mørketid i nesten to måneder fra omtrent 24 november til sola vender tilbake 17 januar. Det betyr ikke at det er bekmørkt i 2 måneder, men at sola står under horisonten og det er noen timer med lys, ofte blålig eller annet

forskjellaktig lys, den ene dagen ikke lik den andre. Gradvis går det mot lysere og varmere tider.

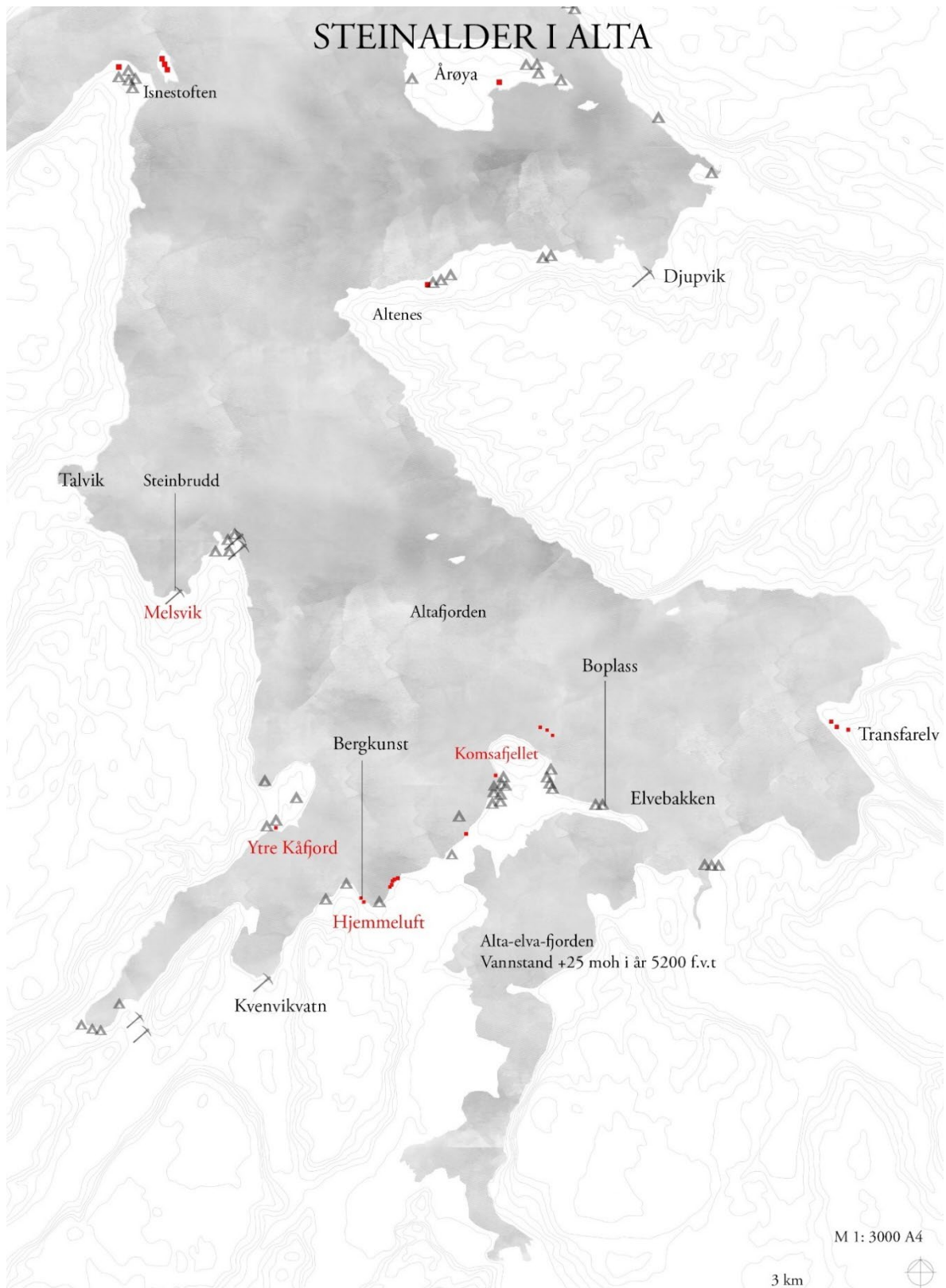
Som oftest skifter vinteren hurtig over til sommer. Om sommeren lyssetter midnattssola landskapet også hele natta, og dagene varer evig. Plutselig blir det frodig og grønt. Som Nielsen skriver så ble flere av reiseforfatterne som besøkte Alta på 1800 tallet forbauset over det sydlandske klimaet til et sted som lå så langt mot nord. Ut fra dette kom fortellingen om Alta som «Det arktiske Italia» til (Nielsen, 1995, s. 11). Dette litt unike klimaet, også i Finnmarkssammenheng, har lagt til rette for en mangesidig bruk av Altalandet (Nielsen, 1995, s. 11).

Figur 3: Dette er det geografiske stedet hvor tyngdepunktet i oppgaven vil ligge. Her vises de store formasjonene i landet med havet, fjellene og dalene. Samt noen stedsnavn i Alta tettsted. *Kart laget selv, basert på: (N250 Geonorge; Høydedata)*

Empiri: Praksiser

Eldre steinalders praksis

Figur 4: Steinalderen i Alta. Kart laget selv, basert på: (N250 Geonorge ; Niemi, 2019, s.9; Gjerde, 2010, s.265)

Eldre steinalder betegner jeg som den perioden fra de første menneskene kom til de nordlige områdene etter siste istid og fram til ca 4500 f.v.t. Det er et enormt langt tidsrom og praksisene har nok forandret seg underveis. Jeg skal ikke ta for meg hele denne tidsperioden, men gi et lite innblikk i bruken av landet.

Bruken av chert

For omtrent 10 400 år siden begynte menneskene å hente ut chert fra berget i Altafjorden. Dette foregikk på et sted som i dag heter Melsvika og ligger litt lenger ute i Altafjorden enn Alta tettsted (Niemi, 2019, s. 210). Chert var viktig for å kunne lage ulike redskaper, og kan minne om flint i dets bruksområde. I tillegg til chertbruddet i Melsvika er det oppdaget fire andre chertbrudd i Alta området (Niemi, 2019, s. 9). Bruddet ble trolig brukt bare i sommerhalvåret, med korte men regelmessige opphold og bosetninger. Menneskene som utvant cherten tok i bruk ild og fyrsetting for lettere å kunne få brutt løs cherten (Niemi, 2019, s.208-209). Melsvika var trolig mest brukt i tidlig eldre steinalder, men også sein eldre steinalder. Dette tilsier at bruddet var i bruk i perioden fra 10 400 år siden fram til omtrent 5000 år siden (Niemi, 2018a, s. 11). Muligens også noen tusenår senere.

Tidlig bosetning ved Komsa

400 år senere ser man de første spor etter menneskelig bosetning i det som i dag er Alta tettsted. Menneskene bosatte seg ved Komsafjellet og i et landskap som ville fortont seg annerledes enn det vi ser i dag. Havet sto som sagt opptil 75 meter høyere enn det det gjør i dag, og slik var Komsa, og Komsafjellet en øy omgitt av hav (Andreassen, u.å, s.2). På vestsiden av denne øya, i Tollevika, finnes muligens de første sporene av bosetning med synlige hustufter. Disse bosetningene var trolig tilknyttet havet (Andreassen, u.å, s. 7).

Båtbyggingspraksis og mobilitet

Det fantes stor furu ganske tidlig i Altaområdet i steinalderen, og slik kan dette ha vært en viktig attraksjon som gjorde at steinaldermenneskene slo seg ned i området. Arkeolog og skipsingeniør Per G. Klem har gjennom å tolke helleristningene og 74 av de 100 båtfigurene som framvises her konkludert med at steinaldermenneskene tok i bruk skogen og bygde båter av furu. De hadde jo også gode redskaper, eksempelvis fra chertbruddet i Melsvika og ild til dette. Slike båter ville vært mer solide, og gitt steinaldermenneskene stor mobilitet. Helskog

mener at de trolig kan ha hatt lettere båter laget av skinn som kunne bæres, mens furubåtene kan ha blitt brukt til lengre ferdsel (Rapp, 2015).

Bergkunst- bruk og oppfatning sammenvevd

7300 år siden begynte menneskene som bodde i Alta å hugge bilder inn i berget, å lage bergkunst. Dette holdt de på med i en periode på 5000 år, helt fram til for 2200 år siden da denne praksisen trolig opphører (Gjerde, 2010, s. 285). Det ble totalt formet 6000 figurer i løpet av de 5000 årene, 50 av disse er hellemalerier og resten helleristninger (Alta museum, udatert, avsn. 1).

Fokuset vil her ligge på området Hjemmeluft, ei bukt, og de helleristningene som ble laget i omtrent år 5200 f.v.t. De som levde i Alta på denne tiden drev med jakt, fangst og fiske. Med utgangspunkt i utgravningene foretatt i Altaområdet, samt de store sesongskiftningene i løpet av året skriver, arkeologen Helskog at:

«De jaktet på rein, elg, småkval og fugl, og de må ha drevet med et utstrakt fiske både i saltvann og ferskvann. De plukket bær og samlet røtter. De må ha hatt en rik kunnskap om dyr og planter, om vær og vind, og om livet generelt i den verden de levde i.» (Helskog, 2012, s.48)

På bergkunsten i nordlige Fennoskandia kan man ikke bare se at det viktigste temaet rent konkret var jakt, men og spesielt jakt på de store dyrene. Kveitefiskescener, bjørnejaktsener og elgjakt, samt reinsdyrsjakt og også reinsdyrsjakt ved bruk av innhegning eller med båt er vist i bergkunsten. Alle disse store dyrene har til felles at de er dyr som migrerer, i forbindelse med sesonger, og gjerne i faste ruter guidet av de store landskapstrekkene og linjene i landskapet. På samme måte som reinen beveger seg fra sommerbeite til vinterbeite i dag (Gjerde, 2010 s. 424- 425). I Alta generelt er det motivene elg, rein, menneske, båter og bjørn det finnes flest av på helleristningene fra den eldre steinalder. Andre motiver er også små hvaler, laks, kveite og fugler (Gjerde, 2010).

Kosmografi

Opprinnelig lagde menneskene helleristningene på de glatte svabergene i øvre del av tidevannssonen (Helskog, 2012, s.22). De eldste helleristningene i Hjemmeluft finner vi i dag

liggende 25 moh over havet (Gjerde, 2010, s.268). I Hjemmeluft er figurene hugget inn i en gråfarget, hard sandstein med mørke blåaktige trekk. Disse bergene ble gjennom flo og fjære dekket av havet for så å komme til syne igjen (Helskog, 2012, s.23).

Menneskene som lagde helleristningene hadde sin forståelse av kosmos og verden, en verdensanskuelse. En oppsummering av ulike etnografiske kilder innenfor det sirkumpolare området har vist at det var en relativt vanlig forestilling at verden var delt inn i tre deler (Gjerde, 2010, s. 116). En øvre verden, en midtre verden og en underverden. I oververdenen (himmel) og underverdenen (vann/grunn) levde «andre enn mennesker», mens i den midtre verden (jord) holdt levende mennesker, dyr og planter til (Helskog, 2012, s.22). Alle disse tre verdener møtes i tidevannsonen, og det kan trolig være en viktig grunn til helleristningene ble laget her (Helskog, 2012, s. 22). Dette stedet var muligens sett på som et magisk sted med spesiell betydning der mennesker kunne kommunisere med de tre åndeverdener, kosmos eller maktene. Slik kan bergkunsten knyttes til kosmologi og muligens sjamanistisk praksis (Gjerde, 2010 s. 118).

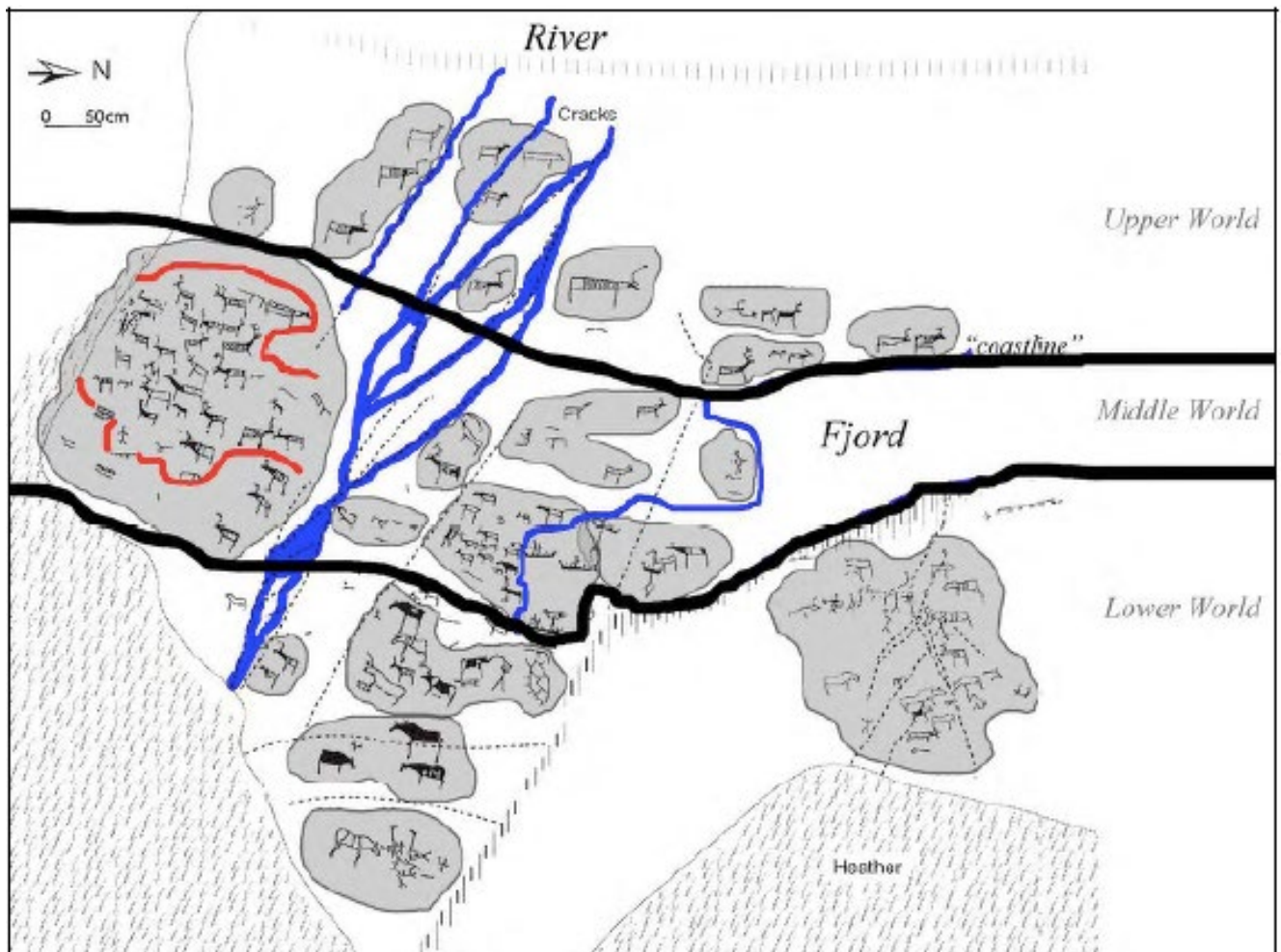
Ifølge teorien for inuitt oppfatninger av landskap (Gjerde, 2010, s. 408) vil den tidlige bergkunsten i Alta i steinalderen også kunne handle om å referere til gode soner/områder i makrolandskapet, her forstått som det store landskapet. Med noen «fulle» og noen «tomme» soner (Gjerde, 2010, s.137). Figurene og komposisjonene i bergkunsten interagerer med de naturlige trekkene, fargene og topografien i selve berget den er laget på. Sprekker og nedsenkninger naturlig i stenen blir mini innsjøer, daler og elver. Ifølge arkeologen Magne Gjerde kan både scenene, figurene og motivene og deres interaksjon med det lille landskapet i berget, referere til og være representasjoner av fortellinger i makrolandskapet, enten virkelige og eller kosmologiske. Steder og områder der menneskene som lagde de levde sine liv og handlet. For eksempel bjørnehiene i Hjemmeluft eller reininnhegningene, kan være slike referanser til «fulle» soner (Gjerde, 2010, s.419).

Det eksisterte trolig ikke noe markant skille mellom det geografiske fysiske landskapet og det kosmologiske landskapet i mange jakt-sanker kulturer, ifølge arktisk etnografi. Disse landskapene var sterkt sammenbundet for menneskene som levde her (Gjerde, 2010, s. 130). Bergkunsten i Hjemmeluft på panelet bergbukten 4 kan, ifølge Gjerde, både tolkes som en representasjon av den fysiske landskapsvirkeligheten og som en representasjon av deres kosmos og verdensbilde. Det er ikke en motsetning mellom disse tolkningene nødvendigvis, da man på dette panelet kan se et eksempel på denne interaksjonen (Gjerde, 2010, s.280). Kosmografien deres er således det som kommer til syne gjennom fortellingene disse

menneskene lagde i bergkunsten (Gjerde, 2010, s.447). Det verdslige og fysiske hang muligens sammen med det hellige. Der alt liv, både mennesker, insekter, vegetasjon, dyr, fjell, elver, været og «andre enn mennesker» var forent med omgivelsene (Helskog, 2012, s. 16).

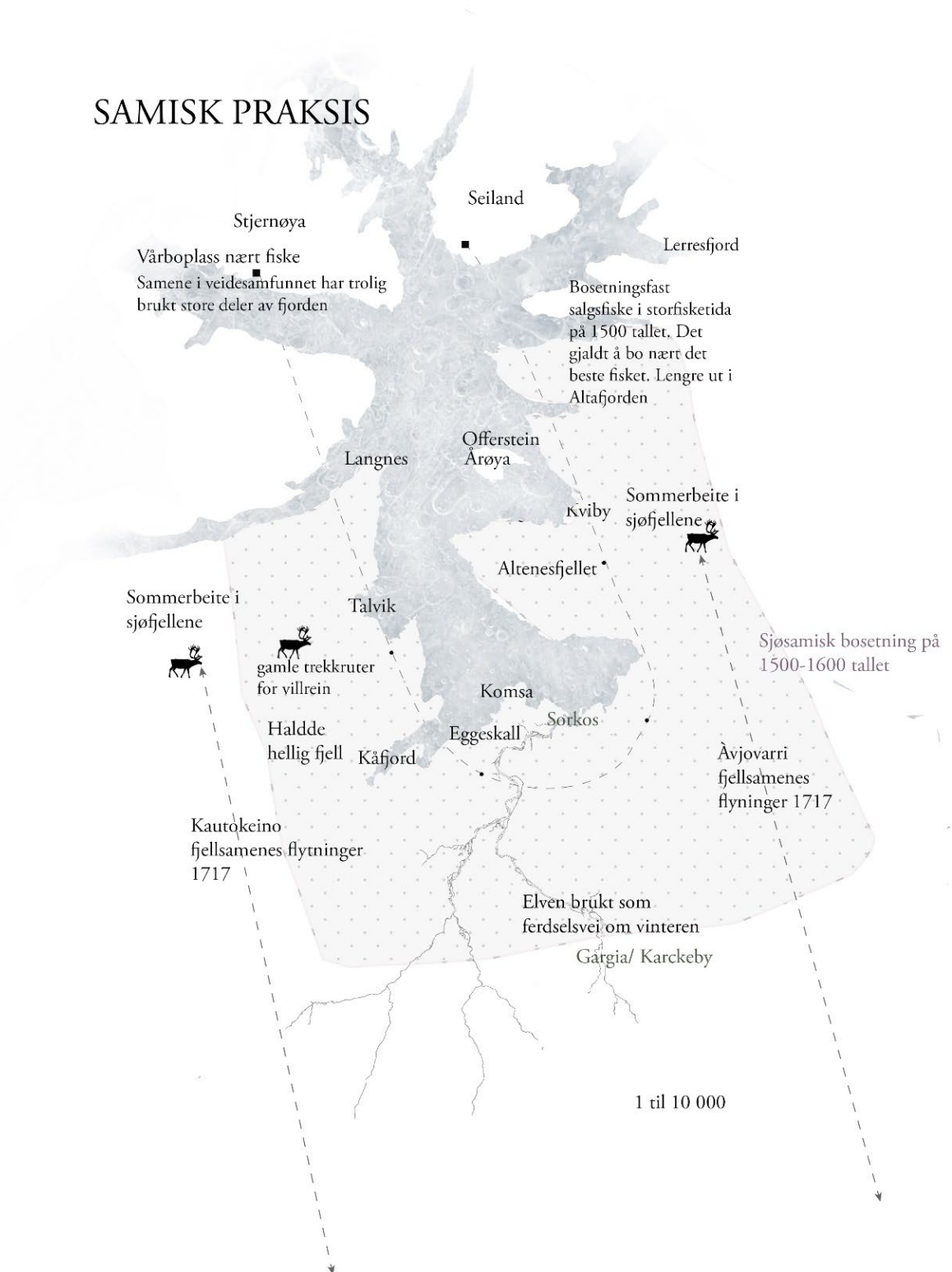

Figur 5: Bergkunsten i bergbukten i Hjemmeluft, fra ca 5200 f.v.t.

Figur 6: Her er figurene satt i forbindelse med inuittenes landskapspersepsjon der landskap er delt inn i ulike gunstige soner. Samt at vi ser den kosmologiske tredeling av Bergbukten 4 panelet i en oververden, midtre verden og en underverden. Elgen hører ofte til underverdenen, relatert til vannelementet. Det var ofte også et elghode i staven på båtene vist i helleristingene. Samtidig ser vi at bergets topografi og farger, med elver og kyst samhandler med figurene, og kan referere til det større landskapet. Figur laget av, og gjengitt med tillatelse fra Magne Gjerde (Gjerde, 2010, s. 281)

Samisk praksis

Figur 7: Kart viser samiske praksiser. Kart laget selv, basert på: (N500 Geonorge; Von Westen i Nielsen, 1990, s. 177)

Buoret lea jođu go oru (bedre å flytte enn å være bofast) (Hætta, 1994, s. 64).

Et par århundre etter vår tidsregning kan man se de første spor etter en samisk kultur, måte å leve på og bruk av landet i Finnmark. De spesielle gravfunnene i Varanger vitner om dette. Altafjorden ble i eldre historisk tid betegnet som en av de «rette finnefjorder» (Nielsen, 2014, s.392). Det finnes derimot lite arkeologisk materiale som kan bekrefte at sjøsamene bodde her like tidlig som i Varanger, før vi først hører om de i historiske kilder på 1500 tallet. Antakeligvis har de nok bebodd Altaområdet i mange hundre år, men deres spesielle livsførsel har lagt igjen få spor etter seg (Nielsen, 1990 s. 20). Jeg vil i denne teksten vise til eksempler fra samenes landskapsbruk og praksiser i et større geografisk område av Altafjorden enn kun tettstedet Alta i botten av Altafjorden slik det er i dag, for å belyse samenes landskapsbruk. En landskapsbruk som forandrer seg. Samisk bruk av landet består av flere praksiser, og disse praksisene forandrer seg med tiden, de er ikke statiske.

Fram til 1300- 1500 tallet - Trolig veidekulturpraksis

I eldre tid drev samene med veiding, som vil si at de berget seg på selvforsyning gjennom jakt, sanking og fising og baserte seg på sesongboplasser. Dette for å benytte seg av de godene som ulikt landskap og ulike årstider kunne gi (Nielsen, 1990, s. 69). Ørnulf Vorren har rekonstruert sjøsamene i Varangers flyttinger med sesongen, noe de holdt på med fram til midten av 1600 tallet. Han har antydnet at dette gjaldt kystsamer i andre finnmarksfjorder, herunder Altafjorden (Nielsen, 1990, s. 69). I så fall kan man muligens tenke seg at det foregikk en noenlunde lignende årssyklus og praksis i Alta, dog med lokal variasjon. I Varanger lå vinterboplassene ved bunnen av Varangerfjorden og området 1 mil utover. Her ble det drevet fangst av sjøpattedyr, fisk, pelsdyr og småvilt, samt tilgang til skogen og brensel. Om våren flyttet de seg nærmere fiskefeltene med loddefisket omtrent 3 mil utover i fjorden på begge sider. På sommeren bodde de igjen inne i fjordbunnen, her sanket de nytteplanter og fisket i elver og innsjøer etter laks og ørret. På høsten var det villreinfangst i fokus, de hadde sine boplasser inne i landet. Her er det funnet 15 fangstanlegg for villrein (Nielsen, 1990, s. 69).

Sjøsamene på 1300/1500 tallet – Bosetningsfast fiske for salg, med en fot igjen i veidekulturen

På 1500 tallet blir samisk bosetning i Altafjorden nevnt for aller første gang i historiske kilder. Ifølge historikeren Jens Petter Nielsen hadde samene i Altafjorden på 1500 tallet gått

bort fra å bedrive sesongflytting og veidekultur. De la om sin praksis til et mer bosetningsfast salgfsiske, med fisket og havet som hovedvirksomhet. Deres praksis var således mer lik fiskebondens (Nielsen, 1990, s.69). Det gjaldt nå å ha kort vei til de aller beste fiskefeltene, og torsken, lenger ute i fjorden i det som har blitt kalt storfisketida (Nielsen, 1990, s.71). Likevel hadde de fortsatt en fot plassert i veidekulturen, de brukte fortsatt landet til jakt, fangst og veiding (Nielsen, 1990, s.78). De jaktet på pelsdyr i skogen, og laget fortsatt pelsverk. Det var mye skog i Altaområdet, og de fleste pelsdyrene lever i skogsterreng (Nielsen, 1990, s. 75). De holdt også fortsatt på med villreinfangst i sjøfjellene rundt Altafjorden på 1500 tallet. Et eksempel er på vestsiden av fjorden på Isnestofte (Langnes) (Nielsen, 1990, s. 75). De dro til fjells i sjøfjellene, ofte med en rein med slede, og brakte med seg et telt, fyrstøy, kokekjele, reinskinn. De brukte tamreinen som lokkedyr, eller kledte seg ut som lokkedyr selv. For eksempel med en reinskinnshette, med reinhorn oppå. Trekkruken for villreinen gikk nemlig forbi Haldefjellet til Talvik fjellene (Nielsen, 1990, s. 77).

Karckeby samene

Et mulig unntak fra omleggingen til fiske for salg på 1500 tallet kan være Karckeby samene (Gargia samene) som nevnes i 1553. Gargia ligger i grensa mellom vidda og skogen ved Altaelvas øvre løp. Om vinteren var de Karckeby samer og drev villreinfangst på Beskades samt jakt på pelsdyr i Altaskogen (Nielsen, 1990, s. 87). Om sommeren var de Sorkos samer og bodde ved elvemunningen og fisket i Altaelva og fjorden. Gargia-siidaen var altså kanskje en veidegruppe og muligens den eneste som ikke hadde en tilpasning som baserte seg hovedsakelig på salgfsiske i sin virksomhet. Dette var på 1500 tallet i det som i dag tilsvarer Alta kommune (Nielsen, 1990, s.88).

1600 tallet – Fjellsamene går fra villreinfangst til tamreinhold

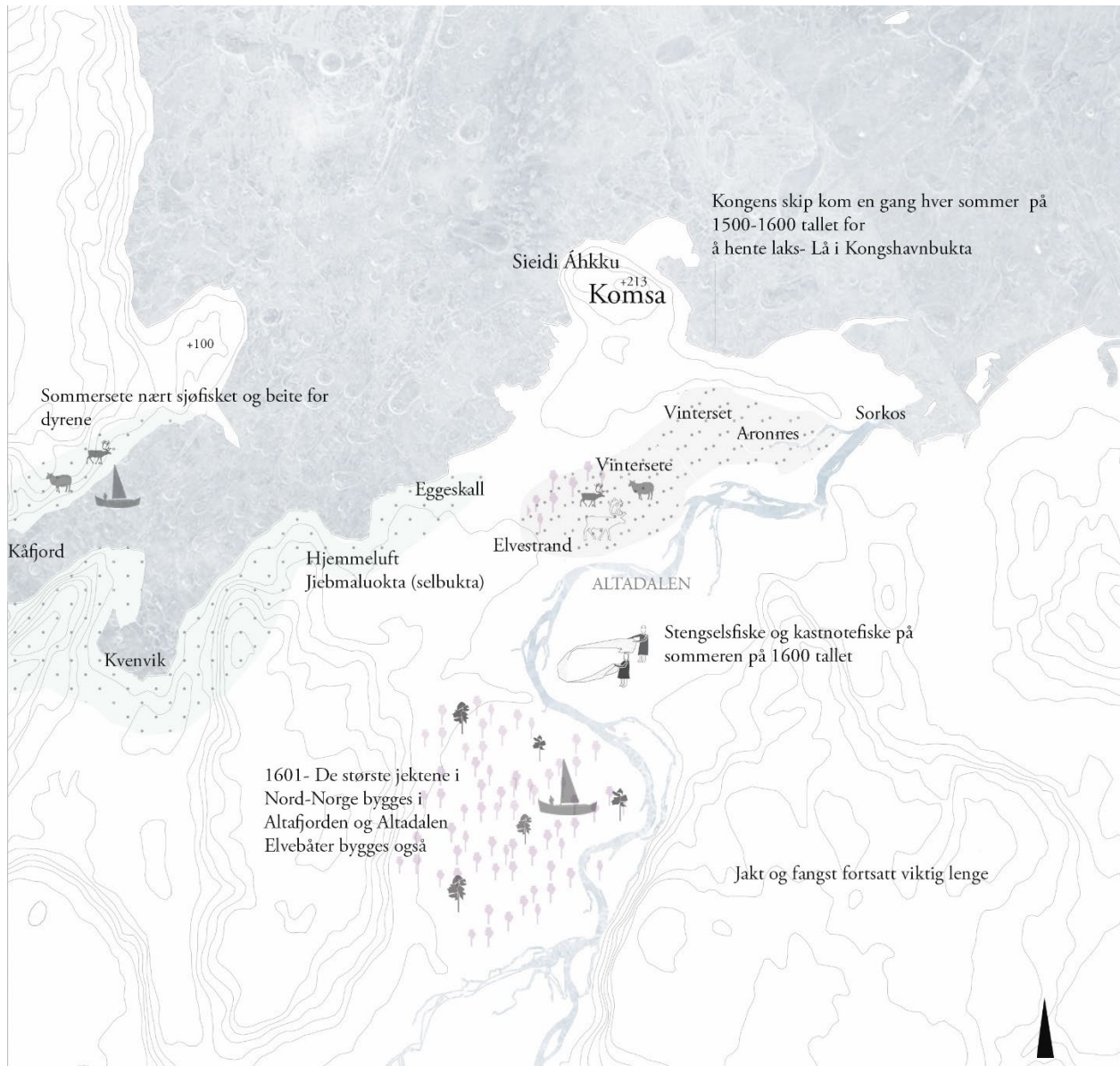
Fjellsamenes praksis i Kautokeino og andre indre bygder endret seg på 1600 tallet (Nielsen, 1990, s. 175). Det skjedde en utvikling fra villreinfangst til tamreinhold, altså til reinnomadisme og en næringsspesialisering. Det ble viktigere å skaffe reinen beiteland, dette tok mye tid og var tungt arbeid, og det ble konkurranse om dette mellom de ulike siidaene. Antallet villrein hadde gått ned på grunn av økt bosetning i området, og en økt etterspørsel etter varer av skinn. Samt innføring av skytevåpen (Minde, 1982, s. 98). Fjellsamene startet først på 1600 tallet å føre flokkene sine ned til Altafjorden om sommeren. Til sommerbeiter i sjøfjellene på begge sidene av Altafjorden, her bedrev de også jakt og fiske i fjorden og i

elvene (Nielsen, 1990, s. 176). På 1600 tallet hadde fjellsamene sine sommerbosetninger her, i Talvik og Haldde området, i gamle trekkruiter til villreinen (Nielsen, 1990, s. 77).

Under sine grenseeksaminasjoner i Finnmark på midten av 1700 tallet skriver Major Peter Schnitler dette om fjellsamenes kultivering av landet:

«...deres Boeskab bestaaer i tamme Reen, mange eller faa, i en Tield, eller Telt, hvor de ligge i... have den meste Føde af Reenen; De maa med deres Tield fløtte, og følge Reenen, naar denne et Sted har afbedet, til et andet; Deres arbeide er let: at melke og vokte deres Reen imod Ulven, at gaae du paa Skøtterie, og fiske om Sommern, hugge små Veed om vintern til Brændsel; Ellers pløye de ikke, de saae ikke, de høste ikke...»
(Schnitler, 1985, s.121)

Fjellsamene startet først på 1600 tallet å føre flokkene sine ned til Altafjorden om sommeren. Til sommerbeiter i sjøfjellene på begge sidene av Altafjorden, her bedrev de også jakt og fiske i fjorden og i elvene. Dette førte til noen konflikter mellom ulike interesser. Norske bumenn og sjøsamene mente dette påførte stor skade på deres næring (Nielsen, 1990, s. 176). På 1600 tallet hadde fjellsamene sine sommerbosetninger her, i Talvik og Haldde området, i gamle trekkruiter til villreinen (Nielsen, 1990, s. 77).

Figur 8: Samiske praksiser. Kart laget selv basert på: (N250 Geonorge)

Sommerfiske i Altaelva

Sommerlaksefisket i Altaelva var en viktig praksis for sjøsamene rundt Altafjorden, Gargia samene og også for samene fra innlandstraktene Kautokeino/Karasjok. På 1500 tallet fisket samene laks om sommeren på vegne av kongen (Nielssen, 2014, s. 255). Samene bedrev da stengselsfiske, som besto av å sette staker ned, med garn mellom, som fanget fisken (Nielssen, 2014, s.257). Garn, kastenot og lysterfiske drev samene med også (Eikeset,2004, s. 12).

Sjøsamenes båtbyggingspraksis i Altadalen

Sjøsamene hadde et godt rykte på seg for å være gode båtbyggere, allerede ble dette nedskrevet i Kongesagaene fra middelalderen. De hadde gjort størstedelen av båtbygginga nord for Saltfjellet fram til 1700 tallet, dette var alt fra jekter til firroinger, seksringer, åttringer. Et utsagn fra Finnmark rundt 1570-1590, sier at samene i Finnmark lagde båter både våren og høsten, som en fast del av syklusen i året (Nielssen, 2014, s.388-389). I sjøfinnemantallet fra 1601 kommer det fram at i Altafjorden bygdes de største jektene i hele Nord-norge. Så de bygde store jekter, elvebåter og nordlandsbåter, av de store furuene i skogen blant annet i Altadalen (Nielssen, 2014, s. 390-391). De holdt på med dette på 1500-1600 og 1700 tallet. Halvveis på 1700 tallet virker det som at skogen var blitt for hardt brukt (Nielssen, 2014, s. 390).

1600 – husdyrhold - vintersete og sommersete i Alta

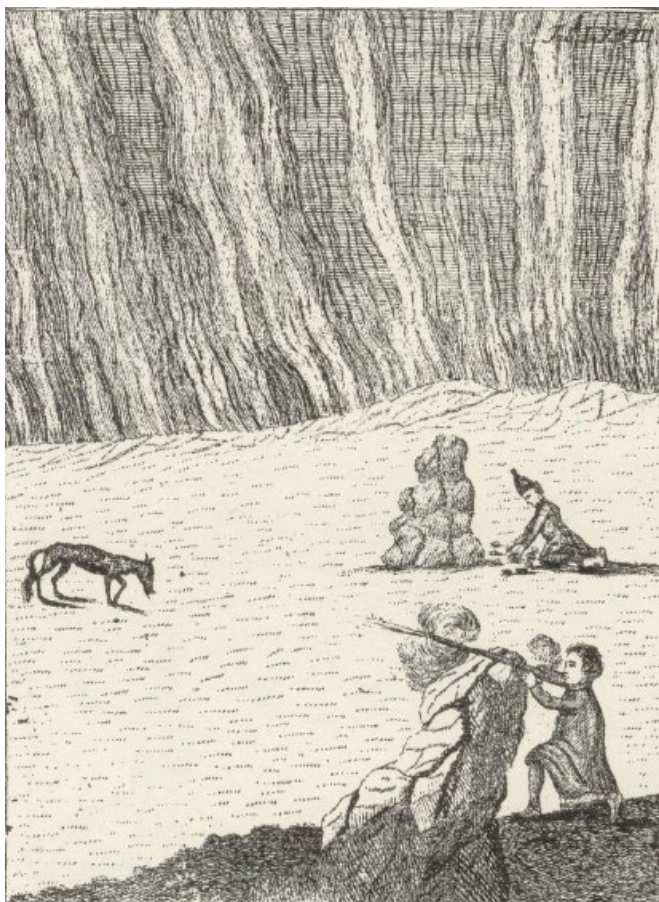
På 1600 tallet sviktet fisket og prisene falt, samt at de norske bumennene også trakk lenger innover i fjorden. Det skjedde da en ny endring i sjøsamenes tilpasning og bruk av landet fra salgsfiske til husdyrhold med både sau og rein. Nå ble fjordbunnen viktigere for sjøsamene (Nielsen, 1990, s. 131 og 142). Med husdyrholdet ble igjen kystsamisk ressursbruk sesongbasert, med flyttinger og sætring fordi de måtte skaffe beite til dyrene sine (Minde, 1982 s. 99).

Sorenskriver Hans Paus i Talvik i Altafjorden skriver i 1769 om sjøsamene at ”Disse have alltid tvende Boepladse, nemlig et Vinter-Sæde og et Sommer-Sæde” (Paus i Johnsen, 2016, s. 124). Aronnes og oppover Altaelva til Storgjerdet ble brukt som vintersetene for samene. Derav navnet Vinterset på Aronnes. Om sommeren dro samene i samlet gjeng til Kåfjord, Kvenvik eller Eggeskall (hjemmeluft) med kyrne slik at de kunne få beite, og at samene selv kunne drive med sjøfiske. Slik sto vinterboplassen på Aronnes og grodde, slik at man senere kunne bruke det dyrebare vinterfôret (Personlig kommunikasjon, 6.mars 2020)

Samisk førkristent verdensankuelse

I førkristen tid var den samiske religionen en naturreligion preget av en animistisk måte å forstå verden på. Naturen så man på som besjelet, naturformasjoner slik som steiner, fjell og innsjøer var levende slik at man kunne tilbe de og ofre til de og slik få hjelp. En viktig person i denne religionen var sjamanen, Noaiden, som brukte runeboommen. Framføring av joik var også viktig. Det fantes mange guder i den samiske religionen (Hætta, 1994, s.49). Slik var religionen nært forbundet med landskapet. Praksis forbundet med ofring og rituell virksomhet foregikk også i den samiske kulturen.

På nordvestsiden og under Komsafjellet står en Sieidi, en samisk offerstein. Denne blir på samisk kalt Áhkku (Seidekjerringa på norsk). Det er en 5-6 meter høy stein, som sjøsamene besøkte i håp om å få godt vær og fiskelykke. Dette kunne oppnås ved å smøre fiskefett på steinen eller ofre fisk. Man ville være på god fot med gudene, og ære dem (Hætta, 1994, s. 56). Slik ofring til gudene skjedde ofte ved store steiner eller steinblokker som markerte seg i landskapet (Hætta, 1994, s. 54). Senest i 1828 kunne man finne både fiskeben og reinsdyrshorn ved steinen, og slik fortelles det om en ofring her: «I nödens stund iförte de sig deres beste Kläder, nærmede sig ydmygeligen med Offer og Knæfald, og sagde: Steenens Væsen! Hellige steen, hjælp mig!» (Kielhau i Sveen, 2003, s. 52).

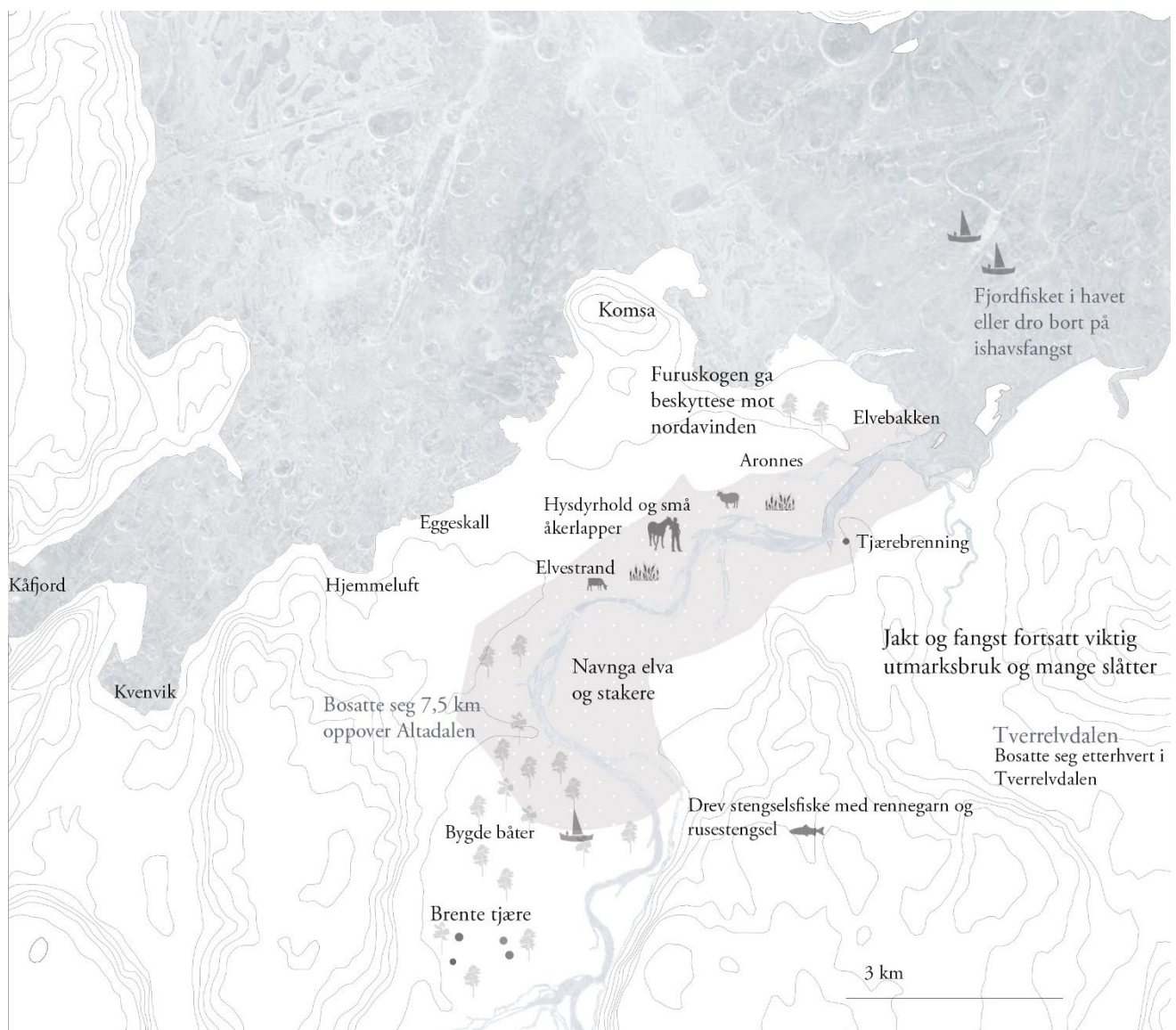
Figur 9: Jakt fra skyteskjul og offring ved sieidi stein. To praksiser som var nært koblet. I bakgrunnen det mytiske nordlyset. (Knut Leem i Nielsen, 1990 s. 79)

En annen samisk helligdom i Alta var fjellet Haldi (Halddetoppen) som ligger i Halddemassivet (Hætta, 1994, s. 56). Det som kjennetegner en Haldi, er at det er menneskers, dyrs eller steders skytsånder. Hver sjø, hver skog, hvert dyr eller fjell har en slik skytsånd, sin egen Haldi (Sveen, 2003, s. 30). Når man ferdes forbi fjellet viste man det en form for ærbødighet og respekt, gjennom joik, bære finklær, eller ta av seg på hodet, selv om fjellet

ikke var et offersted (Hætta, 1994, s.56). Foraktet man en sieidi eller et hellig fjell som Haldi kunne man risikere å bli rammet av ulykke (Hætta, 1994, s. 56).

Kvensk praksis

«...De elsker skoghogst, laksfiskeri og skytteri...De har mye naturlig forstand; de rydder og dyrker ganske vel sin jord, holder hester, kyr og småfe og har åkerbruk hvor klimaet tillater det. Mange av dem forstår å tømre, bygge båter og smi. Når kvenene har bodd noen år i landet, er de like godt som nordmenn og samer, dugelige sjøfolk». Fra 1783 til 1800 holdt Amtmann Ole Hannibal Sommerfeldt til i Alta. ordla seg slik om Kvenene (Sommerfeldt i Johnsen, 2018, avsn 10)

Figur 10: Kvensk praksis. Kart laget selv, basert på: (N250 Geonorge; Kjellmann, 2018, s. 4)

På 1700 tallet kommer en ny kultur og en ny gruppe mennesker til Alta og tar i bruk landet, nemlig Kvenene. Kvenene var finsktalende, og kom fra området nord for Bottenvika. Det var

vanskelige kår i Finland med uår, nød, sult og den store nordiske krig, og dermed søkte de til kysten av Finnmark og Nord-troms som de kalte for «Ruija» - som betyr havlandet (Nielsen, 1990, s 201).

De fulgte de gamle og naturlige ferdselsårene fra Bottenvika og Tornedalen til Alta. Det kvenene søkte i «Ruija» var nærhet til fisken i havet, i tillegg til at de kunne fortsette med sine tradisjonelle praksiser som jordbruk, laksefiske og tømmerhugging. I bunnen av Altafjorden, i Altadalen fant de det de ønsket seg av upløyd jord, stor furuskog, masse laks og nærhet til havet (Nielsen, 1990, s. 204). De bosatte seg ved elvemunningen på det som i dag er Elvebakken og ca 7,5 km opp langs dalen og oppover langs Altaelva. Schnitler skrev at: «Overfor at sætte sig, er vel langt fra Søen, hvor Indvaanerne have deres meste Næring af» (Nielsen, 1990, s. 204).

Laksefiskepraksis i Altaelva

I Bottenviken hadde laksefisket vært en viktig praksis for kvenene og de hadde derfor god kunnskap om hvordan dette skulle utføres. En mann som het Sporning skrev at kvenene ble gitt tillatelse av myndighetene til å slå seg ned grunnet at de:

«De foregav at have Videnskab om, hvorledis en Laxe-elv rettelig burde stenges og dermed omgaaes, som de og i dend effterkommende Tiid merkelig har udviist, thi de har ved deris hurtighed temmelig forbedret Laxe-elvens fiskerier» (Sporring i Nielsen, 1990, s.205).

De gjorde fisket mer effektivt hovedsakelig på grunn av bruken av rennegarn (faststående garnredskap) og rusestengsler som var lange (Nielsen, 1990, s. 205). Dette ble problematisk, fordi de muligens tok de beste stengselsplasser og hindret oppgangen av laksen. Denne uenigheten kom til tingen i 1725, her ble det vedtatt at tilgangen til elva skulle reguleres og laksefisket skulle skje kollektivt. Fiskerne ble delt i to elveselskaper, der 17 mann fisket på østsiden og 17 på vestsiden (Nielsen, 1990, s.205). Disse to elveselskapene ble til ett og var forløperen til Alta Laksefiskeri Interesseselskap, som i dag forvalter Altaelva og fisket der (Nielsen, 1990, s. 206).

Åkerbruk og fehold

Kvenene i Alta beskrives som jordbrukspionerer i Finnmark. De kunne spille videre på furuskogens beskyttelse mot nordavinden, og åkrene med bygg de anla rundt 1730 var det åkerbruket i verden som var lengst nord (Nielsen, 1990, s. 209). Kvenenes åkre var små, de sådde selv og brukte okser til pløying. De dyrket mest for bruk selv og ikke salg, og hadde

ikke årsrotasjon. De skar kornet med sigd, bandt disse sammen til nek, som de reiste opp på marka og siden satte i hesjer. Da det ble frost eller regn, ble det flyttet inn i små treskehus/tørkehus. De malte kornet med håndkvern, men rundt 1740 kom det en kvernmølle i forbindelse med Finnmarks første vannsag som lå i Russeluft (Porselva) (Nielsen, 1990, s. 210).

Skogsbruk

«Tjære og Beg kan ei faaes meget af, fordi Rødderne ere mavre; thi naar Innbyggerne til deres fornødne Brug vil brende 1 td. Tjære, må de vidt omkring i Skougen og lede, førend de kan faa saa mange Rødder, som kan være tjenlig dertil.» (Amtmannen i 1733 om Altaskogen i Sveli, 1990, s.131)

I Alta var det hovedsakelig kvenene som drev med tjærebrenning. Dette foregikk gjennom å gjøre i stand en tjæremile, som var et anlegg der man tilvirket tjære gjennom å brenne kjerneved eller røtter eksempelvis fra furu (Niemi, 2018b, avsn. 2) Det krevdes ett års arbeid for mila, og det var vanlig at alle menn i husholdninga hjalp til (Niemi, 2018b, avsn. 3).

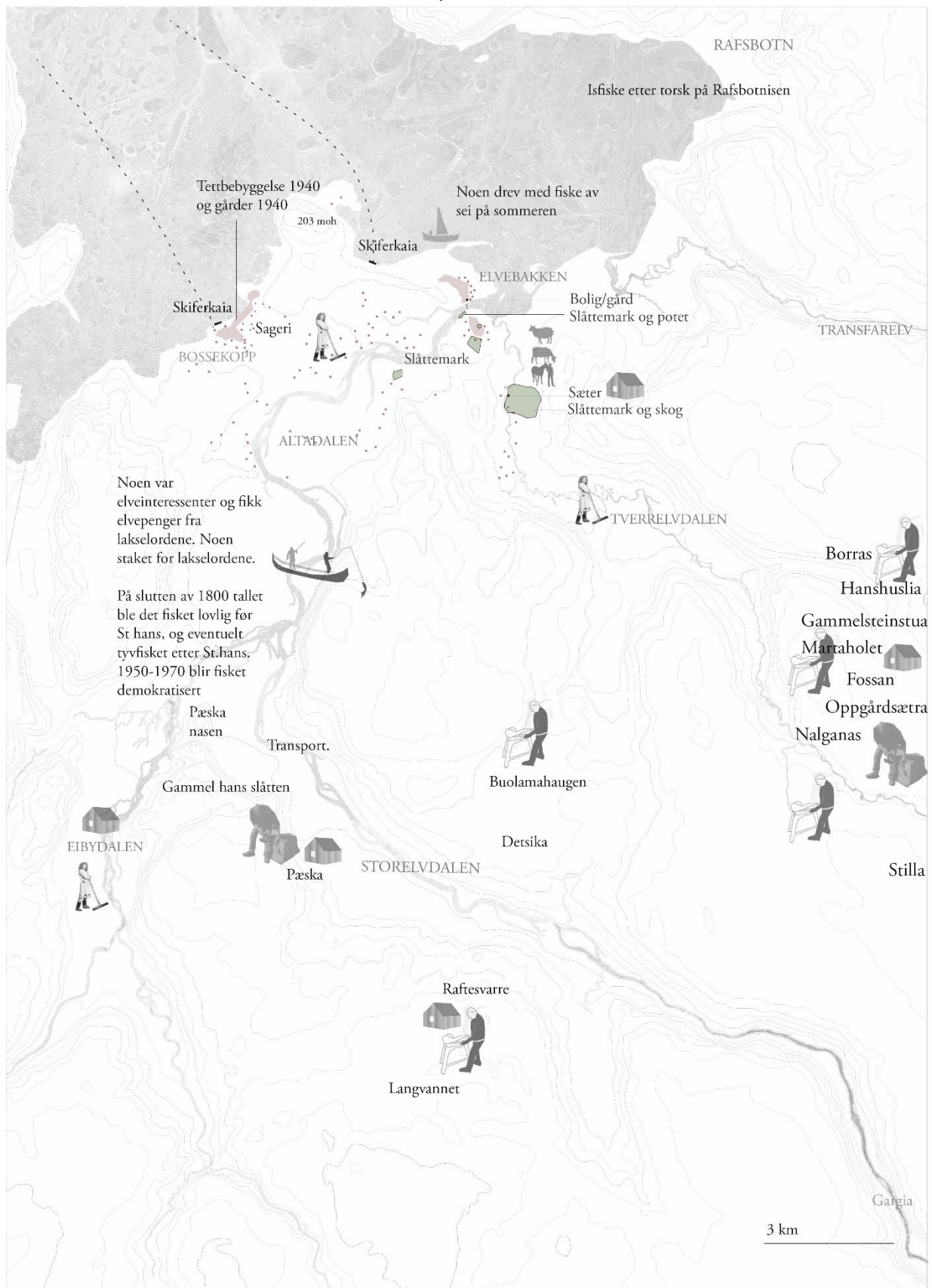

Figur 11: Bildet viser brenning av tjæremile i Finland omtrent år 1900. (Kanto, u.å)

Fjordfiske

Kvenene i Alta var også etter hvert dugelige sjøfolk. Sognepresten i Alta, Fredrik Rode, fra 1826-1834 noterte at fjordfisket var «Betingelsen for alles Existence» med unntak av fjellsamene og Kopperverkarbeiderne i Kåfjord som ikke var tilknyttet dette ifølge han (Nielsen, 1995, s. 4).

Skiferbondens praksis i Alta 1850

Figur 12: Skiferbondens landskap. Laget kart selv, basert på: (N250 Georange; Minde, 1983, s.11; Ødegaard, 2018, s.41; Gustavsen, 1998, s.9; Lorange, 1996, s.147)

I forbindelse med at Kopperverket startet opp i 1826 kom det flere nordmenn fra Østerdalen for å jobbe ved verket. Mange slo seg ned med gårdsbruk i Altadalen, Eiby dalen, Tverrelvdalen og Mathisdalen (Johnsen, 2019b, s.15). Disse kom fra steder der det var vanlig å bruke skiferstein til takdekke, og hadde slik et blikk for å oppdage skiferen i landskapet. Det var sønnene til disse nybyggerne som brøt den første skiferstein i 1850 (Nielsen, 1995, s. 350). Uttak av skifer startet først slik, som en binæring for et par gårdbrukere (Minde, 1983, s. 9). Dette endret seg. Rundt 1920 ble det sagt at skiferdriften var den største inntektskilden for flertallet av innbyggerne i datidens Alta kommune (Minde, 1983 s. 14).

Skiferbonden- et kombinasjonsbruk

Skiferbrytinga oppe i steinberget ble ofte drevet i kombinasjon med gårdsdrift nede i dalene. Disse to praksisene var de to grunnpilarene i husholdninga. Spesialisering var fortsatt et unntak i 1930, og det vanlige var mangesysleriet; at man utnyttet de nærværende og tilgjengelige ressursene for å overleve (Minde, 1983 s. 123). Skiferarbeiderens arbeidslag tilsvarte husholdet, der mannen hadde hovedansvar for skiferdriften oppe i skiferberget, mens kvinnen hadde hovedansvaret for den daglige gårdsdrifta i tillegg til omsorgen nede i dalene (Minde, 1983 s.124). Denne kombinasjonen med jordbruk og husdyrhold holdt seg til 1950 tallet, der steinberget for mange gikk over til i større grad å bli et heltidsarbeid (Ødegaard, 2020, s. 139).

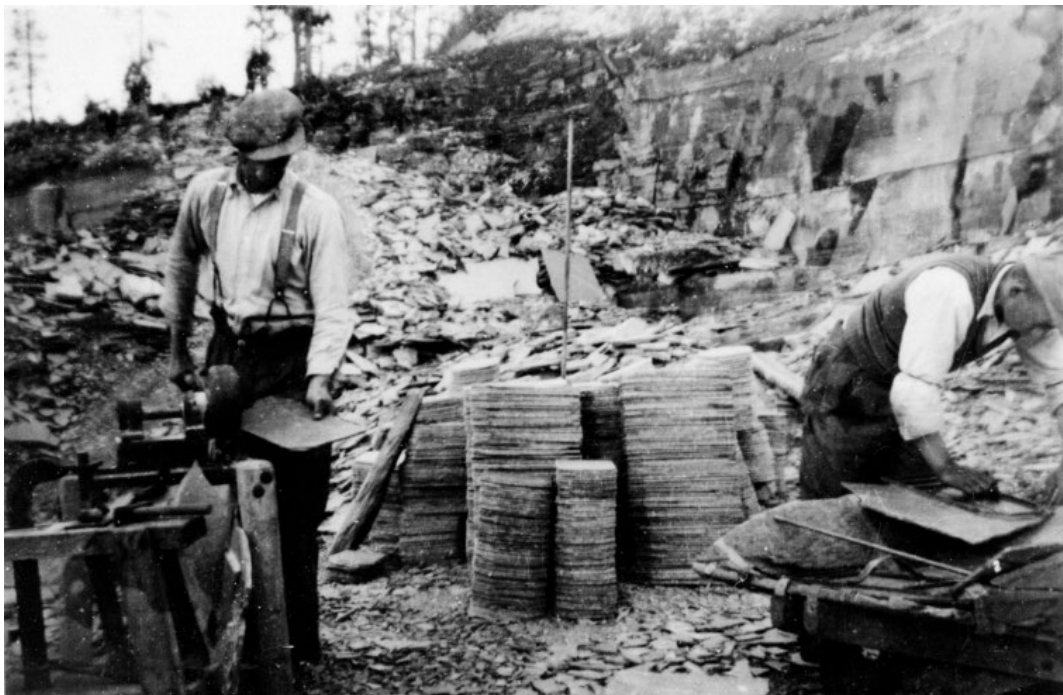
Levemåte oppe i steinberget- og frakten til skiferkaiene

Gangen i driften oppe i steinberget foregikk relativt uendret fra starten i 1850 fram til 1950. Skiferdriveren hadde eget utmål og jobbet alene, eller de jobbet av og til to sammen. De startet med selv å sprengte steinen ut av berget, delte den så opp i grovere deler, dro dette så bort til arbeidsstedet, hvor de kløyvde blokken i tynnere emner som de kunne selge. Skiferdrifta foregikk ute under åpen himmel, i alskens vær og store deler av året. Det ble også brukt mye tid på å rydde bort skrotstein fra bruddet og måke snø (Ødegaard, 2020, s.139).

Før 2.verdenskrig foregikk det meste av arbeidet kun med bruk av håndmakt og enkel teknologi. Det var lite mekanisering. Arbeidet var således fysisk krevende, mange beskrev det som et slit (Eikeset, 1998, s. 80).

Skiferstua var tidlig et viktig element i steindriverens handlingsrom. Her kunne skiferdriveren søke ly, overnatte, preparere mat og bearbeide klompen (steinen) om vinteren (Minde, 1983, s. 25). På 1930 tallet var det opptil 450 skiferstuer i Alta (Eikeset, 1998, s. 79).

For å frakte steinen ned til utskipingskaiene i Bossekopp og Bukta, brukte man i gamle dager hest og slede. Her var det mest kvinner og barn som deltok. Dette var vanlige fram til mellomkrigstida og 1940. Den første lastebilen kom inn i bildet rundt 1924 i skiferdrifta i Tverrelvdalen. Likevel var veinettet fortsatt dårlig utbygd og transporten fortsatte å være sesongavhengig, da ferdselelsen var svært begrenset fram til 2 verdenskrig (Eikset, 1998, s.81-82).

Figur 13: Arbeid oppe i steinberget. Først merking av stein til høyre med skifermåll. Deretter klipping av stein til venstre ved bruk av den manuelle skifersaksa. Før skifersaksa kom rundt 1920 skanta man steinen med hammer. (Myreng, 1938)

Arbeide med steinen

Forutsetningene for skiferarbeidet ligger i steinen og fjellet. Dette er et materiale som forandrer seg og varierer innenfor samme brudd og mellom ulike felt (Ødegaard, 2018, s. 45). Tradisjonelt var skiferdriften et håndverk som ble videreført fra far til sønn, med opplæring som foregikk fra tidlig alder. Den unge fikk kunnskap og tilegnet seg erfaring nødvendig for skiferdrift. Skiferdriveren beskrives slik:

«...studerer form og sider, og særlig vurderer han vekslingene mellom lagene av kvartsittskifer og glimmer, altså hvor han mener kløyven er god og hvor den ikke er god. Det krever kyndighet og erfaring, men er ikke en eksakt kunnskap. Skiferdriverne leser steinen, men de bruker også følsomheten i hendene til å skaffe seg informasjon. Mange forteller at når de slår hammeren mot kilen, så får de et svar som forteller dem om kløyven går helt igjennom eller om den blir stoppet av kvarts.» (Ødegaard, 2020, s.139)

Gårdsdrift

På 1920-1930 tallet kom det flere norske bureisere som slo seg ned i Alta, ryddet jord og grøftet. Åsa, ei gårdsdame på et slikt bureisingsbruk, forteller om sin arbeidsdag som startet tidlig med foring og melking av dyrene, og videre utover dagen fortsatte med annet utearbeid og fjøsstell. De sesongmessige oppgavene hennes handlet også om å delta i våronna, slåttonna, i vedskogen og bidra i opptak av potet – samt med plukking av bær (Eikeset, 1998, s. 52).

Jordbruket i Finnmark handlet mest om husdyrhold, å slakte dyr og å få melk. I mellomkrigstida var det fortsatt hovedsakelig et høstingsjordbruk, og bruken av utslåtter besto fram til 1950. (NOU 1994: 21, s.276) Et hushold på Elvebakken kunne ha fjøs, våningshus og bårdstue ved Altaelvas utløp. Videre hadde de gjerne flere markslåtter med ulikt bruksområde rundt omkring, og seter i Tverrelvdalen. Dette for å brødfø 3-4 kyr, noen sauer og en hest (Gustavsen, 1998, s.27). På 1950- og 1960 tallet gikk bruken av utmarksslåttene gradvis over til at større deler av innmarka ble fulldyrka- og kunstgjødslet. Traktor og melkemaskiner ble etter hvert mer vanlig (Eikeset, 1998, s.386).

Figur 14: Hesjing i Tverrelvdalen omtrent 1940 Lånt av Lillian Heitmann.

Stakere

Laksefisket hadde siden kvenene kom vært organisert gjennom det som ble hetende Alta lakseinteressentselskap, som kollektivt eide fiskeretten til elva. Rundt 1880 ble det fastslått at de som hadde rett til å være deltaker i ALI måtte bo og være jordeier i Altadalen, produsere minst 2500 kg høy årlig. (Eikeset, Heitmann, Nielsen, 2001 et al., s.459) Som vi skal se senere i teksten er det en ny gruppe mennesker som starter å interessere seg for elva. Så elva blir bortleid i den beste fiskeperioden på sommeren på midten av 1800 tallet. Interessentene mottok elvepenger, mens mange andre var stakere, det vil si båtfolk som staket opp elva motstrøms.

Ny tid

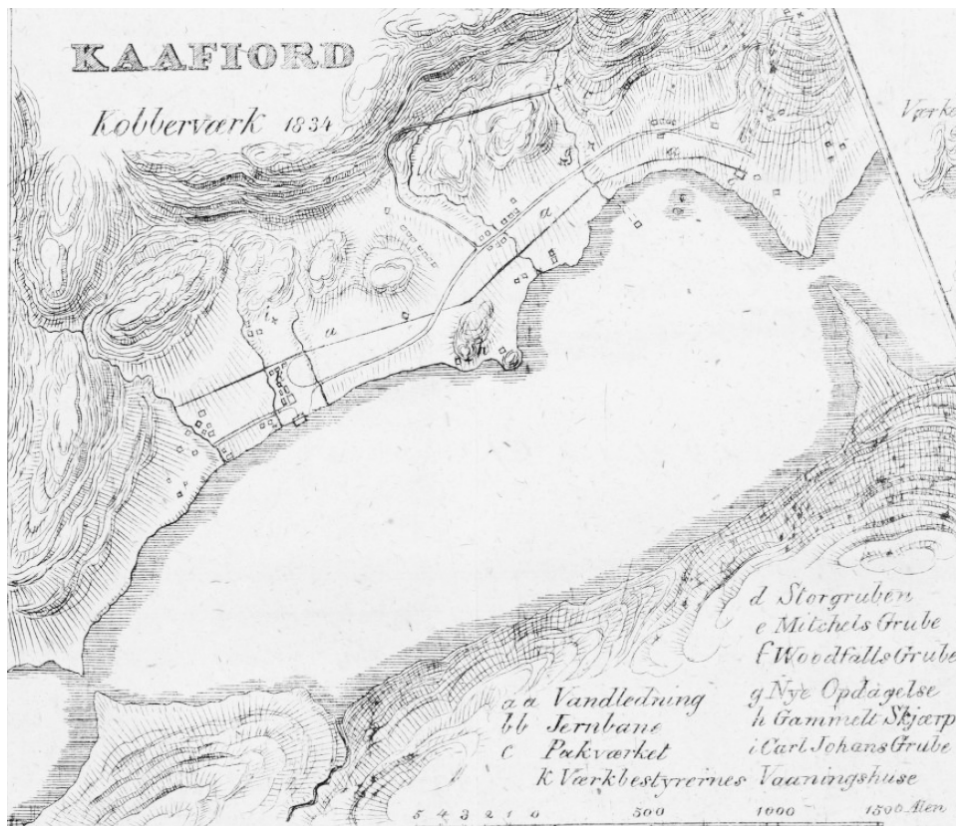
Elektrisiteten ble ledet fram til skiferberget på slutten av 1960 tallet og dette la forholdene til rette for at den tradisjonelle skiferdriften mot slutten av 1970 tallet kunne flytte inn i oppvarmede skiferhaller, med lys og ny teknologi som vakuumpkraner og lufthammere i ly for årstidenes og værets luner. Nå kom også hjullastere i bruk i arbeidet. (Ødegaard, 2018, s. 89) For de aller fleste ble det for 15-20 siden slutt på at skiferdriverne sprengte ut steinen selv. Arbeidet i bruddet med å hente ut stein forgikk nå i et fellesbrudd som sørget for å levere emner av grovdelt skifer til skiferdriverne. (Ødegaard, 2020, s 152 og 49)

Skiferbonden var regelen fram til 1950, fra den tiden ble denne kombinasjonen etter hvert mindre vanlig. Bonden gikk over til helårsdrift, og skiferdriverne kombinerte ofte skiferdrift

med lastebilkjøring og annet arbeid på anlegg. (Ødegaard, 2020, s. 152) Skiferarbeidet ble først mulig å ha som en normal dagjobb på siste del av 1960 tallet da privatbilen inntok Alta. (Ødegaard, 2020, s.139)

Kopperverksdrift

1826-1909

Figur 15 Viser Raipas gruvene og ferdselsvei, viser Kåfjord Kopperverk.

Laget selv, basert på: (N250 Geonorge)

Figur 16 Viser Kåfjord (Rode, 1842, s.354)

I fjordarmen Kåfjord ble det i 1826 startet opp kobberverksdrift ved Kåfjord kopperverk. Kobberverksdriften i Kåfjord har ofte blitt betegnet som «Nordkalottens første storindustri» Mot slutten av 1840 var Kåfjord kopperverk med sine 651 ansatte, deriblant menn, kvinner og barn, det største jern- og kopperverket i Norge (Drivenes, 1985, s. 48). På denne tida ble Alta innlemmet i et handelsnettverk med forbindelser internasjonalt (Nielsen, 1990, s.360).

Kopperverkets første driftsperiode varte fra 1826 til 1878, med engelske eiere, kapital og med engelske direktører (Drivenes, 1985, s. 39). Kopperverket fikk navnet ” Alten Mining Association”. De hadde også en filial i Raipas i Alta, hvor det også ble tatt ut kopper (Drivenes, 1985, s. 39). Fra 1895 til 1909 ble det på ny drevet ut kopper i Kåfjord, da med svenske og tyske investeringer og eiere (Drivenes, 1985, s. 38). Verket ble endelig nedlagt på grunn av fallende kopperpriser i 1909.

Gangen i driften- moderne driftsmåter

De store forekomstene av kobber i Kåfjord var praktisk plassert med tanke på kobberdrift. Det var to elver som lå nært til, og kunne sørge for nok vann til malmknusingen og vaskingen av malmen (Nielsen, 1990, s. 355). Kopperfeltenes nærhet til et hav som var isfritt hele året, var også svært gunstige. Det var kun 100 meter fra verkets lagerplass, til gode havnemuligheter der det var fordelaktig for skip av større dimensjoner å legge til (Nielsen, 1990, s. 356).

Driften foregikk ved at de sprengte inn stoller, gruveganger, i ulike høyder på grunn av fjellets helning. Utenfor gruva ble steinen banka for å skille kobberet fra annen stein (Abrahamsen, 1997, s.6). Frakten av kobberet ned til smeltehytta gikk greit på grunn av verkets plassering høyere opp i en fjellside. De brukte enten tyngdeloven med styrtsjakter eller en dobbeltsporet jernbane, også den basert på balanse. Fra gruven i Raipas, ble transporten gjort med hest og slede på vinterføre.

Det kom en dampmaskin i smeltehytta i 1840 som også drev en knusemaskin (Drivenes, 1984, s. 41). Kåfjord utpreget seg i sammenlignet med andre bergverk i Norge, i sin første periode fordi de hadde såpass moderne smelteteknikk. Her brukte man ei smeltehytte, man brukte steinkull og koks i stedet for trekull som ofte ble brukt andre steder (Drivenes, 1985,

s.40). Til slutt ble malmen, i form av røde kobberbarer, fraktet med engelske skip ut av Kåfjord og videre ut i verden (Abrahamsen, 1997, s.6).

I andre periode ble det investert mye i elektrisk kraft, vannkraft og damp (Drivenes, 1984, s. 111). Driften var mekanisert og dette gjaldt både knusing, vasking av og transporten av malmen. Det ble ordnet i stand automatisk transportbånd, steintyggere, separasjonstromler og liknende moderne maskiner i vaskeriet (Drivenes, 1985, s. 40). Her møtte også Altaværingene for første gang elektrisk belysning, elektromotorer osv.(Drivenes, 1984, s. 114).

Figur 17: Her ser vi tippene i Kåfjord, vaskeriet til venstre og smelteverket. Foto gjengitt med tillatelse av Gunn Rigmor Jungård.

Fiskebondetilpasninga møter industrialiseringen og verksamfunnet

Kopperverksledelsen var interessert i stabile arbeidere, og drifta la i utgangspunktet beslag på all ledig arbeidskraft til den enkelte arbeider over lengre perioder. Dette forutsatte at arbeiderne var bosatt og bundet til Kåfjord den tida de jobbet ved verket (Drivenes, 1985, s. 120). Det foregikk en helårsdrift ved verket som dårlig lot seg drives i kombinasjon med fiskebondens variasjon av praksiser i løpet av året. Kopperverket forsøkte dermed å kontrakts

binde arbeiderne for 3 år, og regulere arbeidstiden for det ukentlige, daglige arbeidet. Likevel var det en slags årssyklus ved verket, da aktiviteten ved Kopperverket var aller størst i sommerhalvåret. Noe som ble utnyttet av de som drev vekselvirke med jordbruk og fiske (Drivenes, 1985, s. 117-119). Med kopperverket ble husholdet byttet ut med arbeid i en bedrift, og den lite fastsatte tida i fiskebondesamfunnet byttet ut med klokketid (Drivenes, 1984, s.72).

Ifølge Drivenes sammenfalt oppstarten av kopperverket med oppgangstider i Finnmark, og den tradisjonelle fiskebonden led ingen nød. Dermed var det ikke så lett for verket å få tak i lokal arbeidskraft (Drivenes, 1984, s. 118). De lokale innbyggerne hadde nok med sin naturalhusholdning, med fiske, og sanking av vinterfôr til dyrene og ved til den kalde årstiden. Da med unntak av periodevis arbeide ved verket. Dermed rekrutterte verket mange arbeidere fra andre steder slik som Follidal, Røros, Cornwall i England og Falun i Sverige. Etter hvert kom også en ny stor kvensk innvandring, der kvenene tok seg jobb ved verket (Abrahamsen, 1997, s.8).

Det engelske system - En ny måte å leve på

Direktørene av verket ønsket helst at arbeiderne og deres familier skulle bosette seg i Kåfjord slik at verket skulle ha tilgang til stabil arbeidskraft over tid. De bygde derfor arbeiderboliger og institusjoner som skole, kirke, bakeri, bibliotek, for å skape et levende samfunn. (Drivenes, 1984, s. 57). De bygde også dansesaler og teater. Eierne mente at hvis arbeiderne hadde det bra, ville dette føre til større stabilitet i tilgjengeligheten på arbeidskraft og dermed ville verket bli mer lønnsomt (Nielsen, 1996, s. 43). For eierne av verket var det økonomisk innbringende tett sammenbundet med en slags praktisk filantropi og velferdstankegang. Det var viktig å fremme åndelige verdier i tillegg til de økonomiske. Ved hjelp av britisk påvirkning, skulle sivilisasjonen vokse fram i Finnmark. Direktøren Woodfall skriver til eierne i London at de allerede hadde bidratt med å kaste:

«sivilisasjonens lys over en ørken og gradvis bygget opp omkring seg et nytt samfunn i vekst, som dere på en og samme tid er opphav til og støtte for. Det er ikke bare som eiere av et gruveanlegg, men som beskyttere av et «miniature empire», dere har blitt betraktet spesielt av dem som i en viss forstand har blitt deres undersåtter og undergivere.» (Woodfall i Nielsen, 1996, s. 46)

Det engelske system ble forsøkt gjennomført i Kåfjord. Det kom på plass et barneasyl i kvenbyen der ungene kunne få undervisning. Dette ble gjort for å frigjøre arbeidskapasiteten,

ved å oppmuntre kvinnene til arbeid ved verket, disse arbeidet ofte med sjeiding eller banking av malm (Nielsen 1996, s.48). De fleste arbeiderne kjøpte ferdigbakt brød på verkets bakeri, og spisesalen var laget for å erstatte middagslaging hjemme hos hver enkelt familie (Nielsen, 1987, s. 28). Det bymessige med Kåfjord samfunnet var annerledes enn bygdesamfunnet rundt. Med kopperverket kom altså en ny måte å leve på lokalt (Drivenes, 1984, s. 114).

Britisk laksefiske i Altaelva

På 1800 tallet oppdager etter hvert engelske sportsfiskere Altaelva. Dette var folk som ikke trengte å uroe seg for det daglige brød, såkalte «gentlemen of leisure» (Eikeset, 2001 et al., s.139). Fisking ble ofte bedrevet i sammenheng med «the grand tour», en slags dannelsesreise som flere unge menn foretok. Mange reiste til kultursteder på kontinentet i Italia og Hellas, men det var også noen som søkte de uoppdagede områdene med sublim natur ved Europas ytterpunkter. De søkte det fysiske og sporten (Eikeset, 2001 et al., s. 136). I 1836 fiskes det trolig for første gang laks med flue i Altaelva av en brite. Han som senere ble direktør ved Kopperverket skal ha fisket laks med flue samme året (Eikeset, 2004, s.14). Ved midten av 1800 tallet leide interessentene ut hele Altaelva etter St. hans til hertugen av Roxburghe, og interessentenes næringsfiske sluttet (Eikeset, 2001 et al., s. 458).

Vitenskapelige målinger og Nordlysforskning

1838-1926

Figur 18: Nordlysforskningens landskap. Kart laget selv, basert på: (N250 Geonorge)

På 1800 tallet ble den naturvitenskapelige tenkemåte svært dominerende i Europa. Den internasjonale nordlysforskningen og andre vitenskapelige målingspraksiser oppsto som en konsekvens av dette. Alta ble slik et viktig sted hvor forskerne kunne studere og observere blant annet himmelfenomenet Aurora borealis. Alta og dets innbyggere hadde etter anleggelsen av Kopperverket ikke blitt helt fremmed for disse idéene som spredde seg i Europa. Både direktøren Crowe og direktøren Thomas var nemlig svært interessert i den naturvitenskapelige måte å tenke på, teknikken og industrialismens framskrittstro. De var ivrig etter å formidle dette til innbyggerne i nord (Nielsen, 1995, s. 151; Nielsen, 1996, s.46). De hadde blant annet startet et vitenskapsselskap i Kåfjord året før Recherche ekspedisjonen. Og dette selskapet fortsatte med de meteorologiske målingene etter Recherche ekspedisjonen forlot Alta (Nielsen, 1995, s. 157).

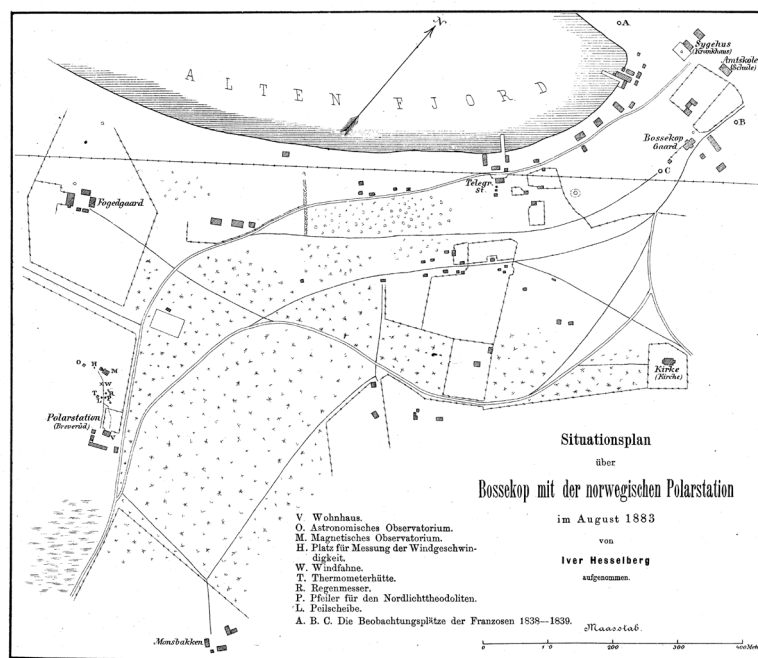
1838-1840 Recherche ekspedisjonen

Recherche ekspedisjonen var franskleddet og ankom Alta i 1838, opprinnelig ble den omtalt som "Commission scientifique du Nord". Det var en internasjonal ekspedisjon der mange naturforskere deltok (Nielsen, 1995, s. 153). De satte i stand en vinterstasjon i Bossekopp, hvor det skulle tas målinger over lengre tid, for å undersøke nordlyset (Nielsen, 1995, s. 154). Alta ble valgt i stedet for Hammerfest, fordi det her skulle være mer gunstig klima og mer klarvær. Noe som jo var viktig når man skulle studere nordlyset. Det ble satt opp tre små observasjons hus hvor forskerne gjorde i stand sine måleinstrumenter. Forskerne foretok jevnlig målinger av vannstanden i sjøen, samt meteorologiske og jord magnetiske målinger. I rolig vær sendte de opp ballonger i opptil 450 meters høyde med termometre i (Nielsen, 1995,

s. 155-156). De forsøkte å måle nordlysets høyde, gjennom å bruke to ulike vinkler. Resultatet av undersøkelsen kunne aldri bli helt korrekt. Dette på grunn av mangelfull teknologi, men de fant ut at dette spesielle lysfenomenet lå ca. 90-150 km over bakken (Nielsen 1995, s. 157). Alta ble nå et viktigområde for naturvitenskapelig forskning.

1882-1883: Polarstasjon bygges i Bossekopp i det internasjonale polaråret

I polarforskningens sfære skjedde det rundt 1870 et skifte fra oppmerksomhet om oppdagelser og besøk i ukjent land, til oppmerksomhet om fysisk utforskning og geofysiske observasjoner. Innenfor nordlysforskning antok man nå at nordlyset var knyttet til jordas magnetfelt, og at det krevdes flere målinger fra ulike steder og dermed et internasjonalt samarbeid (Nielsen, 1995, s. 392). Bossekopp polarstasjon var en av totalt 12 stasjoner i Arktis som ble bygd og opprettet i det første internasjonale polaråret i 1882-1883. På denne stasjonen ble det utført nordlys og jord magnetiske observasjoner (Nielsen, 1995, s. 391). Lokaliseringen skyldes at Bossekopp var et godt sted for å observere nordlyset. Samt at stedets beliggenhet såpass langt nord, men med et sydlandsk klima, ville gjøre oppholdet lettere for de tilreisende forskerne. Et viktig mål med denne forskningen var som tidligere å stadfeste nøyaktige beregninger av nordlysets høyde (Nielsen, 1995, s. 392).

Figur 19: Kart over Bossekopp og polarstasjonen helt til venstre i bildet. De sorte prikkene på kartet viser til steinblokkene som fantes i landskapet. (Iver Hesselberg i Johnsen, 2019b, s.13)

Nordlysobservatoriet på Haldde

Kristian Birkeland ble ofte omtalt som verdens største eksperimentalfysiker, og han ble internasjonalt kjent på bakgrunn av sine terellaeksperimenter i laboratorium. Disse handlet om at han bygget et kunstig verdensrom, med en terella/jord inni. Han fikk fram noe som lignet kunstig nordlys i fysikklaboratoriet. Deretter lanserte han sin teori om nordlyset i 1896, som sa at: «elektrisk ladede partikler beveger seg med stor hastighet fra flekker på solens overflate, blir innfanget av jordens magnetfelt og styrt ned til polområdene og bremses i luften (mellom 100 og 300 km høyde) og dermed tenner de atmosfæregassene slik at de lyser opp». Han dro så til Alta for å bevise og få testet ut sin teori og sine eksperimenter ved hjelp av målinger ute i naturen (Egeland, 1994, s.12-14). I januar året etter, var han på let etter gunstige observasjonssteder for nordlys, etter fjelltopper som lå frittstående i Altlandet (Brekke, 1982, s. 61). Birkeland «fant sitt Mekka» 900 meter over havet på lille-Haldde (Haldetoppen) (Brekke, 1982, s. 63). Det ble bygget et hoved observatorie der, og et mindre et på Talviktoppen noen kilometer lenger borte. Målsetningen var å måle nordlysets høyde. Metoden de brukte var å legge en telefonlinje mellom disse toppene, og deretter ved hjelp av moderne fotoapparat ta bilde av nordlyset på eksakt samme tid de to stedene. De lyktes ikke med å måle nordlyset, dette ble først løst av Størmers målinger i Bossekopp et tiår senere (Egeland, 1994, s.14-15).

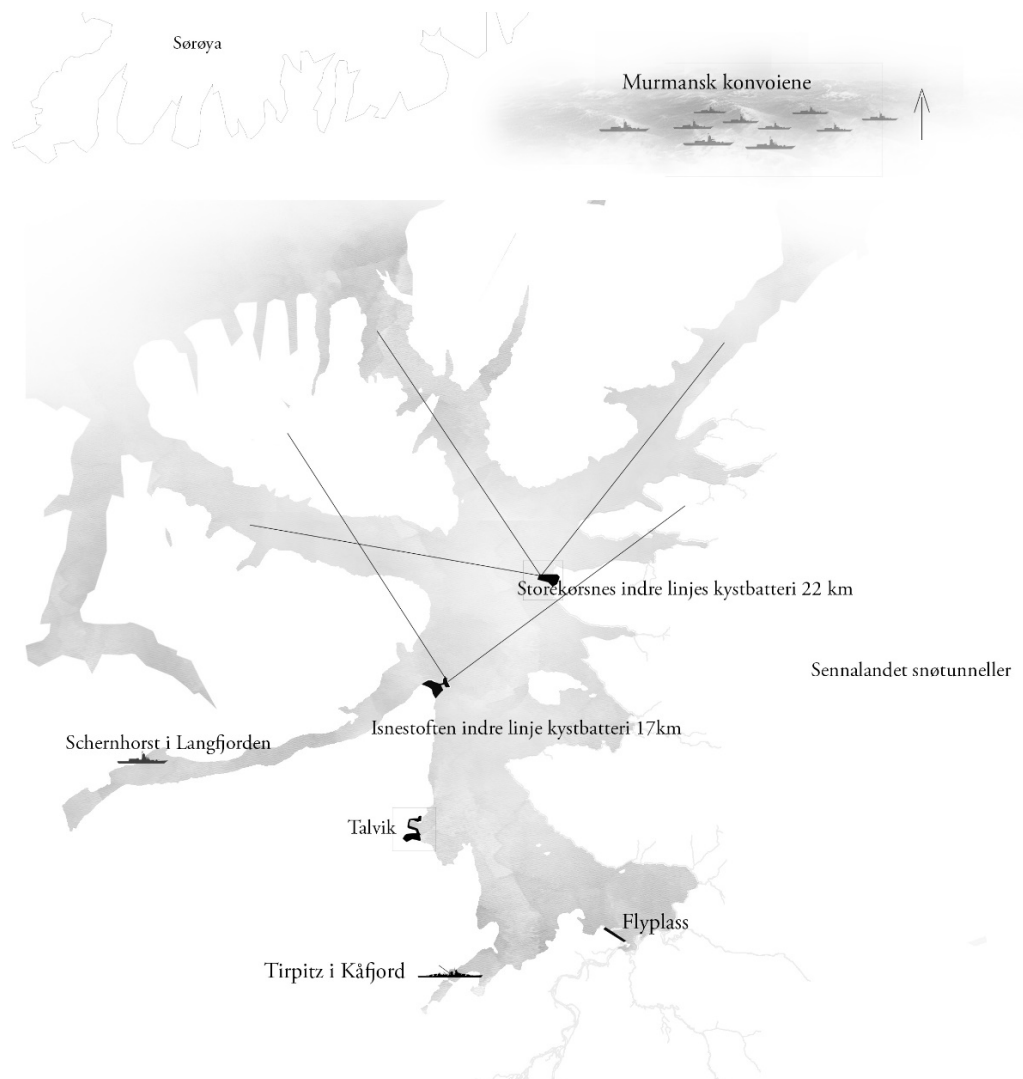
Påfølgende vinter ble Birkeland og andre forskere de første som noensinne overvintret på en fjelltopp i Finnmark, en værhard topp hvor det kunne blåse opp til 46 m/s. (Brekke, 1982, s. 64). Birkeland ville opprette et fast observatorie på Haldde. Han søkte myndighetene om dette og skrev: «Jeg tror derfor, at et fast observatorium på Haldde ville bli en gullgrube for videnskabelige oppdagelser som særlig kan komme meteorologien til nytte, og således med veirforutsigelser få praktisk betydning for fiskerfolk nordpå» (Birkeland i Brekke, 1982, s. 67). Dette ble innvilget. Noe som førte til at flere forskere og etter hvert deres småbarnsfamilier, bodde på Haldetoppen i flere år, på det som ble kalt «Norges mest værharde arbeidsplass». Aktiviteten opphørte i 1926 (Devik i Brekke, 1982, s. 69 & 71).

Figur 20 og 21: Til venstre bilde av observatoriet på Halddetoppen (Krogness, 1912-1918) Til høyre gjør Størmer og Birkeland sine observasjoner og målinger i Bossekopp. (Wilse, 1910)

Okkupasjonspraksis

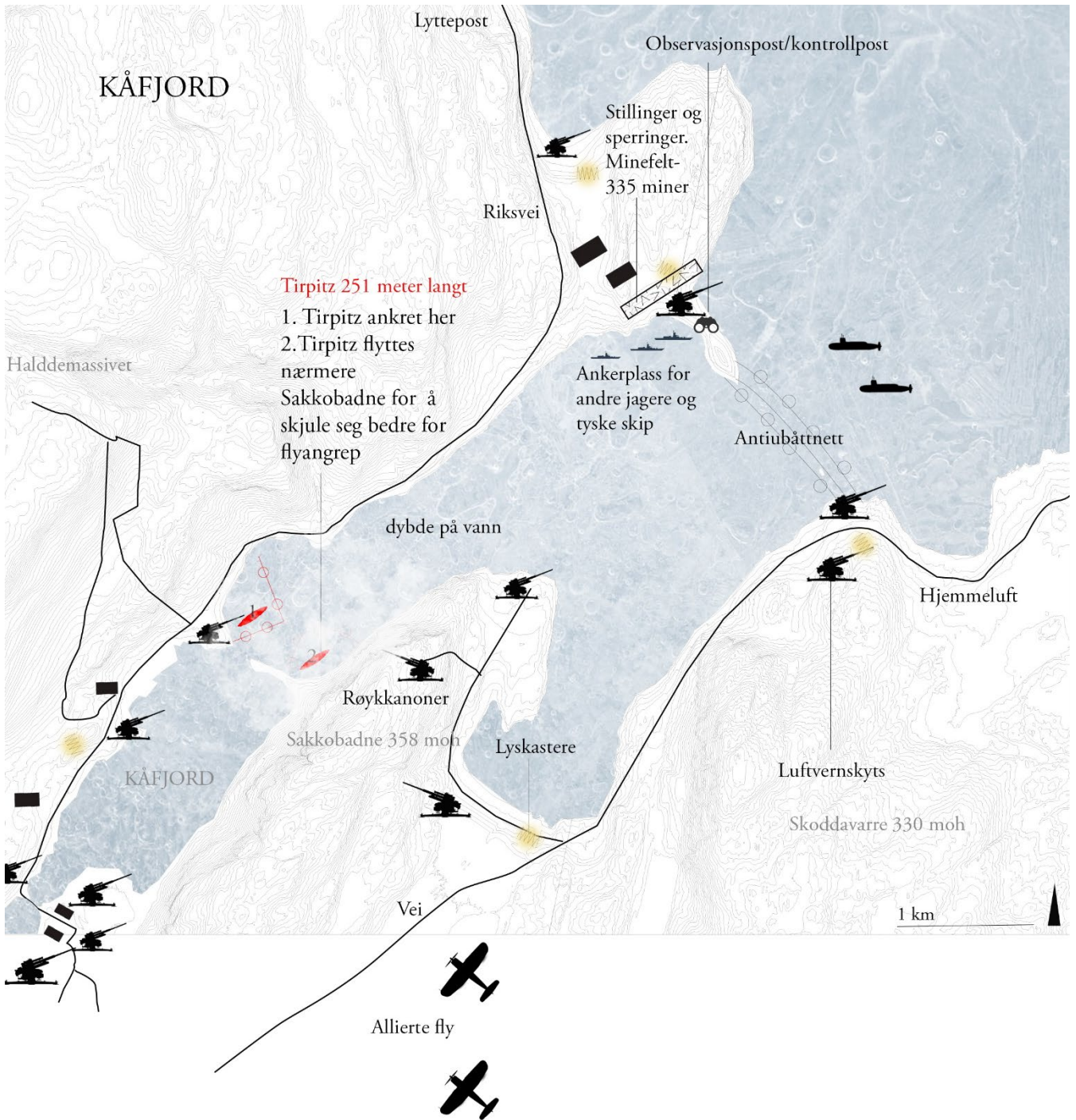
1940-1945

Figur 22: Tysk okkupasjon. Kart laget selv, basert på: (N500 Geonorge; Gamst, 1984)

Okkupasjonen 1940-1944

9. april 1940 angrep Nazi-Tyskland Norge. Et par måneder senere, i juni 1940, ankom de første tyske militære Alta. Wermachts militære nærvær var sterkt i Alta gjennom hele krigen. Det ble sagt i Alta at det var 6 tyskere for hver Altaværing (Eikeset, 1998, s.227- 231). 20 000 okkupanter var stasjonert i Alta og Talvik under 2.verdenskrig, altså dagens Alta kommune. Og Alta var folketallet før krigen 4000, i tillegg kom 3500 i Talvik. (Eikeset, 1998, s. 254).

Figur 23 Selvlaget kart hovedsakelig basert på (Gamst, 1984, s.166-167, N250 Georange)

Den tyske ishavsflyten tar i bruk Altafjorden og Kåfjord som marinebase

Fjordarmen Kåfjord vest for Alta kom til å spille en sentral rolle i krigen. Skipet "M/S Black Watch" som var general Dietz hovedkvarter, ble plassert i Kåfjord i Alta allerede høsten 1940. Valget falt på Kåfjord på grunn av fjordens plassering som ga gode forutsetninger for skjul og en god havn (Gamst, 1984, s. 164). Her ble det utarbeidet militære strategier for nordområdene (Eikeset, 1998, s. 227).

Med ordene «Schicksalszone dies Krieges» hadde Hitler i 1942 en sterk overbevisning om at Norge og Nord-Norge var skjebneområder i 2. Verdenskrig. Han var redd for at USA og England ville ta Nord-Norge, dermed måtte disponible ressurser settes inn der (Jaklin, 2007, s. 131). Hitler utpekte i 1942 Altafjorden til Tysklands mest betydningsfulle marinebase (Jaklin, 2007, s. 316). Altafjorden var et godt utgangspunkt for å hindre den allierte konvoitrafikken fra USA og Storbritannia til Russland. Dette var en trafikk som drev leveranse av forsyninger. I tillegg var det viktig sett fra tyske side, å gjøre forsvaret av Nord-Norge sterkere (Gamst, 1984, s.17). Sommeren 1942 ble Kåfjord først brukt sporadisk som base for de største overflateskipene til tyskerne. I 1943 ble det en permanent base for disse skipene (Gamst, 1984, s. 164). Den tyske ishavsflyten seilte inn Altafjorden mars 1943, med slagskipet Tirpitz som ankret opp i Kåfjord i skjul av fjellene. Slagskipet Scharnhorst kom straks etter inn Altafjorden, og la seg til i Langfjorden. Slagskipet Lützow, 6 destroyere og andre mindre krigsskip, flere jagere og forsyningsfartøyer inntok også fjorden (Eikeset, 1998, s.230).

Bygg og anleggsvirksomhet

Alta hadde i 1940 en dårlig utbygd infrastruktur (Eikeset, 1998 s. 231). Tyskerne startet umiddelbart å bygge ut veinettet for å holde det militære systemet i gang med forsyningslinjer året rundt. Dette ble enda viktigere da Tyskerne angrep Sovjetunionen sommeren 1941. Da ble Finnmark, og riksvei 50 som gikk gjennom Alta, et viktig område for oppmarsjen mot den tyske ishavsfronten ved elva Litza i Sovjet. Det ble bygget lange snøtunneller i tre over Sennalandet, som var en værhard fjellovergang på vinterstid (Eikeset, 1998 s. 230 og 242). De bygde også ut telefonnettet og forsyning av elektrisitet.

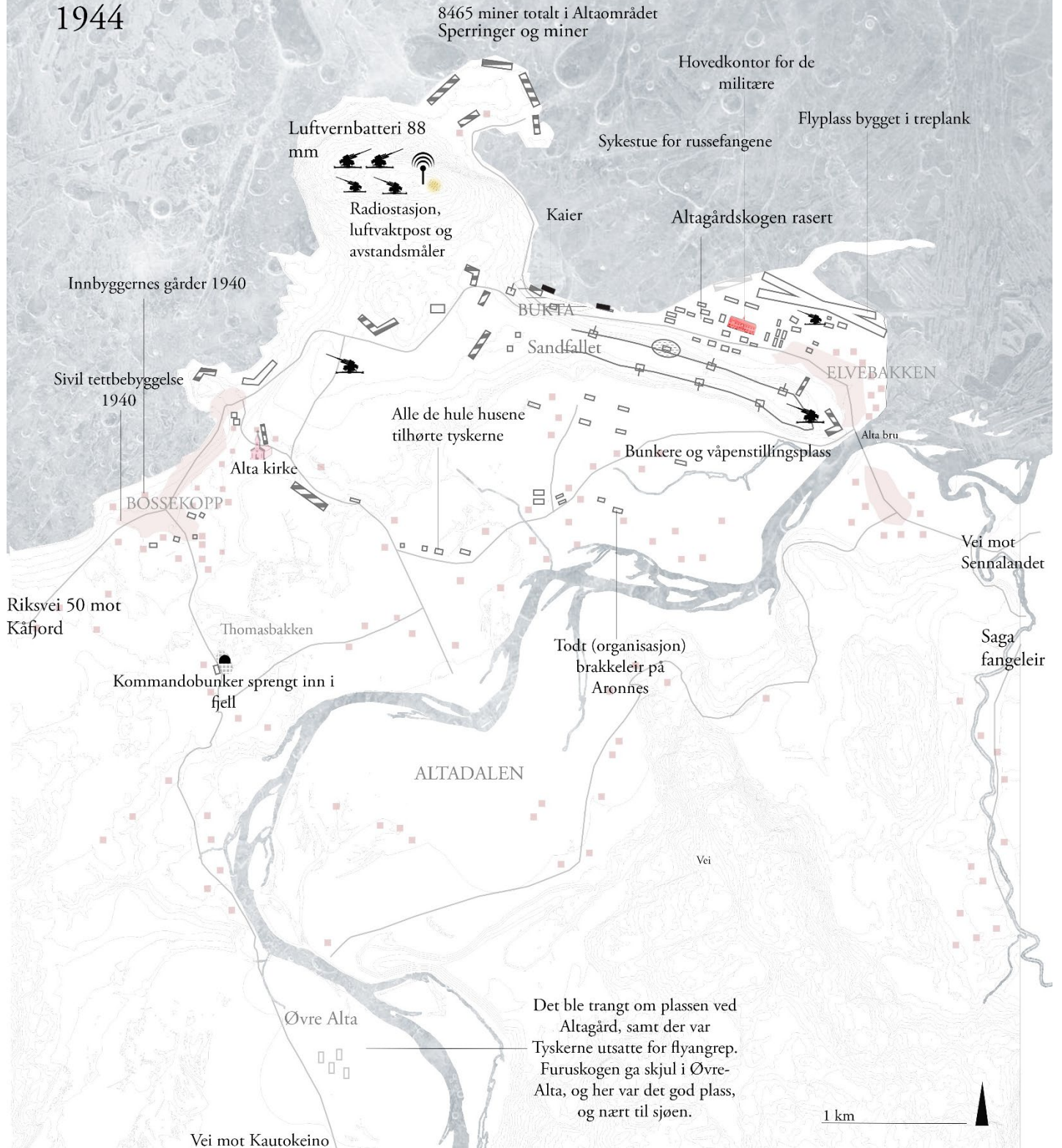
I 1943 bygde tyskerne feltflyplassen på Elvebakken på Altagårdsletta, for å kunne beskytte flåtebasen i Altafjorden med jagerfly mot de alliertes angrep (Eikeset, 1998, s. 230). Hele rullebanen ble belagt med furuplanker blant annet hentet fra Altaskogen. 1200-1300 personer

var med å bygge ut flyplassen, herunder lokale folk og russerfanger (Eikeset, 1998, s. 242). Med bygging av snøtunneler og flyplass beskattet dermed tyskerne skogen i Alta hardt fra 1940-1945. Skogen på slettene rundt Altagård ble kalt Altagårdskogen. Denne frodige furuskogen var før krigen holdt fram som en av Altas severdigheter, men ble nesten totalt utradert i løpet av krigen (Aasegg, 1984, s. 16).

Brakker, forlegninger, kontorer, fangeleirer, kanonstillinger, batterier, bunkere, flyplass, veianlegg som ble bygget i forbindelse med tyskernes virksomhet tok mye jord fra gårdene. For eksempel på Elvebakken og Aronnes. Noen av de lokales husene ble revet for å gi rom for den nye flyplassen (Eikeset, 1998 s. 241). Militære øvelser, ga ødelagte avlinger, og de plasserte miner og piggrådsperringer på beitemark og slåtter i utmarka (Eikeset, 1998 s. 241). De la ut tusenvis av miner som forsvar (Eikeset, 1998, s. 259).

De anla fangeleirer rundt omkring i Altaområdet, i 1941 oppretta de en mer permanent hovedleir i Saga for russerfangene. Disse fangene brukte de som arbeidskraft til bygg- og anleggsvirksomheten (Eikeset, 1998, s. 261-262).

ALTA TETTSTED 1944

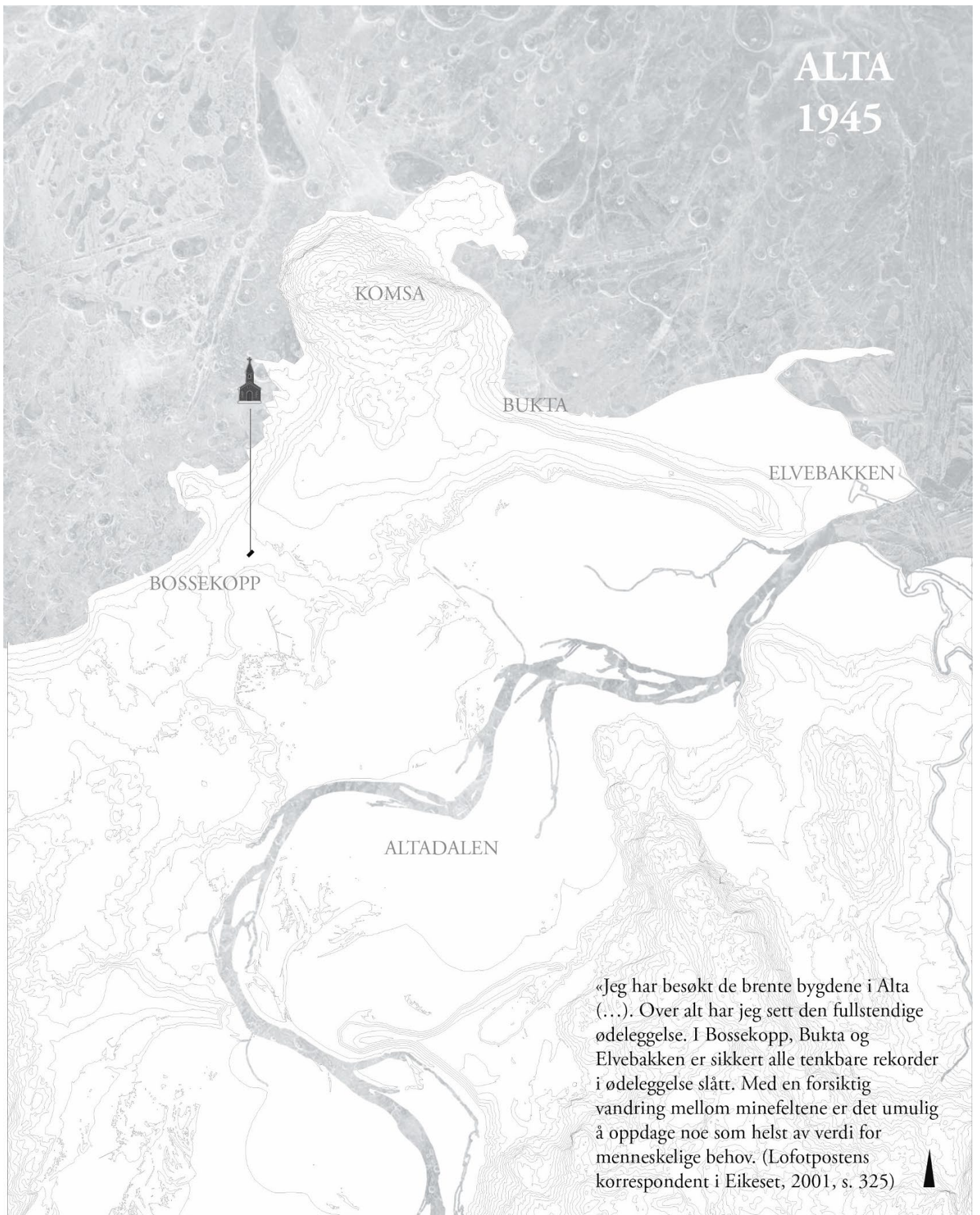

Figur 24: Kart okkupasjon i Alta tettsted. Kart laget selv, basert på: (Gamst, 1984, s.161; Lorange, 1996, s. 147; Georange N250)

Den brente-jords-taktikk

28.oktober i 1944 kom beskjeden til hele Finnmark og Nord-Troms befolkning om at de skulle tvangs evakueres. Det ble skrevet at «medlidenhet med befolkningen er ikke på sin plass» (Eikeset, 1998, s. 296). Hitler hadde gitt beskjed om å benytte den brente jords taktikk som en strategi i tilbaketrekningen. Målet var å hindre at noe som helst var igjen til fienden, altså her russerne, som kom fra øst. Enkelte måtte forlate hjemmet sitt straks, mens flertallet fikk et døgn å forberede seg på avreise. Alle husdyr som hester og kyr måtte også tvangsleveres slik at de kunne slaktes og bli mat for armeene som trakk seg tilbake. Okkupasjonsmakta trakk tilbake soldater og utstyr, og det var kaos i Alta tettsted, med passerende russiske krigsfanger, okkupasjonens militærstyrker, innbyggere, sivile, hester og kjøretøyer langs riksvei 50 døgnet rundt. Ved kaiene i Bossekopp og Bukta kom det stadig fartøy og tok med seg folk og materiell sørover (Eikeset, 1998, s. 298). Noen ble igjen, og trosset ordrene om tvangsevakueringen. Det var 130 personer, «huleboere», som overvintret i Alta. Noen av disse gjemte seg vekk i oppover Altadalen langs Altaelva (Eikeset, 1998, s. 309-310).

Werhmacht som var de væpna styrkene i nazityskland hadde fått ansvar for å gjennomføre ødeleggelsene i Finnmark. De hadde laget en tidsplan forut, og brenninga og sprenginga ble gjort effektivt av spesifikke brannkommandogrupper. I Alta starta brenninga av bebyggelsen 16.november 1944 (Eikeset, 1998, s. 299). Ødeleggelsene var totale i det som tilsvarer dagens Alta kommune. Med noen få unntak; et par sjåer og 5 kirker sto igjen. Alta kirke sto igjen som eneste byggverk i det som i dag er Alta tettsted. Ødeleggelsen var også komplett når det gjaldt broer, telegrafnett, kaier, veier, samt fiske og jordbruksredskaper (Eikeset, 1998, s. 300). Alt av menneskelig virke ble rasert, og mens tyskerne trakk seg tilbake la de igjen miner og minefeller langs veier, i sprengte anlegg, brente hus osv. (Gamst, 1984, s.193, 195, 196).

Figur 25: Bare Alta kirke igjen i 1945. Laget selv, basert på: (N250 Geonorge)

Erik Lorange's praksis

Figur 26: Lorange's originale soneplan. Det nye sentrum han foreslo er midt på kartet oppå furumoen. (Verdensarvsenteret for bergkunst- Alta museum)

Provisorisk gjenoppbygging

Etter at de norske militære hadde rydda vekk minene vendte Altabefolkningen tilbake til Altalandet og ruinene. De satte i gang med den provisoriske gjenoppbyggingen. Folk bodde først i telt, og etter hvert brukte de tyskernes flyplassplank til å bygge hus, samt planker fra snøtunnelene på Sennalandet til å bygge tak (Eikeset, 1998, s. 327-328).

Regional planlegging

Den permanente gjenoppbyggingen av krigsrammede byer og områder hadde det statseide kontoret Brente steders regulering (BSR) fått hovedansvar for. Erik Lorange fikk arbeid som

reguleringsarkitekt ved kontoret i Alta. Han ble en sentral skikkelse i den permanente gjenoppbyggingen og planleggingen av Alta (Simensen, 2005, s.27).

Lorange var opptatt av såkaltregional planlegging, og han var sterkt inspirert av biologen Patrick Geddes og hans elev Lewis Mumford som skrev boken *Culture of cities*. Under krigen hadde Lorange oversatt denne boken til norsk. Lorange skrev selv i 2004 at: «Tankegodset i boken har hatt stor betydning for mitt arbeid med byplanlegging og regional utvikling senere» (Lorange i Simensen, 2005, s.27). Interessen for regional planlegging var for Lorange og andre reguleringsarkitekter «... også skjerpet gjennom kjennskap til det storstilte, halvsosialistiske New Deal prosjektet fra USA, Tennessee Valley Authority, som idèmessig syntes så beslektet med vår gjenreisningsoppgave» (Lorange i Johnsen, 2019a, s. 14). Med region mener Lorange «hjemstavn for mennesker» (Lorange, 1977, s.9). Regionplantanken «tar sitt utgangspunkt blant de enkelte mennesker, i det enkelte bygde- og bysamfunn, i den såkalte region (Lorange, 1950, s. 18). Det var viktig å ikke bare se på tettsteder og byer som isolerte deler, man måtte se dem i en større helhet (Eikeset, 2003, s.347).

Lorange var opptatt av at planlegging ikke kun skulle baseres på det tekniske syn eller det økonomiske syn. Planlegging måtte være en synergi av flere tilnæringsmåter og perspektiver. En planlegging som var en synergi av disse to synene, samt arkitektens syn og flere andre oppfatninger, ville gi det beste resultatet. Altså mente han at planleggingen skulle være like kompleks og mangesidig som samfunnet selv (Lorange, 1977, s. 18). En regional planlegging som tar sikte på nyreising og planmessig utbygging av ressursene vil kunne: ” gjennom vitenskap, teknikk og estetikk bringe tilbakeliggende og utviklede regioner opp på et moderne, rasjonelt og menneskelig nivå” (Lorange, 1950, s. 43).

Analyser og medvirkning

Lorange sier på regionplanmøtet i 1948 at grunnleggende i regionplantanken, er respekten for det enkelte menneskets liv, frihetsfølelse og individualitet.

«Derfor må arbeidet ta sin begynnelse blant de enkelte mennesker og de enkelte menneskegrupper i regionen. Miljøet, omgivelsene, naturforholdene og deres innvirkning på menneskenes liv og virke må tas opp til fornyet vurdering. Verdifulle særtrekk ved naturen, hos folket, spesielle egenskaper ved byen, stedet og bygda må framheves og gis uttrykk i det samfunnet som planlegges.» (Lorange, 1950, s.44)

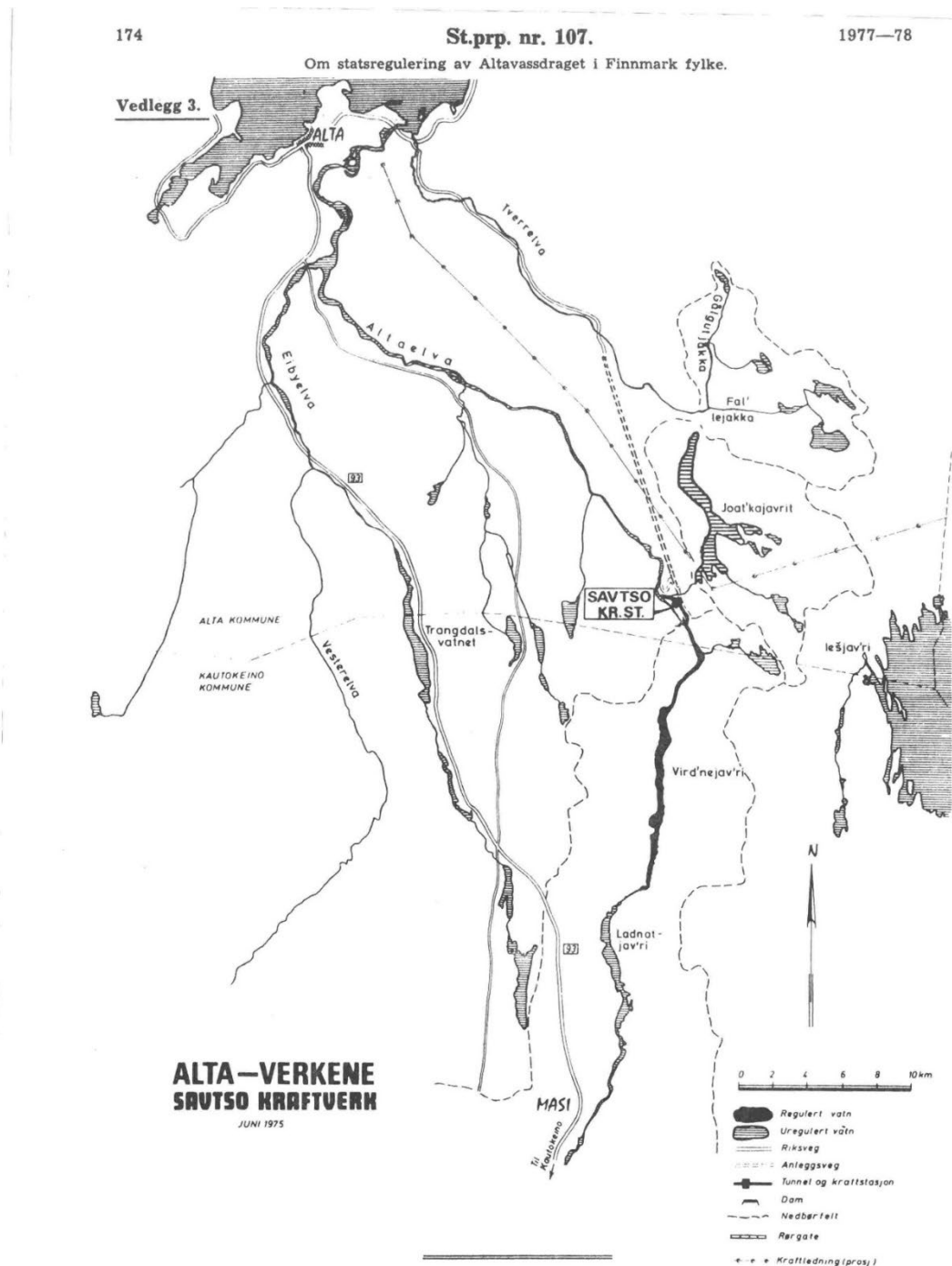
Da Lorange kom til Alta høsten 1945 forsøkte han å «søke rekonstruert bildet av det samfunn som her levde og pulserte før tyskernes totale ødeleggelse» (Lorange i Eikeset, 2003, s. 345). Han gikk i gang med undersøkelser av stedet, samlet inn statistisk informasjon og gjennomførte analyser om klima, etniske forhold, geologi, kultur osv. Lorange syntes det var svært viktig å inkludere befolkningen i arbeidet med planene. Han inviterte folk til å møte opp på hans kontor med eiendomspapirer, tegninger og bilder. Han intervjuet også flere om hvordan Alta hadde vært før og hvordan de så for seg og ønsket seg framtidens Alta (Eikeset, 2003, s. 346, Lorange, 1972, s. 35). Det var viktig at fagfolk fra ulike næringer, ulike grupper av befolkningen, samarbeidet om planarbeidet, og slik kom Alta folkeakademi i stand. Her ble folk invitert til å delta i debatter og foredrag (Eikeset, 2003, s.347).

Soneplanen for Alta i 1946

Loranges oppgave var egentlig å lage reguleringsplaner og tettstedplaner for hver av de enkelte bygdene, ikke overordnede regionplaner. Lorange valgte likevel i Alta å lage en mer overordnet plan, en soneplan for Alta tettsted (Johnsen, 2019a, s. 9). Denne soneplanen tok for seg de tre stedene, Bossekopp, Bukta og Elvebakkensom en enhet. Disse stedene ble sett i sammenheng med hverandre (Johnsen, 2019a, s. 9). En viktig handling i denne soneplanen var forslaget fra Lorange om et nytt sentrum som skulle bli plassert mellom de gamle bygdesentrene Elvebakken og Bossekopp. Han forklarte selv at dette «ville omgjøre det sentrale Alta til en langstrakt, åpen «båndby», bunden sammen av riksveien, som dels måtte legges om, dels rettes ut og utvides. Bussen ville bli et hovedtransportmiddel i båndbyen (Lorange i Johnsen, 2019a, s.9). Senteret med felles institusjoner foreslo Lorange foreslo at skulle ligge på toppen av buktabakken på Furumoen. I sør av dette senteret skulle det bli en «skoleby» med nytt folkebibliotek, museum, idrettsanlegg og flere ulike typer skoler slik som landsgymnas, jordbruksskole, realskole, fylkesskole og husmorskole. Området rundt skulle være boligområder, med omfangsrrike friarealer og furuskog. I nord av dette sentrumet var forslaget at det skulle komme nytt rådhus, nybygg til andre offentlige tjenester, forretningsbygg, kontorer og kino (Johnsen, 2019a, s.9). I denne planen var det også forslag om ny bebyggelse og boligfelt langs riksveien på Midtbakken, fra Sandfallet/Bukta mot Bossekopp (Johnsen, 2019a, s.9). Dette nye sentrumsområdet hadde før krigen ikke vært bebodd - på bakgrunn av vannmangel. Trykkvannverk og en løsning for vannforsyning var forutsetningen for denne bebyggelse. Et slik vannverk ble realisert, og vannet fra Skarvannet i Tverrelvdalen ble ført 12-13 km i rør til de ulike delene av Alta, samt pumpet 80 meter opp til sentrum (Eikeset, 1998 s. 350). Soneplanen var ellers planlagt for en befolkningsvekst på

5000 mennesker (Eikeset, 1998, s. 346). Planen ble vedtatt av Alta kommunestyre våren 1946, og la forutsetningene for de senere reguleringsplanene (Johnsen, 2019a, s.11).

Kraftutbyggingspraksis og Altaaksjonen

Figur 27: Kart over kraftutbyggingen (Olje og energidepartementet, 1978).

Altasaken som den ofte kalles, var en langvarig konflikt som omhandlet hvordan Altaelva og det omgivende landet skulle brukes. Saken inneholdt mange aktører og landskapspraksiser. Grovt skissert kan man si at på den ene siden var Regjeringa/statlige myndigheter, Finnmark fylkesting, lokale interesser og energimyndighetene for utbygging og bruk av elva til kraftformål. På den andre siden var Alta kommune, Kautokeino kommune, Norske samers riksforbund, Reindriftssamenes forbund, lokale interesser i Alta, laksefiskere, samiske interesser samt flere natur og miljøvernsorganisasjoner mot utbygging og for bevaring av elva (Berg-Nordlie og Tvedt, 2019, avsn 5). I Altabefolkningen var det også steile fronter, mellom «motaksjonister» og «elveredderne», selv innad i de enkelte familiene gikk skillelinjene om hvordan elva skulle brukes (Eikeset, 2003, s. 356).

Fritid og elvefiske for Altas befolkning

De tradisjonelle landbaserte elvefiskeredskapene ble helt forbudt å bruke i hele fiskesesongen i 1950. Fiskeretten for den allmenne befolkning i Alta ble fra 1954-1970 gradvis sterkere demokratisert, alle Altas innbyggere, også de som ikke var gårdbrukere i Altadalen, fikk nå igjen mulighet til å lovlig fiske i elva også etter St.Hans, forutsatt kjøp av fiskekort. Måten man brukte elva på, hadde beveget seg inn i ei ny tid. Elva som matauke og inntektskilde ble erstattet av bruken av elva i rekreasjonsøyemed. Folk i Alta ble i økende grad interessert og inkludert i sportsfiske (Eikeset & Heitmann, 2001, s. 460). Folk fikk samtidig mer penger å rutte med, samt mer fritid enn de hadde før velferdssamfunnet vokste fram.

Planer om å bruke Altaelva til kraftproduksjon

Den sterke befolkningsveksten i 1960 årene i Alta kommune, førte til et økt kraftbehov. Vassdragsdirektoratet (NVE) la i 1968 fram nye planer om utbygging av elva. På Finnmark Dagblads forside sto det straks etterpå at: «Kraftunderskottet i 1980-åra vil gjøre utbygging av Altaelva nødvendig. Harde følger: Masi og riksveien forsvinner i kjempesjø» (Eikeset, 2003, s. 343). To år senere meddelte NVE at en utbygging ville kunne inkludere både Tverrelva i Tverrelvdalen, Eibyelva, oppdemming av Altaelva og innsjøen Virdnejavri og flere andre mindre elver (Eikeset, 2003, s. 345). Det var snakk om en enorm dimensjon på utbyggingen. Masi ble vernet da stortinget vedtok Norges første verneplan for vassdrag i 1973, og den endelige konsesjonssøknaden som NVE la frem i 1974 var sterkt redusert. De foreslo ikke et like stort inngrep og en like omfattende regulering som først annonsert i 1970 (Eikeset, 2003, s. 346-347). Deler av elva skulle fortsatt utbygges og Virdnejavri oppdemmes. I 1978

besluttet Stortinget at utbyggingen av Alta-Kautokeino vassdraget skulle gjennomføres. Dette på tross av både Kautokeino og Alta kommunestyrers vedtak imot regulering og utbygging av Altaelva (Eikeset, 2003, s. 352).

Motaksjoner for bevaring av elva - Elveredderne

Det bygde seg gradvis opp sterk motstand mot bruken av elva til kraftproduksjon. I 1978 ble «Folkeaksjonen mot utbygging av Alta-Kautokeino vassdraget» opprettet, med det formål å jobbe med bevaring av elva (Eikeset, 2003, s. 351). Det forelå mange ulike begrunnelser for å ikke bygge ut elva. Noen av disse handlet om laksen som holdt til i elva og annet dyreliv og planteliv, og om reindriften med reinens ferdsels og beiteområder (Eikeset, 2003, s.350). En utredning i 1974 hadde slått fast at 20 055 rein innenfor reindriften, fordelt på 85 reinbruk i Kautokeino reinsogn, og 18 000 rein fordelt på 72 reinbruk i Karasjok reinsogn, ville bli berørt av utbyggingen og reguleringen av Elva (Eikeset, 2003, s. 357).

Alta-saken ble også til noe større enn bevaring av elva, og bevaring av reinbeite og ferdselsområdene rundt. «På mange måter kan det se ut som om Alta-saken utløste en bevisstgjøringsprosess blant samene som gikk utover selve kraftutbyggingssaken. Saken utviklet seg til en konflikt om samenes kulturelle identitet og økonomiske rettigheter sett i relasjon til det norske samfunn» (Haagensen i Eikeset, 2003, s. 371).

Det var ofte naturvernet og samesaken som kom i hovedfokus ute i Norge og i verden, når det gjaldt utbyggingen. Det som gikk litt i glemmeboka og ikke veide like tungt som argument i den offentlige sfæren og i media, var at hos Altaværingene selv var det også mange som aksjonerte kun fordi de ville beholde Alta elva slik de kjente den på bakgrunn av «laksefiske, turopplevelse og glede» (Heitmann, 2001, s.35; Eikeset, 2001 et al., s.346).

Stilla

Elveredderne tok i bruk ulike former for sivil ulydighet i Alta gjennom flere år. Stilla leiren ble etter hvert tyngdepunktet for aksjonistene, her kunne de sperre anleggsveien slik at anleggsmaskinene ikke kom forbi. Ved hjelp av 36 kuldegrader, snø og vann fra Tverrelva konstruerte elveaksjonistene en forsvarsmur midt på anleggsveien, slik hindret de anleggstrafikk å passere i 1981 (Borring, Hveem, Lindal & sunde, 1981, s.93). Politiet måtte ty til vidtfavnende tiltak for å få fjernet aksjonistene. En januardag kom 600 politifolk fra hele landet til Stilla med rekvirert utstyr og kjøretøy fra forsvaret. Oppdraget var å fjerne de 800

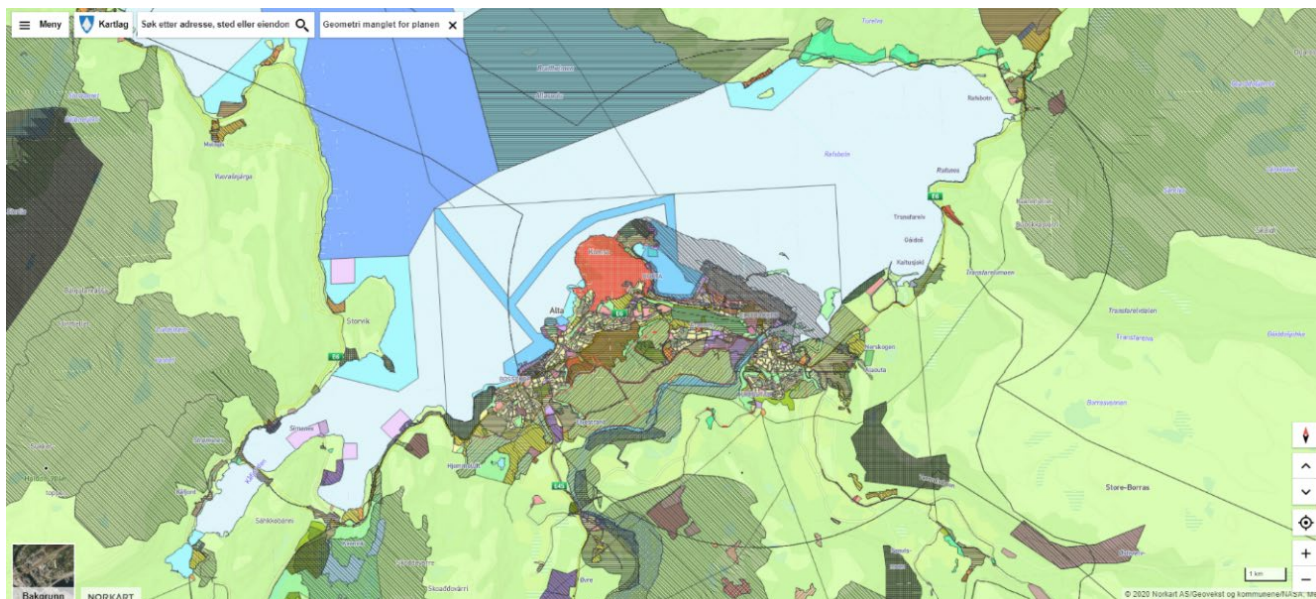
aksjonistene som hadde lenket seg fast med kjetting, og politiet brukte vinkelslipere (Eikeset, 2003, s. 361).

Alta kraftverk bygges

I 1982 ble anleggsveien fullført helt til Sautso slik at bygginga av demninga kunne starte. 230 000 tonn betong gikk med, noe som tilsvarte størrelsen på SAS hotellet i datidens Alta sentrum ganget med 75 (Eikeset, 2003, s. 368). Etter mange år med kamp, protester, ulike meninger og påfølgende byggevirksomhet ble Alta kraftverk satt i drift i 1987.

Innsjøen Virdnejávri og en oppdemmet elvestrekning på 5 km nedenfor innsjøens opprinnelige utløp, ble å utgjøre Alta Kraftsverks vannlagringsmagasin. Totalt ble 19 km av elva berørt. I en kløft ble det bygget en damfot i betong som sto 110 meter over det naturlige nivået på elveløpet (Vinjar et al, 2019). Vannet ble samlet i magasinet, og ført gjennom tunneler og sjakter ned til turbinene på kraftstasjonen. Vannet ble sluppet ut 2 km fra der demninga står, slik at de to kilometerne mellom demninga og utslippet av vann på kraftstasjonen, er tørrlagt elveleie (Statkraft, u.å , s. 2). I dag produserer kraftverket, ifølge kraftverksjef Povenius i 2019: 700 Gwh årlig og kan gi 30 000 husstander strøm hvert år (Larsen, 2019 s. 82).

Kommunens arealplanpraksis

Figur 28: Alta kommunes arealplankart. (Alta kommune, 2011d)

Plan og bygningsloven

Stortinget vedtar lover, mens departementer og regjeringen passer på at disse lovene settes ut i livet. En av disse lovene er plan og bygningsloven fra 2008 (Aarsæther & Buanes, 2018, s.109). Slik det står på lovdata.no bestemmer denne loven «hvordan landets arealer skal brukes og reguleres». Arealplanlegging er viktig for at arealene skal bli brukt på en effektiv og rasjonell måte. (Plan-og bygningsloven, 2008) Lovens viktigste mål kommer frem i dens formålsparagraf: «Loven skal fremme bærekraftig utvikling, til beste for den enkelte, samfunnet og fremtidige generasjoner». Med bærekraftig utvikling, betyr det at både nålevende og fremtidige generasjoner skal få dekket sine behov, og at de økonomiske, sosiale, miljømessige hensyn skal ses i forbindelse med hverandre og tas vare på (Holth og Winge, 2017, s.27)

Plan og bygningsloven setter opp rammeverket for det nasjonale plansystemet, herunder den kommunale arealplanleggingen. I loven står det at alle kommuner skal lage en kommuneplanens arealdel «som viser sammenhengen mellom framtidig samfunnsutvikling og arealbruk» (Falleth & Saglie, 2018, s. 70). Denne arealdelen skal inneholde tre deler, et arealplankart som viser all bruk av arealer innenfor kommunen, planbeskrivelser og

planbestemmelser «som gir detaljerte bestemmelser for arealbruken» (Falleth & Saglie, 2018, s. 70). Den vedtatte arealplanen, med sitt arealkart og planbestemmelser er juridisk bindende.

Arealformål og kravforskrift

I plan og bygningsloven § 11-7. står det at kommuneplanens nåværende og framtidige arealbruk skal vises i seks ulike hoved areal formål. Eventuelt i de seks hoved areal formålenes underformål:

«Arealformål:

1. Bebyggelse og anlegg.

Underformål:

boligbebyggelse, fritidsbebyggelse, sentrumsformål, kjøpesenter, forretninger, bebyggelse for offentlig eller privat tjenesteyting, fritids- og turistformål, råstoffutvinning, næringsbebyggelse, idrettsanlegg, andre typer anlegg, uteoppholdsarealer, grav- og urnelunder.

2. Samferdselsanlegg og teknisk infrastruktur.

Underformål:

veg, bane, lufthavn, havn, hovednett for sykkel, kollektivnett, kollektivknutepunkt, parkeringsplasser, traseer for teknisk infrastruktur.

3. Grønnstruktur.

Underformål:

naturområder, turdrag, friområder og parker.

4. Forsvaret.

Underformål:

ulike typer militære formål.

5. Landbruks-, natur- og friluftformål samt reindrift.

Underformål:

- a) areal for nødvendige tiltak for landbruk og reindrift og gårdstilknyttet næringsvirksomhet basert på gårdens ressursgrunnlag,
- b) areal for spredt bolig-, fritids- eller næringsbebyggelse mv., jf. § 11-11 nr. 2.

6. Bruk og vern av sjø og vassdrag, med tilhørende strandsone.

Underformål:

ferdsel, farleder, fiske, akvakultur, drikkevann, natur- og friluftsområder hver for seg eller i kombinasjon.»

Det kan også settes av hensynssoner a-f som skal «vise hensyn og restriksjoner som har betydning for bruken av areal.» (Plan-og bygningsloven, 2008, § 11-7).

Arealplankartet må utarbeides etter en bestemt lovforskrift: Kart- og planforskriften. Til hvert arealformål tilsvarer det slik en bestemt fargekode, og til hver hensynssone tilsvarer det en bestemt skravur (Holth og Winge, 2017, s.97). Mange av de samme arealformålene, hensynssonene, og forskriftene finner man igjen i reguleringsplanene (Falleth og Saglie, 2018, s.73).

Kommunens arbeid med arealplanen

Hvert 4 år blir et nytt kommunestyre valgt av velgerne i kommunen. P.b loven sier at arbeidet med en planstrategi må utarbeides og vedtas, og den skal være gjeldende de 4 neste årene.

Deretter kan kommunestyret lage kommuneplanens samfunnsdel, som igjen er retningsgivende for arealdelen (Aarsæther og Jakobsen, 2018, s. 44). Kommunestyret har ansvar for å utarbeide et planforslag til arealplanen, og denne skal så ut på høring. Om høringsuttalelser fører til forandringer i planforslaget må planen på ny ut på høring (Holth og Winge, 2017, s.76). Til slutt vedtar kommunestyret arealplanen, og Alta arealplan som er gjeldende per dags dato (2020) ble vedtatt i 2011.

Elva

Altaelva var et av de 10 hovedtemaene i arealdelen for Alta i 2011 (Alta kommune, 2011a, s.5) I arealplanen er det lagt en hensynssone rundt Altaelva, en slags elvekorridor som angir hvor mye armslag elva har til rådighet. «Det betyr at det arealmessig er definert grenser for hvor elva skal få leve fritt i flomperioder, og hvor samfunnet må sette inn erosjonstiltak» (Alta kommune, 2011a, s. 13).

Altaelva nevnes også i forbindelse med en aktivitetsløype som skal gå fra Alta sentrum og gjøre det lett for myke trafikanter å nå omkringliggende grønnstruktur/friluftaktiviteter (Alta kommune, 2011b, s.41). Det er også lagt inn en ny trase langs Altaelva i formål grønnstruktur. Denne, sammen med andre eksisterende turveier, skal «bidra til et sammenhengende og bolignært turvegsystem i by og nærområde» (Alta kommune, 2011a, s.98).

Elva er i arealkartet merket av med det nåværende underformål naturområde. Eller LNRF areal for nødvendige tiltak for landbruk og reindrift og gårdstilknyttet næringsvirksomhet

basert på gårdens ressursgrunnlag. Eller, hensynssone for bevaring av naturmiljø (Alta kommune, 2011d)

Havet

Kystsonen er et av 10 hovedtemaer som kommuneplanen skulle ha fokus på (Alta kommune, 2011a, s.5). Det kommer her fram at det er et visst spenningsforhold mellom akvakultur og fiskeri i dagens Alta kommune. Totalt 21 521 daa og totalt 20 lokaliteter er avsatt til underarealformålet akvakultur i hele Altafjorden. De indre delene av Altafjorden har fått betegnelsen nasjonal laksefjord, vedtatt av Stortinget. På bakgrunn av dette tas alle tidligere akvakulturlokaliteter i Kåfjord ut, bortsett fra ventemerden på Simanes (Alta kommune, 2011a, s. 11-12).

Store deler av indre Altafjord er tegnet med lyseblå striper med «kombinerte formål i sjø og vassdrag med eller uten tilhørende strandsone» (Alta kommune, 2011d). I planbestemmelsene tilsvarer dette underformålene FFNA- fiske, ferdsel, natur og friluft (Alta kommune, 2011b, s.50).

Det er avsatt areal til underarealformål fiske i planen i en slags mørkeblå tone. Dette området går innover i Altafjorden, men går ikke lenger inn Altafjorden enn omtrent 3 km fra ytterste punkt på Komsa (Alta kommune, 2011d). Det står generelt lite om fiskeri i kommuneplanen, bortsett fra at reduksjon av antall lokaliteter avsatt til akvakultur, gjør at kårene for fiskeri blir bedre (Alta kommune, 2011a, s.30).

Det er også noen partier og områder på plankartet avsatt til friluftsområde, naturområde. Blant annet inne i Kåfjordbotnen, Hjemmeluft og Tollevika.

Areal for underformålet ferdsel er satt av i Bossekopp, og store deler av Bukta/Alta havn/deler av Amtmannsnes, og Skajaluft. Dette formålet trekker seg utover Altafjorden i farleder.

Det er merket av en del områder der det var hav før, der står det nå underformål framtidig «næringsvirksomhet» (Alta kommune, 2011d).

Berget

I rulleringen av kommuneplanens arealdel var råstoffområder et av hovedtemaene i kommuneplanens arealdel. (Alta kommune, 2011a, s. 5)

Det er 31 områder avsatt til arealformål råstoffutvinning i hele Alta kommune, under hovedarealformål bygg og anlegg. Det som skal tas ut her er sand, grus, stein, pukk, skifer, mineraler, deponier. Pæska, Detsika, Stilla/Skomakerdalen, Borras/Østerdalen er avsatt til skiferuttak. Alle disse er ordinære uttak (Alta kommune, 2011b, s. 32). Med ordinære uttak «menes større uttaksområder som drives av profesjonelle/kommersielle aktører» (Alta kommune, 2011b, s.30).

Skogen

Det er satt av en hensynssone for viktig barskogområder i Altaområdet, som er vernet for beite fra reinen (Alta kommune, 2011b, s.43). Her gjelder restriksjoner i forbindelse med flytting og beiting av rein (Alta kommune, 2011b, s.56).

For utarbeidelse av en områdeplan for Bukta industri og kommunikasjonsområde står det i retningslinjene at det er et premiss at Altagårdsskogen blir omgjort til utbyggingsformål, fra sin tidligere status som friområde. Eventuelt at skogen blir brukt til både utbyggingsformål og samferdselsformål (Alta kommune, 2011b, s.34).

Under bestemmelser om LNF står det i retningslinjer at disse områdene skal brukes og sikres til landbruksproduksjon, herunder skogbruk (Alta kommune, 2011b, s.43). I LNFR områder er det også muligheter for å bedrive landbruk pluss, der man kan drive virksomhet basert på sin egen gårds ressursgrunnlag. I og med at FeFo, Finnmarkseiendommen eier allmenningen skrives det at dette er en Finnmarksvri. «I gårdens eget ressursgrunnlag kan også festet areal på FeFo's grunn inngå. Det samme gjelder naturressurser ervervet fra FeFo, eksempelvis skog på rot» (Alta kommune, 2011b, s.43).

I arealformålet sone for båndlegging nevnes noen skogsområder. Disse områdene er vernet med hjemmel i naturmangfoldloven. Eksempelvis Tverrelvdalen naturreservat, på bakgrunn av barskog, Goskamark naturreservat i Eiby.

Jorda

Alta er en viktig reindriftskommune, står det i planbeskrivelsen til kommuneplanens arealdel. Arealer som blir disponert til utbygging er som oftest lagt i nærheten av allerede utbygde områder, slik at disse ikke skal føre til konflikt med områder som er viktig i reindrifta som flytteleier, gjerdeanlegg, smale passasjer og områder for kalving (Alta kommune, 2011a, s. 29).

I kommuneplanens arealkart er det avmerket hensynssoner for reindrift, og i tilhørende bestemmelser «områder og anlegg i reindrifta» og retningslinjer om «ilandsførings og prammingsanlegg for rein». Noen slike områder som Aslakheimog Saltvika, ligger i Kåfjord. Her er det ikke lov å gjøre nye inngrep som kan være til ulempe for prammingen (Alta kommune, 2011b, s.55).

I Kommuneplanens beskrivelse fra 2011 står det at «Alta er Finnmarks største jordbrukskommune. Dette er vi stolte av, samtidig som det skaper en del utfordringer for Alta som vekstkommune» (Alta kommune, 2011a, s. 29).

I arealkartet er det mange LNFR områder som er avmerket med hensyn landbruk i skravur (Alta kommune, 2011d). Under hensynssoner i arealplanens bestemmelser er det presentert noe som heter kjerneområde landbruk i Alta by, det er de områdene man mener har høyest verdi. Disse områdene skal ivaretas spesielt og tas hensyn til med tanke på ny arealdisponering (Alta kommune, 2011b, s.56).

LNFR-områder omfatter områder som skal brukes og sikres for landbruksproduksjon, herunder jordbruk, skogbruk og reindrift, og/eller som skal bli liggende som naturområder og områder for friluftsliv (Alta kommune, 2011, s.43).

Andre arealformål og hensynssoner

Boligbebyggelse

I kommuneplanens arealdel ble det lagt inn 4000 nye boenheter fra 2011 til 2030, på grunn av det store utbyggingsbehovet (Alta kommune, 2011a, s.9).

Dette skulle helst gjøres med «et sterkt politisk mål om å bygge byen innover. Planen legger opp til en betydelig konsentrasjon av boenheter inn mot sentraene, og da særlig Alta sentrum» (Alta kommune, 2011a, s.9). Samtidig kunne dette bli vanskelig å gjennomføre totalt, da det rundt Alta sentrum lå områder viktige for landbruk, områder med viktige kulturminner og betydningsfulle naturområder. Dermed ble det også satt av områder som lille Skoddevarre på

vestsiden av Alta by, og Aspemyra på østsiden av Alta by (Alta kommune, 2011a, s. 9).
Tresenters strukturen, med Alta nye city, Bossekopp og Elvebakken skal også styrkes (Alta kommune, 2011b, s. 7).

Fritidsbebyggelse

I kommuneplanens arealdel fra 2011 kom det i planforslaget mulighet for at 1100 hyttetomter kunne bygges ut, i tillegg til de som allerede lå inne i tidligere rullering av plan og ikke var brukt. I forhold til antallet husstander i Alta tilsvarer dette 30 prosent dekningsgrad (Alta kommune, 2011a s. 10).

Industri

I planforslaget i 2011 ble det avsatt 600 daa areal til industri, da det de forutgående 20 årene var tatt i bruk 450 daa (Alta kommune, 2011a, s. 10). Dette er tre ulike typer områder: Sjøretta næringer, tradisjonell industri og lager og servicenæringer. De skal ligge i ulike områder, sjøretta skal ligge ved havet, tradisjonell industri skal ut av byen, og noe servicenæring kan ligge i Alta by (Alta kommune, 2011a, s. 10). Eksempelvis skal tradisjonell industri bli lagt på Skillemo, og Altahøyden blir satt av til bil og motorrelatert servicenæring og virksomhet (Alta kommune, 2011b, s. 33).

Grønnstruktur

I kommuneplanen blir det satt av store arealer til sammenhengende grønnstrukturformål. Slike områder er eksempelvis Komsa, Sandfallet, Skoddevarre. «Videre blir traseer til strandpromenade, elvepromenade, byløypa og andre turdrag sikret i planen» (Alta kommune, 2011a, s. 13). Det er også avsatt en aktivitetsløype fra Alta sentrum. Denne kan bli brukt av Finnmarksløpet. Områder til idrettsanlegg og idrettsbruk er også satt av i arealkartet (Alta kommune, 2011a, s. 13).

Hensynssoner

Under arealformålet hensynssone og underkategorien «båndlegging for fredning etter kulturminneloven» er det 8 områder fredet i hele Alta kommune. Fire av disse har med bergkunsten å gjøre, og ligger i indre Altafjord. Komsa kan muligens også bli områdefredet, på bakgrunn av materialet fra Komsakulturen fra steinalderen. Under hensynssone ligger også «båndlegging av fredning etter naturmangfoldloven». Her ligger 8 områder inne, og 2 nye mulige områder.

Under hensynssone er «båndlegging av fredning etter plan og bygningsloven» her er 4 områder deriblant Sandfallet inkludert som landskap, natur og friluftsliv (Alta kommune, 2011b, s.60)

Sentrumsformål og tjenesteyting

Imellom Bossekopp og Elvebakken er det avmerket til sentrumsformål. Litt rundt omkring, på Elvebakken, i gamle sentrum og i Bossekopp er det merket av med underformål til offentlig eller privat tjenesteyting. (Alta kommune, 2011d).

Samferdsel

I kommuneplanen for 2011 var det lagt inn en avlastningsvei for E6 gjennom Alta by. Om området Bukta står det at dette er et av de viktige områdene for kommunikasjonen i Alta, både for ferdsel langs vei, ferdsel på sjø, og med fly (Alta kommune, 2011a, s. 12). Det er også lagt inn flere nye gang- og sykkelveier (Alta kommune, 2011b, s.39).

Diskusjon praksiser til stede i Alta

Jeg har nå presentert ulike praksiser som har preget Alta gjennom tiden, og skal nå se disse i sammenheng. Det gjør jeg ved at jeg har identifisert havet, berget, elva, jorda og skogen som viktige elementer på tvers av de historiske praksisene. Når jeg så diskuterer disse historisk tverrgående praksisene i Alta, gjør jeg det basert på teoretiske perspektiver som jeg har presentert tidligere i oppgaven.

Havet

Figur 29: Bilde fra Bossekopp utover Altafjorden .

Fangst, fiske, ferdsel

I eldre steinalder var det en mye større del av Altlandet som var dekket av hav, og i Altadalen, som er et såpass flat, var det mindre land og mer hav å boltre seg på. Menneskene hadde trolig en utstrakt bruk av havet til jakt, fangst og fiske. De måtte tilpasse seg de sesongmessige svingningene. Helskog (2012) skriver det er ganske få helleristninger av selve livet i havet, fisken og sjøpattedyrene. Trolig er årsaken at helleristningene var noe mere enn steinaldermenneskenes konkrete meny (Helskog, 2012, s.88).

Figur 30. Her kan vi se fiske på bergkunsten og muligens drivjakt på rein på havet.

Samene, når vi møter dem i de historiske kildene på 1500 tallet, driver trolig med bosetningsfast salgfsiske lenger ut i Altafjorden. Så flytter de seg lengre innover, blant annet fordi fisket slår feil. De må tilpasse seg til dette og supplere med andre praksiser. Allikevel fortsetter havet å være viktig, de bedriver spesielt havfiske på sitt sommerbosted, eksempelvis i Kåfjord. Havet var slik både for folkene i steinalderen, sjøsamene, fjellfinnens sommerbruk, kvenene og deres havland brukt til fangst og fiske av torsk, sei, sild, sjølaks, sel, hval, håkjerring osv. Dette var før værmeldinger, ekkolodd, GPS og moloer. Menneskene som drev fjordfiske hadde trolig derfor stor kunnskap om hvordan oppdage og finne en naturlig havn, slik Meløe (årstall) beskriver den norske fiskerens landskap.

Østerdølingene som kommer med kopperverket vender blikket mot berget og jorda i dalene, og med det blir trolig havet ikke like viktig som det hadde vært for samene, kvenene og steinaldermenneskene. Likevel fortsetter noen skiferbønder med bruken av havet til fjordfiske etter sei eller isfiske etter torsk, dette som en del av et mangesysleri. På Lorange's soneplan kan man se at han har tegnet inn sjønaust og båtopplegg både i Bossekopp og Bukta, slik var trolig havet fortsatt brukt til fjordfiske i 1946. Havet ble også brukt til å skipe ut skifer fra Bossekopp og Bukta og ut Altafjorden. Som Eikeset (1998) skriver, ble havet brukt som den viktigste ferdeselvei for innbyggerne langs i Altafjorden, helt fram til etter 2.verdenskrig (Eikeset, 1998, s.368).

Figur 31: Fiskebåter i Bukta i Alta tettsted 1940 (Schwarz, 1982, s.29).

Ferdsl, forsva og måling

Med kopperverket i 1826 introduseres en bruk som bryter med tidligere bruk av havet. Kopperverket er ikke nevneverdig opptatt av jakt, fiske og fangst. For de som drev det, var havet først og fremst en transportåre for å frakte ut kopperet, og en god havn der store skip kunne ligge. I likhet med kopperverket brukte tyskerne også havet til dette. I tillegg ga Altahavet for tyskerne lett tilgang til konvoiene utenfor norskekysten. I stedet for å begi seg ut på sjøen i en fiskebåt, benyttet de seg av et pansret krigsskip på 250 meter. Det sier noe om spennvidden imenneskelig kontrollen versus å tilpasse seg landet man møter. I stedet for å legge ut fiskegarn la de ut miner og ubåtnett. Med Reserche ekspedisjonen og naturvitenskapelig forskning fremtrer det også en praksis som har sin særegne måte å nærme seg havet på, nå måles vannstanden i havet, det er ingen som hiver alt de har i hendene når silda kommer inn fjorden.

Berget

Figur 32 og 33 Ovenfor: den harde sandstenen forandrer farge i møte med saltvannet. Det var slike berg nede i fjæra helleristingene i Hjemmeluft opprinnelig ble laget på. Nedenfor : bilde av skiferens lagdeling.

Berget som levende

Den samiske førkristne praksis hadde en animistisk verdensanskuelse der naturen var besjelet og levende, slik var det trolig i steinalderen også. Berget var ikke nødvendigvis bare ensidig et råstoff, men kunne i relasjonen med mennesket tre fram som både hellig og noe som måtte møtes med respekt. Steiner og fjell i Alta var trolig forstått som viktige aktører i landskapet, noe som ikke bare ble virket *på* av mennesket som et statisk objekt, men i stedet virket *med* og kommunisert *med*. Du ofret respektfullt til Sieidien ved Komsa, i håp om at dens kraft kanskje kunne gi deg god fiskelykke og godt sjøvær. Du tok av deg lua i det du passerte hellige Haldde. Når du møtte berget i Hjemmeluft for 7300 år siden, forsto du det kanskje som et magisk sted der du kunne kommunisere med ånder eller makter. Med tanke på Ritters førmoderne beskrivelse av landskap, kan man si at mennesket fremdeles var innvevd i en helhet med naturen, og også kanskje til tider fryktet den.

Berget som råstoff

Heideggers påstand var at den moderne teknikkens vesen fikk det moderne mennesket til å avdekke en verden der alt var råstoff til for menneskelig utnyttelse. «Et landstrøk blir derimot utfordret til utvinning av kull og metaller. En grend avdekker seg nå som kulldistrikt, jordbunnen som lagringssted for metall» (Heidegger, 2016, s.188).

Jeg vil hevde at kopperverksdriften forstår og relaterer seg til berget på en måte som skiller seg ganske mye fra samene, kvenene og steinaldermenneskene. Der Heidegger karakteriserer den tradisjonelle teknologien som en slags frambringelse av sannhet, som poesis. Der mennesket er en av de fire skyldigheter, som med omsorg hjelper de værende tre fram, på ulike måter. Det synes som kopperverkspraksisen ikke samspiller med de andre skyldigheter, de har forduftet og mennesket står alene igjen som den eneste skyldige.

Kopperverkspraksisen har også en forståelse av hva berget og kopperet helt grunnleggende sett er. De forstår trolig ikke kopperet som en aktør, med kraft iboende i seg, det er ikke noe hellig og må ikke møtes med respekt. Det er heller ikke noe som får lov å være i fred. Det møtes med sprenghadninger, og framtrer mer ensidig som et råstoff til for mennesket. Måten de relaterer seg til berget på kan minne om en moderne teknologisk, rasjonell, beregnende måte å forholde seg til landet på. Mennesket er et subjekt som handlet på og avdekket en livløs verden.

Så er det samtidig klart at berget alltid har vært brukt som et råstoff som mennesket kunne lage gjenstander og redskaper av, uavhengig av om alle berg eller noen berg ble forstått som levende. Både steinbruddspraksisen i Alta for 10.400 år siden, kopperverkspraksisen og skiferbonden hentet noe ut av berget og flyttet det bort. De brukte det selv eller solgte det i et marked. Nå var det trolig et mer lokalt marked i steinalderen enn det i alle fall var med kopperet, som hadde et internasjonalt marked.

De ulike praksisene har benyttet seg av ulik teknologi. I steinalderen fikk man cherten ut ved hjelp av fyrsetting, mens kopperverkspraksisen og skiferbonden brukte sprengstoff. Dette var en teknologi som ga et effektivt uttak av stein, og dermed også mer effektivt etterlot seg tydelige spor i landskapet.

Bortsett fra bruken av sprengstoff var skiferbondens praksis lite mekanisert. Alt ble hovedsakelig gjort med håndmakt. Skiferen ble bearbeidet av skiferarbeideren selv før 1960. Det var et kroppsarbeid, der arbeideren fikk et nært kjennskap til skiferen og fulgte dens vei mot ferdig takstein, først til eget bruk, etter hvert til salg. Sammenliknet med med kopperverkspraksisen, spesielt i den svenske perioden, foregår utvinningen i større grad med bruk av maskiner, slik som vaskeri, steinknuser, smelteverk og transportbånd.

Kopperverkspraksisen var en mer oppdelt prosess, der kopperet skal gjennom flere ledd, ulike arbeidsprosesser og smeltes før det sendes ut på et internasjonalt marked. Denne industrielle prosessen gjorde også kopperverksdriften mer effektiv enn skiferarbeidet, og selvfølgelig i en helt annen skala enn chertutvinningen i steinalderen. Dersom den grunnleggende forståelsen av berget er at det er et råstoff for menneskelig utnyttelse, og bare det, vil dette ved hjelp av effektiv moderne teknologiføre til større dimensjoner i inngrepene i naturen, enn den samme forståelsen vil føre til med mindre moderne teknologi.

Bruken av berget i hushold og bedrift

I steinalderen foregikk chertpraksisen hovedsakelig som en sommeraktivitet, og må ha vært en del av et vekselbruk og tilpasning til det stedlige. Skiferdriften var slik også en del av et kombinasjonsbruk av Altalandet. Skiferarbeiderens arbeidslag tilsvarte hans hushold, og han var selv sin egen arbeidsgiver. Kopperverket bedrev derimot ikke kombinasjonsbruk av landet, men en spesialisert virksomhet som hovedsakelig handlet om å utvinne kopper. Det var en bedrift med 650 arbeidere i 1840, og ikke et hushold.

Kontroll og framveksten av et teknisk basert landskap

Da kopperverket startet opp i 1826 møtte det et fiskebondesamfunn av kvener, samer og nordmenn. Det slet med å rekruttere arbeidere og var lite interessert i å ha arbeidere som forlot de når silda kom inn fjorden. De ønsket i større grad å drive helårs kopperproduksjon. Dermed forsøkte de å kontraktfeste arbeiderne, innføre regulert arbeidstid slik at verket var sikret arbeidskraft. De forsøkte også å innføre det «engelske system», og innrette samfunnet i Kåfjord slik at deres arbeidere skulle få gode liv som gjorde dem produktive. Mange av disse trekkene ved praksisen har likheter med det vi i dag kjenner som det moderne velferdssamfunn. Hovedintensjonen til kopperverkets direktører synes imidlertid å ha vært at slik organisering i det lange løp skulle gagne koppervirksomheten, i form av å sikre stabile arbeidere og økt lønnsomhet. Barneasylinnretningen og opprettelsen av kantine, hang sammen med at de ville at de fleste i Kåfjordsamfunnet skulle jobbe i verket, også kvenkvinnene.

Med denne framferden ser jeg paralleller til til Heideggers og Ritters beretning om det moderne menneskets kontroll og regulerende atferd, til det moderne kontrollerte samfunn. Gjennom å regulere arbeiderne, regulerer verket også indirekte hvordan landet tas i bruk. Hva det skal tas i bruk til og når det tas i bruk. Der individet i fiskebondesamfunnet og for den saks skyld i skiferbondesamfunnet var utlevert til og måtte samvirke med landets krumspring og værskiftninger, er det nå det menneskelige intellekt med dets abstrakte klokkeføring som gradvis får større kontroll. Mennesket jobber ikke etter naturens takter, men etter et menneskeskapt systems takter. I dette systemet vil jeg si at det er interessant at noe av selvstendigheten og handlingsrommet til selv å handle på sin egen måte i møte med landet, blir mindre fri for den enkelte. Aktivitetene som skal foregå blir strengere regulert av et menneskelig system konstruert ut fra overordnede mål og hensikter; at verket skal tjene penger, men også, kan det virke som, innføring av en annen måte å leve livet på. I det moderne kopperverkssamfunnet løsrev individet seg mer fra naturens premisser og tvang, de får slik større frihet og bylivets velferdsgoder. Men den menneskelige styring innskrenker på andre måter det menneskelige handlerom. Med dette mister Altlandet gradvis sin påvirkning på de menneskelige praksisene, og det menneskelige intellektet blir mer framtrødende. Med det beveger bruken av berget seg fra steinalderens og skiferbondens landskapspraksis til i større grad å bli en systempraksis.

Kopperverkspraksisen er en av de første praksiser som viser tegn til at det menneskelige intellekt i større grad dirigerer bruken av landet, og dermed forsvinner noe av landets påvirkningskraft. Kopperverket kom til Alta fordi de fant det attraktive kopperet der. De tilpasser seg ikke til de stedlige elementene, men forsøker heller å tilpasse et helt samfunn og

andre praksiser til egen virksomhet. De tok med seg sin oppfatning og tilhørende praksis fra England og fortellingene hjemmefra og innlemmet bruken av berget i sin måte å organisere og ta i bruk landet på. Som et slags lite «miniature empire» i Kåfjord. De ville trolig gjort det samme med Langfjordbotn, Mumbai eller Røros om de der fant lønnsomheten og kobberet de var ute etter.

Elva

Figur 34 og 35. Altaelva smelter.

Altaelva brukt til fiske og ferdsel i et naturbasert nyttelandskap

Fra steinalderen til i dag har landet hevet seg mye. Mye av det vi kjenner som Altaelva var en gang Altafjorden. Gradvis har Altaelvas reiseferd blitt lengre, og dette har praksisene måttet tilpasse seg til.

Generelt kan vi si at i historisk tid og trolig også i forhistorisk tid, var elva brukt til ferdsel på sommertid med å stake båt, og på vinterstid når isen hadde lagt seg.

Bruken av Altaelva til laksefiske går som en rød tråd gjennom hele Altas historie, trolig også dets forhistorie. Så lenge det har vært ei lakseførende elv og mennesker til stede, har det foregått elvefiske om sommeren. På 1500-1600 tallet fisket samene sommerstid med kastenot, stengsler og lystring. På 1700 tallet kom kvenene med mer effektive fiskeredskaper og god kunnskap om hvordan man skal stenge en lakseelv med rennegarn og rusestengsler, noe som var komplisert å gjøre i stand og krevde mye arbeid. Etter hvert ble de to elveselskapene til som en måte å organisere fisket på lokalt. Både steinaldermenneskenes, samenes og kvenenes bruk av elva ga de trolig et landskap som var nært knyttet til deres laksefiskepraksis. Deres landskap ble formet av elvefisket de drev med på lignende måte som: ” The fisherman sees what he sees in terms of what he does” (Meløe, 1988, s. 390). De hadde trolig en enorm kunnskap om ferdsel med elvebåt i elva, hvor laksen sto, og elvas andre luner. De var nødt å til å tilpasse egen bruk til elvas foranderlighet. Det ble bedrevet næringsfiske etter laks til matauke og for salg.

Elva blir natur som landskap

Når britene først dukker opp i Altaelva på 1800 tallet møtes minst to ulike landskapsforståelser og landskapsbruk. Altas innbyggere bedriver fortsatt en landskapspraksis der elva blir brukt til næringsfiske. Britene har en mer estetisk tilnærming til elva, der elva blir brukt til sportsfiske og rekreasjon. Britene er ikke opptatt av å bruke de mest effektive fiskestengslene, men fisker laksen med fluestang.

Frederick Metcalfe reiste rundt i Norge, og praktiserte sportsfiske rundt 1850. Han beretter i sin bok hvordan befolkningen han møtte i Norge ofte så på han med medlidenhet. Her en samtale et sted i Norge mellom en lokal innbygger og han selv.

« -Hva er det som driver deg som har et så storartet land der hjemme, så flatt og fruktbart, til å vandre omkring i et så vilt og ulendt område som dette? Er du handelsmann?

-Nei.

-Hva da?

-Jeg kommer hit for å se på landskapet å fiske laks

-Hva gjør du med laksen? Selger du den?

-Nei; jeg spiser det jeg har lyst og gir bort resten.»

(Metcalf i Eikeset et al., 2001, s. 165)

Med Jochim Ritter og hans tanker om landskapets funksjon i moderniteten kan man tenke seg at dette var et slik møte mellom ulike verdener. Det var ikke kun ulik bruk av elva men også ulik forståelse av elva, som framkom da kvenene, nordmennene, og samene først møtte de engelske sportsfiskerne. Her er det klare paralleller til de lokale innbyggerne møte med Petrarca da han vendte seg mot naturen som landskap i sin bestigning av Mount Ventoux i 1335. Elver som Altaelva blir først natur som landskap når det moderne mennesket «uden praktiske formål får øje retter sig mode den i ”fri” nydende betragning for at være i naturen som menneske» (Ritter, 1963, s. 35).

Britene drev ikke stengselsfiske for nødvendighet og overlevelse, de hadde med teknologi og velstand i større grad frigjort og forløst seg fra naturens grep. De trengte ikke oppsøke elva, men likevel var det noe der som de søkte og ikke fant i det moderne samfunnets teknisk vitenskapelige og kontrollerte objektiveinnretning. I møte med Altaelva fant de en helhetlig og ubehandlet natur, og her kunne de kanskje erfare en slik fri estetisk forbindelse med naturen.

En av kopperverkets direktører var selv tidlig ute med fluefiske i elva, men han var ikke den eneste som fant noe i Altaelva. Det gjorde også mange britiske lakselorder. Det interessante her er at en slik måte å nærme seg Altaelva på, inntreer først etter at kopperverket som den første industri i Alta, er satt i drift. Samtidig er industrialiseringen i England godt i gang og den naturvitenskapelige tenkemåte blomstrer i Europa. Slik blir det:

«...ikke mindre universelt- digtningens og billedkunstens rolle at opfatte og «æstetisk» anskueliggøre den samme natur i dens forhold til det følende menneske.» (Ritter, 1984, s 38)

Moderniteten gir seg gradvis til kjenne for den gjengse Altaværing etter 2 verdenskrig, og slik forsvinner også elvefisket som nødvendig og nyttig for Altas innbyggere. De følger etter Petrarca og britene og finner igjen den tapte natur som landskap i Altaelvas kulper og stryk. «Frihet utfolder sig i en tilværelse, hvor naturen er tæmmet. Natur som landskab finnes kun på baggrund af den frihed, som vokser frem af det moderne samfund» (Ritter, 1984 s. 44). Først da kan de vende seg mot Altelva og den «...bliver til det store, ophøjede og skønne: under en æstetisk synsvinkel bliver det til landskab» (Ritter, 1963, s. 35)

«Hon är vacker, den skönaste som finns.

Storvuxen för all del och på sina ställen
nog så svulstig i formerna. Hon har en
egenartad förmåga att variera i form och
temperament med årstiderna och över
åren.

Hon har många älskare. Åt dem alle
Skänker hon frikostig förvantan, extas och
Minnen. Det finns någet av hednisk lider-
Lighet i hennes beteende. Mot kvällningen
lockar hon sina älskare med at visa upp
hela sin sköna nakna kropp i kvällssolens
motljus. Hon är aldrig sig tiktig lik från
kväll till kväll. Men där hon i går skänkte
salig lycka till sina beträdare är hon fullt
beredd att göra om det igjen ikväll.

Hennes namn är hedniskt kort och

Vackert- Alta.»

(Laksefisker Jan Ekman i Eikeset et al., 2001, s.391)

Altaelva brukt som stående forbruksressurs for kraftproduksjon

På 1970-tallet kom det forslag om at Altaelva skulle brukes til kraftproduksjon. I denne konflikten viser det seg flere måter å forstå elva på, og basert på det er det flere som krever retten og bruken til den. Heriblant finnes politikernes, ingeniørenes, planleggerens, arkitektenes, kraftverksarbeidernes, naturvernerne, reindriftsutøvere, laksefiskere og fritidsbrukene sitt landskap.

Heidegger skriver om Rhinen som elv, versus Rhinen som reduseres til en forbruksressurs som kan bestilles i den moderne teknikkens verdensforståelse. I Heideggers beskrivelse av Rhinen kan man kanskje se en analogi med Altaelva og planen om å bruke elva til kraftproduksjon. I de tradisjonelle landskapspraksiser og i det britiske sportsfisket var det fortsatt elveformasjonen og laksevandringen som dannet utgangspunktet for bruken, og praksisene *tilpasset seg* premissene som elva ga. De bygget sine praksiser inn i elva. Kraftproduksjonspraksisen forstår Altaelva som en strømleverandør. Den sender ut en bestilling på elva som krever av den at den skal levere energi. Naturkreftene som er i den skal temmes og reguleres, ledes gjennom rør, omformes i transformatorer til megawatt og sendes ut i strømmettet. Som igjen kan brukes i våre lyspærer eller maskiner eller videre produksjon i industri, når vi trenger det i mørketid og om natta. Det er ikke nødvendig å vente på vannet, for så å bruke det direkte når naturen selv gir av sine krefter som i en tradisjonell vannsag, for elva står på lager og er slik alltid klar for menneskelig bruk. Elva er en brikke i en maskin som er ment å gå effektivt. Den moderne kraftproduksjonspraksisen bygger elva inn i kraftverket og *tilpasser elva til sin bruk*. Demningen og kraftverket i Alta faller inn under den tekniske og naturvitenskapelige måten å forstå og bruke naturen på. Slik blir sesongene, fisken, elveformasjonen og elva selv ikke aktører, men framtrer mer som noe menneske kan kreve å bruke, uten innsigelsesmyndighet. Altaelva som kvalitativ og særegen blir til bestand, og dermed en av mange elver med samme skjebne, de avdekkes som råmateriale for kraftproduksjon.

Et annet trekk med kraftproduksjonspraksisen er at den tydelig har iboende i seg en av hovedtrekkene idet Heidegger kaller teknikkens vesen. Praksisen har en framferd med å styre og sikre seg at verden nettopp skal avdekkes som bestand. Dette er en ekstrem form for dominerende framtoning og vilje til makt. Det er tankevekkende at de foreslo å demme ned hele bygda Masi og bygge ut et flertall andre elver i tillegg til Altaelva. De benytter seg av 600 politifolk og forsvarsutstyr for å fjerne elveredderne. På tross av en enorm motstand både fra lokaldemokrati og allmuen, så gjennomfører de utbyggingen. Elva planlegges og statsreguleres fra sentralt hold.

Naturen som landskap glipper, og landskapspraksisen glipper

Altaelva ble først til natur som landskap for sportsfiskerne og så deretter for Altas allmue. I møte med Altaelva var det kanskje fortsatt mulig å holde ved like en forbindelse med naturen som kunne gjøre «menneskelivets rigdom levende og nærverende» (Ritter, 1984, s. 45). Basert på Ritter kan man tolke Altaaksjonen som en sterk reaksjon på at også denne rikholdige og frie forbindelsen med naturen skulle bringes til taushet av den moderne teknikkens grådige appetitt, dens ensidige og totaliserende måte å avdekke verden på som bestand.

Slik Eikeset skriver begynte det klassiske natur og miljøvernet å vokse fram i 1960 åra, og hadde sin første glanstid i starten av 1970 årene (Eikeset, 2003, s. 342). Dette er altså noe som skjer samtidig over hele den vestlige verden, i Norge og i Alta. Det kan tolkes som et svar på noe som er i ferd med å gå tapt. Altasaken engasjerte jo enormt bredt. En måte å forstå det på er at naturen som landskap truer med å bli tatt med i dragsuget, og redusert til kun en ressurs i den moderne teknikkens verdensanskuelse. Samtidig kan man påpeke med Ritters teori, at det gjengse naturvernet også er natur som landskap. Det har sin grobunn i framveksten av det moderne samfunn.

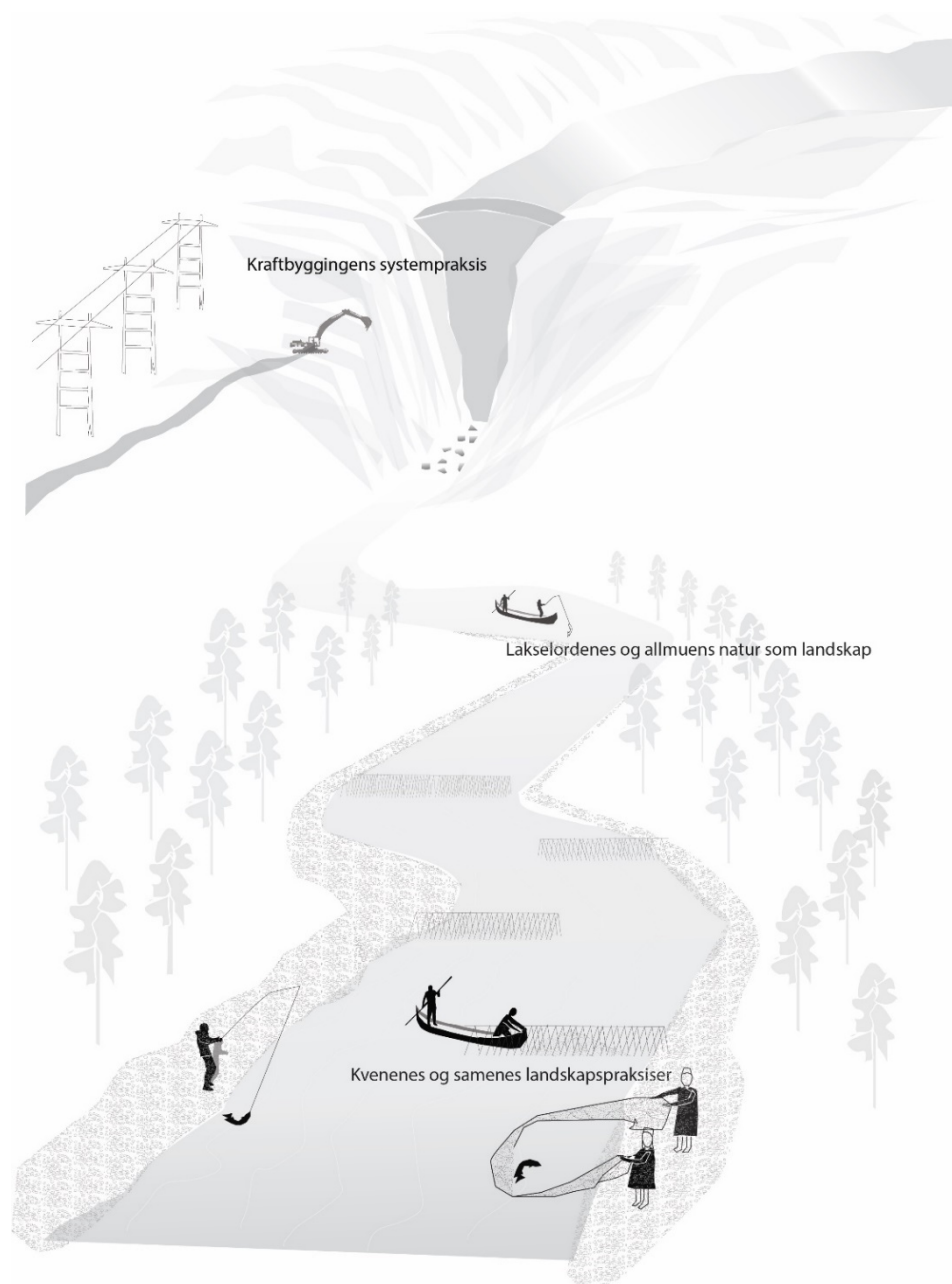
Kvenenes bruk av elva versus kraftverkspraksisens bruk av elva, landspraksis versus systempraksis

Samtidig kan en si at verdensanskuelsen som bare tillater en tilnærming, nemlig å se natur som forbruksressurs, ikke er noe særegent og nytt for kraftbyggingspraksisen og den moderne tid. Mennesket har en lang historie med å behandle det eksisterende slik. På samme måte som kraftbyggingen bringer med seg sitt tekniske landskap til Alta, så kan elva og laksen for kvenene også bare ha vært en utnyttbar ressurs og ingenting annet. Her vil jeg allikevel påpeke at det er en vesensforskjell mellom å bygge effektive laksestengsler i elva med tre fra Altaskogen, stengsler som fryser til og blir skylt bort av elva i vårflommen, sammenliknet med å ta i bruk moderne teknologi og maskiner, og anlegge en enorm konstruksjon og betongdemning på 110 meter med 230 000 tonn betong, oppdemme et magasin på 19 km, og tørrelegge et elveleie på 2 km og i tillegg etablere anleggsveier.

Dette handler også om i hvor stor grad mennesket kan gjennomføre det de vil, og handle ut fra sin landskapsforståelse. Det handler ikke bare om å oppfatte elva som en forbruksressurs, men også at man har mulighet og makt til å handle basert på denne oppfatningen uten hensyn til

formasjoner, lakser eller elvereddere. Uansett hvilken landskapsforståelse kvenene brakte med seg, måtte de enten de ville eller ikke, i større grad innordne seg Altaelva og dens krefter. De kunne ikke tvinge laksen opp elva med gravemaskin.

Samtidig er det to ulike verdener og landskaper som møtes her. Det er kvenenes kroppslige livsverden der de har sin praksis nede på landjorda i Alta, med hendene nedi den kalde elva, og erfarer årstidenes vekslinger tett på kroppen, en naturbasert landskapspraksis. NVE har derimot det menneskelige intellekt som premissgiver og praksisen har først og fremst sitt utgangspunkt i en tanke- og teoriverden, ikke i den stedlige Altaelva. Slik er det en systembasert praksis.

Figur 36: Illustrasjon av diskusjonen. Tre landskap.

Jorda

Figur 37: Bruken av jorda.

Det norske jordbruket har agronomen Simen Skappel forklart gjennom betegnelsene høstingsbruk og dyrkingsbruk, som to ytterpunkter på en skala. Ved det ene ytterpunktet, som han kaller høstingsbruk, gjødsles ikke jorda, den dyrkes ikke, man bedriver i stedet høyberging og forsanking på utmarker og i fjæra. Store arealer tas i bruk. Ved den andre ytterkanten finnes dyrkingsjordbruk, der har man ei fulldyrka jord, sådd og gjødsla åker, der kua holdes inne i fjøset størstedelen av året og fores av høy sanket på innmarka eller kraftfor (Christensen, 2002, s. 128-129).

Fra veidesamfunn til et jordbrukssamfunn

Både steinalderfolket, sjøsamene, fjellsamene, kvenene og skiferbonden drev et vekselbruk der jorda var svært viktig. I de praksisene jeg har tatt for meg skjer det likevel en overgang fra et veidesamfunn til et jordbrukssamfunn. I eldre steinalder og eventuelt samenes før 1300,

høstet, sanket og samlet de planter og røtter som vokste fritt fra jorda. De jaktet også på ville rein, som fant sin kost i jorda.

Da storfisketida er over på 1600 trekker sjøsamere lenger inn i fjorden til bedre jordbruksforhold for å satse mer på husdyrhold, selv om det fortsatt veides. Her blir det første tegn på en fast vinterbosetning i Alta. På denne tiden flyttet samene med alt de eide, samlet husdyrene og flyttet dem fra vinterseter til sommersete, for at gresset skulle få gro. Man samlet også høy til dyra rundt omkring, og dyrket trolig ingen jord. På 1600 tallet går fjellsamene over fra villreinfangst til tamreinhold, og fører flokkene sine ned til Altafjorden sommerstid. Hverken sjøsamene eller reindriftsamene dyrker altså jorda og er bofaste et sted hele året. De flytter seg etter sesongen, med de dyrene de holder på jordas betingelser og beitemulighetene. Sjøsamene synes å flytte seg over et mindre område, mens fjellsamenes bruk av jorda er enda mer ekstensiv. De har altså beveget seg litt nærmere det vi kan betegne som et høstingsjordbruk, og har domestisert noen dyr. Det er slik en større kontroll over naturen enn i steinalderen og i et jeger-sanker-samfunn.

Kvenene befinner seg litt nærmere dyrkingsbruk. De er de første til å dyrke og kultivere jorda i Alta, så og pløye- de aller først små åkrer med bygg til eget bruk nær sine gårder. Dette var det første og nordligste åkerbruket på 1700 tallet. På 1800 tallet kommer dølingene til kopperverket, som fra sine hjemtrakter også er vant med å dyrke og drive jordbruk. Naturlig nok etablerer de seg i dalene som nyryddere av jord og drivere av småbruk. Jordbruket moderniseres gradvis, allikevel forblir jordbruket i Alta hovedsakelig et høstingsjordbruk, der det var relativt vanlig å slå sine utslåtter fram til etter krigen.

Skifte

Alle de andre praksisene bruker jo også jorda, men det er nok ikke hovedfokuset deres, og de bruker jorda til andre ting enn sanking, husdyrhold og åkerbruk. Tyskerne kom ikke til Alta fordi det var så god jord her. De tok likevel i bruk mye jord til sitt forsvarsbruk, og byggevirksomhet og utlegging av miner. Eikeset skriver blant annet at for å bygge flyplassen på Elvebakken ble flere av innbyggernes hus revet og flyttet (Eikeset, 1998, s.254). Lorange planla en skoleby, og et administrasjonssentrum der ingen tidligere hadde levd på grunn av vannmangel.

Kraftbyggingspraksisen tar fjellsamenes beiteland gjennom etablering av en anleggsvei til kraftverket. Slik var det ikke bare det estetiske landskapet i Altaelva som var i ferd med å gå tapt. For noen var kraftutbyggingen også en nivellering av deres landskapspraksis, der

anleggsveiene som trengtes for å bygge kraftverket ville ta beiteområder fra reinen. Reindrift på tamrein ble til på 1600 tallet, de fortsatte å gjete reinen i de gamle trekkrutene til villreinen. En rein som hadde vært her siden etter siste istid, og var særdeles populært som motiv i helleristningene. Da er det fascinerende at en bruk, slik som reindriften- som ligner på en av de eldste praksisene som finnes i Alta- så lett ble tilsidesatt av en systembruk.

Skogen

Figur 38: Særegen furu i Storelvdalen i Alta.

«Alta er som et paradis... der er trærne så store at de griper tak i hverandre over stien, og lufta er så lun og linn...helt annerledes enn den er her ved havet (Tiensuu i Paulharju, 2020, s. 104)

Det materielle ved landet påvirker praksisene

Båtlaging er en praksis som har gått som en rød tråd gjennom ulike tider i Alta. I steinalderen lagde de trolig båter av furu, slik vi kan se på helleristingene. Samene bygde båter som del av den faste årssyklusen, de største jektene i Nord-norge. Mens kvenene bygde elvebåter til Altaelva. En slik praksis kan tyde på at det er noe spesielt ved Altafuru. Om mange praksiser bedriver samme type landbaserte praksis sier det også trolig noe om det materielle ved landet. Det er noe stedlig som legger premissene for bruken.

Skogen i Alta ga ulike landskap

Kvenene var så vidt vi vet de eneste som brukte furuskogen og fururøtter i forbindelse med tjæremiler, i deres produksjon av tjære i Alta. Dette sier også noe om at selv ikke for landskapspraksisene var alt bare naturkreftenes påvirkning- det er også tilstede en kultur som former hvordan landet brukes og hva man ser. Kvenene bærte slik med seg sitt eget landskap til dette nye landet.

Bruken og synet på Altagårdsskogen er et godt eksempel på at vi mennesker oppfatte ulike landskap. For innbyggerne i Alta var den tykke Altagårdsskogen en stolthet. For andre var den bare strategisk plass for brakker og potensielt byggematerialer- i en forsvarslogikk. Tyskerne felte mangt et tre, spesielt på tilgjengelige flater nært havet. Altagårdsskogen er et eksempel på denne rovhogsten. Skogen var ressurser i den enorme byggevirksomheten de bedrev i løpet av andre verdenskrig, blant annet til bygging av dekke til flyplass og snø tuneller over Sennalandet. De trengte også plassen, der Altagårdsskogen sto på Elvebakken til sine flerfoldige innretninger

Lorange legger igjen merke til Altas fine furuskoger. I soneplan for Alta foreslo han å plante opp Altagårdsskogen igjen. Han var generelt veldig opptatt av det grønne innslaget i soneplanen da han åpnet opp for flere ubebygde arealer med park og skog.

System/ ikke system

Det er noen av hoved praksisene som jeg har diskutert mer utdypende under elementene, hav, elv, jord, berg og skog. Her skal jeg se litt nærmere på okkupasjonen, Lorange og Nordlysforskningen.

Nazi Tysklands bruk av elementene

Okkupasjonspraksisens bruk av Altalandet var svært ekstensiv, og de tar i bruk veldig mange av de stedlige elementene i Alta. På en måte kan deres bruk, i sin geografiske utstrekning i Altafjorden minne om veidepraksisene. De finner noe ved Altalandet som de liker, i Kåfjord finner de blant annet et landskapsrom innrammet av fjell og berg, en dyp god havn og skjul for fiendtlig artilleri. På Elvebakken finner de en flat strekning til sin flyplass, omringet av formasjoner som Komsafjellet og Sandfallet som gir skjul for vind og skjul for innsyn. Alta er samtidig strategisk nært til Russland og gir en kort sjøvei til konvoiene. Tyskernes krigføring handlet mye om å bruke Altalandet og spesielt dets formasjoner til sin fordel og spille videre på disse.

Tyskerne bestiller og Lorange inkluderer

Den praksisen tyskerne bedrev bryter radikalt med en naturbasert *tilpasning til* Altalandet, og er slik ikke en landskapspraksis, men en teknisk basert praksis. Tyskernes bruk av Altalandet er ikke poiesis der tyskerne pleiet og hjalp det skjulte å tre fram i verden. I praksisene kan jeg se et gjennomført teknisk forhold til omverdenen og naturen – her trer selve teknikkens vesen fram på høylys dag - og Altalandet utfordres til å levere det tyskerne vil ha. Altalandet og dets elementer bestilles og inngår i et effektivt krigsmaskineri. Nazi-Tyskland innlemmet Alta i sin systempraksis gjennom 5 år og avsluttet det hele med å utslette alt av menneskelig virke. Det meste i verden, enten det var, skog, jord, hav, hus, russerfanger eller befolkning kunne rives med i bestillingen og i større eller mindre grad underlegges tyskernes praksis. Ingenting framtrer som hellig, med unntak for Altakirka og Kåfjordkirka da disse ikke ble brent. Det var lite rom for individet å tilegne seg det omgivende fritt, nærme seg landet som landskap slik Ritter beskriver. Systemet definerte hvordan en skulle forholde seg til, og praktisere i landet.

Tyskerne innrettet store deler av samfunnet og landet slik at det gagnet egen praksis. De tok det de ville ha, bygde innretninger hvor de ville, og drev rovdrift på Altagårdskogen eller flytting av hus for å lage flyplass. De omgjorde hele Altafjorden til tysk marinebase. Tyskerne

forsøkte også å kontrollere værgudene på fjellovergangen på Sennalandet gjennom kilometerlange tunneller for å *ikke være avhengig av sesongene*. Denne praksis er vel en av de fremste eksemplene på å avdekke en verden der det de ser er til for utnyttelse. Ved hjelp av moderne teknologi og en styringsform/et maktapparat som ikke la noen begrensninger på utnyttelse av naturressurser, landskap og mennesker

Erik Lorange kommer til Alta etter at tyskerne har praktisert i Alta. Han bedriver, i likhet med tyskerne, heller ingen landskapspraksis og naturalhusholdning med hesjing om sommeren og skiferdrift i berget om vinteren, der kroppen og hendene daglig er i samhandling med Altalandet. Det faktum at han driver en planleggingspraksis- og at han kan bedrive denne enten det er høst eller vinter, vitner om at han har trådt ut av nødvendigheten av samhandling med landet. Naturen for han er i større grad kontrollert. Allikevel ser Lorange etter noe annet i Alta og oppdager noe annet ved Alta enn okkupasjonsmakten gjorde, og han har en helt annen framgangsmåte enn tyskerne. Han er svært opptatt av å se etter det særegne ved Altalandet selv og lytte til fortellingene fra eksisterende praksiser. Hans basis er en demokratisk styreform. Og selv om han gis eller tar rom for å utvikle sine ideer er hans praksis åpen for å inkludere flere aspekter ved det stedet han møter. I motsetning til den regulerende tyske praksisen som ikke satte søkelys på «medlidenhet med» eller innspill fra hverken befolkningen eller landet.

Jeg ser i hans tanker og planlegging de to landskap som Ritter snakker om. I måten han går fram på, er han åpen for å gi en stemme til det landet han møter og de praksiser han møter. I soneplanen har han tegnet inn sjønaust og båttopptrekk i Bukta og i Bossekopp, som kan tyde på at han ivaretar landskapspraksisene. Samtidig har han trolig tanker om å få det uutviklede samfunnet opp på et moderne og rasjonelt nivå. Han tegner opp og åpner opp for et nytt sentrum, det som skal bli en by, bestående av en skoleby og en del for administrasjon, kino, forretningsbygg, museum osv. Ingen av disse praksiser er utpreget naturbaserte, og likner slik på det bysamfunnet kopperverket anla. I tillegg legger han det nye sentrum i et område der ingen Altaværingene hadde bodd på grunn av vannmangel, og det ble nødvendig med anleggelse av et nytt vannverk noe datidens nye teknologi gjorde mulig. Med planlegging og teknikk styrer menneskene nå vannforsyning dit de ønsker den, mot naturens orden. Da flytter befolkningstygdepunktet seg, ikke fordi man må tilpasse seg naturen men fordi menneskene vil og planlegger for det..

Naturvitenskapen rammer inn verden

Ifølge Heidegger står den moderne teknikkens vesen og vitenskapen i nær forbindelse med hverandre. Den moderne teknikkens vesen er det forholdet til verden som implisitt forut er til stede, og får sitt første utløp gjennom naturvitenskapen- og da spesielt fysikken. Slik Heidegger skriver så stiller naturvitenskapen seg til «naturen som til en kreftenes beregnelige sammenheng» (Heidegger, 2016, s.193). Naturvitenskapen legger til grunn at det ved hjelp av systematikk og beregning er mulig å forstå og forklare naturfenomener, og basert på det også kunne forutsi og styre, bli fri fra vilkårligheten i naturen. Man kan slik si at Birkeland gjennom sin nordlysteori vender seg til Alta og nærmer seg nordlyset som krefter som kan beregnes og måles. Naturvitenskap er hypotesetesting, verifisering og falsifisering. Birkeland vender seg aldri mot naturkreftene i Altanordlyset som et akosmisk vesen. Han har sine antakelser om det, han handler basert på sin forståelseshorisont, han hadde en teori om nordlyset. Nå skulle den verifiseres eller falsifiseres.

Birkeland hadde definert en vitenskapelig teori om nordlyset før han satte sin fot i Alta. Så hans praksis startet ikke med utgangspunkt i elementene i Altalandet og vokste fram av en naturbasert tilpasning til disse. Hensikten Birkeland og hans medforskere hadde med å bo på Halddetoppen var å underbygge sin nordlysteori. Måten de praktisk nærmet seg nordlyset, var ved å observere og måle det ved hjelp av datidens moderne tekniske apparater. Denne måten å nærme seg nordlyset på hadde sitt grunnriss allerede før de kom til Alta. De definerte og rammet inn verden og naturkreftene matematisk allerede før de kom til Alta, i naturen skulle teorien testes.

En praksis som ikke er problematisk i seg selv, men den blir problematisk om denne måten å forstå verden på blir sett på som den eneste rette, dersom landskapet reduseres til det som går an å måles og alle andre måter det kan framtre på utelukkes.

Nordlysforskning- En teknisk basert praksis

For forskerne som ankom Alta på 1800 tallet var det i likhet med de fleste andre praksisene noe som var attraktivt ved Alta, fellesnevneren var nordlyset på himmelen. Altså et element som jeg ikke har med i min sammenlikning.

De kom et århundre senere enn kvenene. På samme måte som kvenene hadde med sitt landskap og overførte sine praksiser på dette nye landskapet. Så tok forskerne med sin naturvitenskapelige tenkemåte og praksis til Alta. Her tenker jeg allikevel at kvenene var nødt å tilpasse sine praksiser til Altalandets elementer, som trolig styrte mer av deres hverdag. De var også helt avhengige av de stedlige elementene i Alta for å overleve. Forskerne har med

seg en mer konstruert måte å tenke på, og en måte å gå fram på- som trolig var mer metodisk og kontrollert. Den trenger ikke knyttes til et spesifikt sted egentlig- den er en generell form for praksis. Men både metodene og resultatene skal ideelt sett kunne brukes og være gyldige når som helst, og hvor som helst. Selvfølgelig innlemmer nordlysforskerne mye av Altlandet i sin praksis etter hvert, men deres praksis har sitt utgangspunkt i det menneskelige intellekt og svarer først til denne måten å praktisere i verden på, for deretter å innlemme de stedlige elementene. Det er slik en teknisk basert praksis.

Det naturvitenskapelige frihet fra naturens tvang

Naturvitenskapen er generelt kjennetegnet ved at man søker «å finne forklaringer for å gi en allmenngyldig forståelse av naturen». I tillegg har vitenskapen et ideal om objektivitet (Sletnes, 2019) Birkeland forsto sine undersøkelser ikke som en søken etter bekræftelse på egen subjektive forståelse av nordlyset, han ønsket ideelt sett å avdekke en universell observatøruavhengig forståelse og sannhet om nordlyset som kunne gjelde på tvers av tid og rom.

Før naturvitenskapens framvekst, og før Birkeland framsatte sin nordlysteori, eksisterte det mange fortellinger og forståelser av nordlyset som ikke var basert på nordlyset som elektrisk ladede partikler fra solens overflate. En forståelse var slik Brekke beskriver; samene i Finnmark var engstelige for at nordlyset kunne komme ned fra himmelen og drepe eller ta barna deres (Brekke, 1979, s.26). Med Ritter kan man si at Birkeland og Størmer avvæpnet nordlyset og kontrollerte det. De kontrollerte det samene hadde vært redd for. Slik kunnskap om naturen har gitt oss mennesker en større kontroll over naturens mer brutale sider. Samtidig står en tilnærming ensidig basert på naturvitenskap i fare for å bli noe nær reduksjonistisk i sin tro på at mennesket styrer naturen, og at det bare finnes et landskap.

Birkeland bygde sitt nordlysobservatoriet på Halddetoppen. Samenes hellige fjell, der det bodde skytsånder. De så i det samme landet, men svært ulike landskaper. Samene hadde en animistisk forståelse av naturen der alt hang sammen, en natur som skilte seg grunnleggende fra den objektive vitenskapelige målbare natur bestående av beregnbare krefter.

Allikevel mener jeg at naturvitenskapen ikke alene bør få lov å være sannheten med stor S. Om det blir den eneste sanne måten å forstå land og natur på og nærme seg landskap på, så lukker den samtidig døren for andre virkelighetsforståelser. For det første så gir

naturvitenskapen altså mer stedsuavhengige og tidsuavhengige sannheter. Disse er abstrakte, og skiller seg fra de mer stedspesifikke og erfaringsmessige kunnskapene som Jakob Melø beskriver med utgangspunkt i den norske fiskeren. En slik kunnskap hadde Skiferbonden i Alta om steinen. Denne kunnskapen hadde han lært av sin far og opparbeidet seg gradvis gjennom skiferbryting- trolig var det også masse snakk om skiferen rundt han- det var en høyst spesifikk kunnskap om hvordan han skulle lese Altaskiferen, der han måtte bruke flere sanser og kunne høre om kløyven møtte på kvarts.

Fra landskap som praksis til teknikkens praksis

Vi har nå sett at det er mange praksiser som har vært til stede i Alta fra steinalder og gjennom historien. I det lange tidsaspektet så kom jo alle til Alta en gang utenfra- enten de kom for 11 400 år siden, på 1700 tallet eller på 1970 tallet. Alle har de med seg en landskapsforståelse, og alle ønsker de å praktisere i Altalandet.

Videre tenker jeg at noen praksiser må i større grad samspille med og tilpasse sin praksis til påvirkningen fra det Altalandet de møter- på tross av hvilke landskapsforståelser de har på forhånd. Det går ofte en rød tråd gjennom mange av disse praksiser: de bedriver fiske i elva, fiske i havet, jordbruk/sanking, jakt/husdyrhold, bergbryting eller båtlaging- ofte kombinert. Praksisene i eldre steinalderen og i det samiske veidesamfunn er selvfølgelig de praksiser som har måttet være absolutt mest lydhøre for landet. Sjøsamiske og kvenske praksiser måtte være veldig lydhøre de og, med sin mangesidige bruk av elementene i Altalandet, men også skiferbonden fram til 1960 bedriver i stor grad et vekselbruk av Altalandet som er naturbasert. Denne kombinerte bruken av flere elementer gjorde det mulig å dekke livets nødvendigheter. Disse praksisene var i stor grad naturbaserte og det jeg vil karakterisere de som landskapspraksiser, praksiser *basert på landet*.

Så inntreer en form for taktskifte eller kanskje snarere perspektivskifte, som starter med kopperverkspraksisen i 1826. Disse praksisene har det likhetstrekk at de er mer teknisk baserte. Alle disse praksiser har i seg trekk av en større menneskelig dominans på bekostning av påvirkning fra det landet de møter, eller de praksiser de møter. Noen av disse praksisene var nært tilknyttet et spesifikt element ved Altalandet. Kopperverkspraksisen dreier seg hovedsakelig om å utvinne og omforme kopperet fra berget i Alta. Kraftbyggningspraksisen hovedsakelig om å omforme og bruke Altaelva til strøm. Okkupasjonspraksisen brukte store deler av Altalandet; skogen, jorda og havet Den vitenskapelige praksis er ikke på samme måte knyttet til et spesifikt element eller elementer, men har i seg en standardisert måte å nærme

seg landet på. Med introduksjonen av disse praksisene skjer det en forandring og vi beveger oss over fra landskap som praksis til teknikken og systemets praksis.

Reflekteres tidligere praksiser i dagens arealplanpraksis: i elementene

Havet: Praksisene fiske og ferdsel til sjøs lever fortsatt i dagens Alta

Slik det kommer fram gjennom kommuneplanens arealdel fra 2011 drives det fortsatt med fiske i Altafjorden, da det er merket av et eget område for underformål fiske. I tillegg er det avmerket et stort område for FFNA- fiske, ferdsel, natur og friluftsliv. Samt avmerket områder for ferdsel. Praksisene fiske og ferdsel til sjøs har holdt seg levende fra de første kveitefiskescenene på helleristningene for 7200 år siden, og trolig helt siden de første menneskene kom til Alta etter siste istid. Dette preger fortsatt Altalandet.

Berget: Bergbrytingspraksisen praktiseres

Kommunens arealdel fra 2011 sier at det fortsatt foregår skiferpraksis i Detsika, Stilla/Skomakerdalen og Borrås/østerdalen. Slik kan jeg konkludere med at dølingenes skiferdriftspraksis som startet rundt 1850 reflekteres i bruken av Alta i dag.

Elva: Kraftbyggingens praksis reflekteres i dagens bruk av Alta

Altaelva skal i kommuneplanen fra 2011 fortsatt brukes til kraftproduksjon. Deler av elva er avmerket til LNFR, og gårdens ressursgrunnlag, men det står ingenting direkte om elvefiske i Altaelva: Derfor kan jeg ikke konkludere med at elvefisket fortsatt eksisterer.

Jorda; Reindriftspraksisen og jordbruket reflekteres i dagens bruk av Alta

I kommuneplanen står det at Alta fortsatt er en viktig reindriftskommune. Fangst av villrein fra steinalderen til 1600 opphørte etter hvert og tamreindrift tok over. Slik er det

tamreindriften fra 1600 tallet, da fjellsamene begynte å føre tamreinsflokkene sine ned til Altas sjøfjell, som reflekteres i dagens kommuneplanpraksis. Men Alta by er fredet for reinbeite på grunn av skogen.

Det er flere områder som er merket av til landbruk eller kjerneområde landbruk blant annet i Altadalen, som er spesielt viktig. Det står lite om hvilken type landbruk, om det er åkerbruk eller fehold, eller hvordan dette drives. Dermed kan vi muligens snakke om en slags kontinuitet tilbake til samenes fehold på 1500 tallet og høysanking, og til kvenenes første åkerdyrking, via skiferbondens jordbruk.

Skogen: Skogbruk er fortsatt til stede i dagens Alta- men ikke båtbygging

En god del av Altalaget er avmerket til LNFR og det står at disse områdene kan brukes til landbruksproduksjonsformål- altså også skogbruk. Det skrives om at bledningshogst og skog på rot i gårdens eget ressursgrunnlag kan inngå. Slik åpner kommuneplanpraksisen for at skogen kan brukes. Men det står ingenting om hva skogen brukes til, om det er båtbygging eller celluloseproduksjon.

Det står også at eksempelvis deler av Altagårdsskogen skal omdisponeres til utbyggingsformål. Slik kan man kanskje si at tyskernes bruk av Altaskogen reflekteres i dagens bruk av Altaskogen.

Reflekteres tidligere praksiser i dagens arealplanpraksis: System/ikke system

For å kunne se om det er noen av de tidligere praksisene i Alta som også reflekteres i dagens kommunearealplanlegging som institusjon, har jeg valgt å ta med meg hovedsakelig fem historiske praksiser som har vært til stede i Alta som et sammenligningsgrunnlag. Jeg har valgt Erik Lorange's planleggerpraksis. Av landskapspraksiser så har jeg valgt å ta med meg samisk landskapspraksis og steinalderens praksis.. Av de mer teknisk baserte praksiser har jeg valgt å ta med kraftbygningpraksis og vitenskapelige målinger/nordlysforskning. Jeg vil også underveis ta inn enkelte eksempler fra flere av de andre tidligere praksiser også.

Lorange og arealplanpraksisen- Troen på arealplanlegging

Lorange og kommuneplanpraksisen har til felles at de begge bedriver planleggingspraksis. Begge praksiser synes basert på en ideologi, et grunnsyn, om at det å planlegge bruken for framtiden er riktig å gjøre og bør gjøres – for et felles beste. Det er noe i framtiden som er ønskelig, og noe som ikke er ønskelig. Planleggingen skal legge til rette for og være et middel som sikrer at det ønskelige inntreffer, og det mindre ønskelige unngås. Det grunnleggende her er troen på at framtiden overhode går an å planlegge for et helt samfunn og for landet dette samfunnet finnes i. At fremtiden kan styres av mennesket.

Soneplanen og arealkartet - en måte å se verden på

Erik Lorange sin tilnærming og dagens arealplankart har til felles at de begge viser framtidig bruk av landet gjennom å kommunisere med kartet som medium og teknologi. De presenterer verden ovenfra og i «riktig» målestokk. Dette er en måte å se verden, en vinkel som få hadde mulighet til å oppleve før vi kunne bevege oss over himmelen imaginært i målestokk, med datateknologi eller med fly. Fra et ikke jordlig ikke temporært ståsted. Slik ble landet målt opp. Det er få, eller ingen, enda i dag, som lever i ut fra dette perspektivet på verden, og ser sitt daglige virke fra en slik vinkel. Denne representasjonen av landet presenteres på en plan flate. Selv om det fungerer godt som en felles forståelig referanseramme for kommunikasjon, er det samtidig en svært konvensjonell måte å presentere landet på.

Soneplanen, Arealplanen og bergkunstpanelene

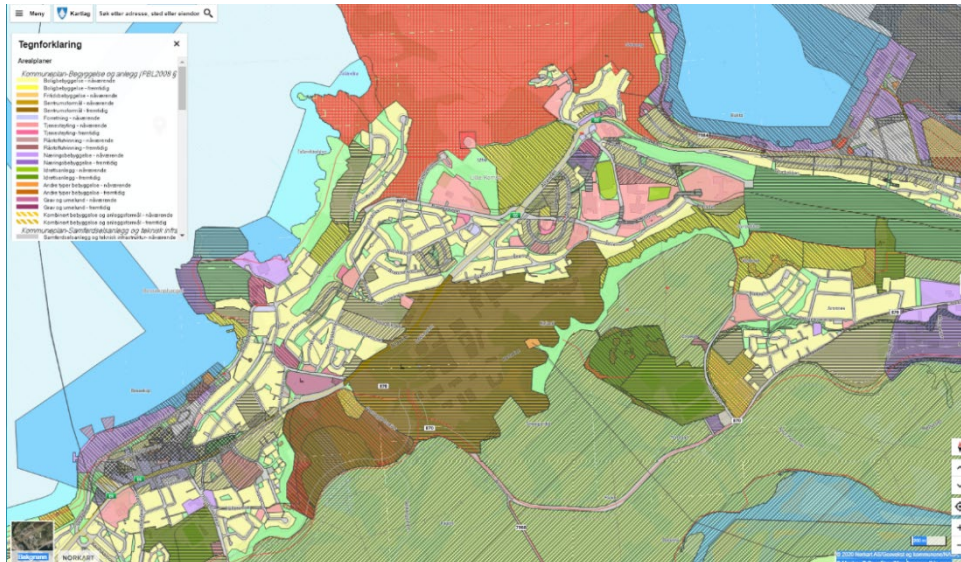
En tolkning av bergkunsten i Hjemmeluft og bergets topografi er at den presenterer en referanse til det store landskapet, altså et slags kart, men uten «rett målestokk», og heller ikke på en helt plan flate. Slik kan man si at menneskene i Alta har laget former for kart lenge. Men vil jeg hevde at det for bergkunstnerne trolig ikke handlet om framtidsplanlegging, om hvordan Alta kunne brukes 5-10-20 år fram i tid. Det refererte trolig mer til en bruk og en livsverden som var der og da, eller som hadde vært. Og gjerne en bruk forbundet med sesonger. Samtidig representerte bergkunsten ikke bare det konkrete fysiske og arealmessige med jordens overflate som utgangspunkt. Den representerte trolig et helhetlig landskap der alt fortsatt hang sammen, både kosmos og det fysiske.

Selv om jeg tenker at planlegging av framtiden alltid har vært en del av det å være menneske i verden. Så er planlegging slik vi ser i Lorange soneplan og spesielt i dagens arealplan er et eksempel på at disse praksisene, måten det planlegges, har trådt langt ut av et naturbasert landskap. Planlegging som praksis, spesielt med en veldig lang tidshorisont, er ikke i sitt mer statiske grunnriss et samvirke med foranderligheten i naturen og sesongene. I tillegg tenker

jeg at tyngden i en slik type planlegging, i sin natur, rommer en teknisk tankegang, der det estetiske forholdet til naturen er dømt til å trekke et litt kortere eller mye kortere stråd. Det faktum at vi overhodet driver planlegging i det lange tidsperspektivet, er et tydelig tegn på at vi har revet oss løs fra naturen som premissgiver, og selv i større grad forsøker å kontrollere den.

Vi mennesker har trolig alltid hatt en måte å organisere bruken av naturen på, helt fra steinalderen, via siidaene til laksefiskeselskap. Og det må være en form for regulering og organisering av bruken til stede, slik at det ikke blir fritt fram for de med mest penger eller den sterkeste. Det finnes likevel flere ulike måter å planlegge, noe Lorange sin tilnærming og dagens arealplan er eksempler på.

Bruken av kartet: Håndtegnet kartframstilling møter kartforskriftens bestilte standardiserte digitaliserte kartframstilling

Figur 39 og 40: Arealplankartet og tegnforklaring og Loranges soneplan og tegnforklaring. (Alta kommune, 2011d; Verdensarvsenteret for bergkunst- Alta museum)

I 1945, før han har fått jobben i Alta, skriver Lorange at planlegging ofte har startet ovenfra og i feil ende, ved tegnebordet, med passer, hovedlinjal og skylapper. Han mener han at man i stedet bør forsøke å:

«kjenne dette samfunnet som skal planlegges-kjenne det i alle dets detaljer og avskygninger, - kjenne dets liv og dets vekst opp gjennom tiden til denne dag-kjenne alle dets forutsetninger for videre vekst.» (Lorange i Johnsen, 2019a, s. 14)

Lorange kom som reguleringsarkitekt ansatt i den statseide institusjonen BSR, til et nedbrent Alta i høsten 1945. Han besøkte branntomtene. Han lyttet til praktisk kunnskap fra

innbyggerne og vitenskapelig kunnskap fra eksperter. Han undersøkte og befarte Altalandet. Både hans rolle som reguleringsarkitekt, ideene og tankene som han hadde med seg, hans egen tegnemåte, det stedlige og temporære han møtte, samt framgangsmåten han benytter seg av, mener jeg må ha hatt innflytelse på hva som faktisk åpnet seg opp for han i Alta. Dette fikk igjen sitt uttrykk visuelt. Når vi ser på Lorange's forslag til soneplan for Alta fra 1946, ser vi at den er håndtegnet, håndskrevet og fargelagt, trolig av han selv.

Om vi derimot ser til arealplankartet for Alta fra 2011, har det standardiserte lovpålagte farger, med datategnede polygoner. På en måte kan man si at kommuneplanpraksisen og den tilhørende kartforskriften starter på tegnebordet med skylapper for den nåtidige verden der ute. Denne praksisen er ikke bygget på at man dro til Alta i 2011 for å finne inspirasjon til hvordan lage et kart. Om vi tok hvilken som helst av Norges kommuners arealplankart i øyesyn, ville vi sett tilsvarende standardiserte fargekoder. Dette på grunn av kartforskriften/kartforskriftene. Det er ikke opp til den enkelte innbygger eller planlegger i kommunen å velge hvordan han/henne vil se Alta, representere Alta eller nærme seg Alta visuelt, slik det var for Lorange. Det er angitt nasjonalt hvilket kartgrunnlag, tegneregler, farger, nyanser, linjer og skravurer som skal brukes. En type lyserosa er arealformålet offentlig eller privat tjenesteyting, en type lysegul er boligbebyggelse, en type lilla er arealformålet næringsvirksomhet. Her er det intet rom for en fri framstilling av verden visuelt. Det er kun lovlig med *en* måte å representere verden på.

Rammeverket sikrer avdekkingen og bestillingen av bestanden

Kimen til kommuneplanpraksisen og kraftbyggingspraksisen finnes i en form for statsregulering. Gjennom plan og bygningsloven og tilhørende kartforskrift bygges en enorm menneskelig konstruksjon, rigget til for å sikre seg at landet avdekkes på rett måte. Plan og bygningsloven setter opp en generell standardisert mal og et rammeverk for hvordan kommuneplanpraksisen og planprosessen skal foregå. Dens gitte struktur og dens innhold er en måte å oppfatte og sile verden på. Her presenteres og innelukkes en verden allerede tolket på forhånd, før den enkelte planlegger eller kommune begir seg ut på sin planoppgave, slik forsøker den rigid å kontrollere bruken av landet.

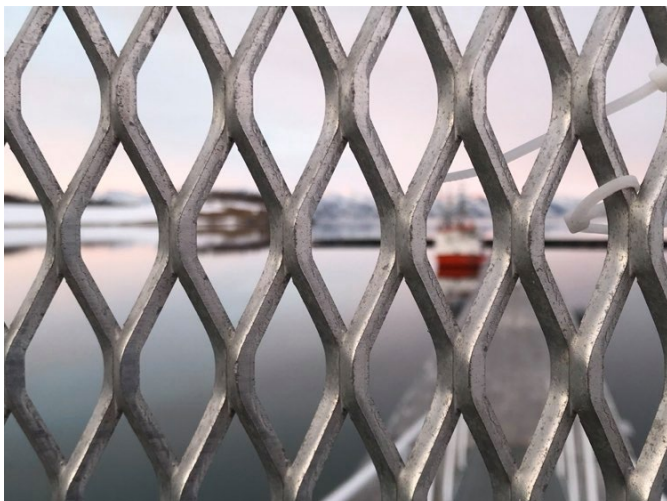
I kommunens arealplanpraksis ser jeg tydelig at den moderne teknikkens måte å oppstille og forholde seg til naturen og verden på er virksom. I kraftbyggingspraksisen sender NVE og staten inn ordre på Altaelva som strøm. På samme måte bestiller staten gjennom plan og bygningsloven bærekraftig utvikling. Et formål som kan tale både for og imot å bruke

eksempelvis en elv som Altaelva til kraftproduksjon, hva som er det beste gitt formålet kommer antakelig an på øyet som ser. I samme ordre kommer det fram at en arealplan skal presenteres som planbestemmelser og retningslinjer, den skal inneholde et arealkart med standardiserte farger, den skal ha en planbeskrivelse.

Bestand og effektivitet

Slik kraftverkspraksisen innlemmer Altaelva som en komponent i sitt energiproduksjonssystem, slik innlemmer kommuneplanpraksisen Altalandet i plansystemet. På samme måte som du trykker på lysbryteren og bestiller Altaelva som strøm, bestiller plansystemet Altaelva og hele Norge innenfor sine egne definisjoner og fargekoder. Plansystemet utfordrer og bestiller Altalandet som bestand. Her blir det kvalitative og særegne med Altalandet omgjort til det uensartede og like: Altaskogen blir omformet til arealformål grønnstruktur eller LNFR, skiferkaia i Bossekop blir til arealformål bygg og anlegg. Men mandat som lov foreslår ikke plan og bygningsloven noe som helst, den gir ordre.

Plan og bygningsloven legger slik til rette for «at arealene skal bli brukt på en effektiv og rasjonell måte(lovdata). Om intensjonen virkelig er at verden skal prosesseres effektivt på en kvantitativ måte, så passer det ypperlig at alt er strømlinjeformet, ukomplisert, og så likt som mulig. Da passer det at landet avdekkes som bestand og masse i stedet for gjenstander, i stedet for noe levende. Det er ingen tvetydigheter - eller pinner i maskineriet - landet reduseres til en type «vare». På samme måte som vi masseproduserer varer, kan vi også masseprodusere landskap. Med dette allerede avklarte natur-menneske forholdet som plan og bygningsloven formidler, så er man sikret at verden avdekkes slik det er foreskrevet. For meg, bærer arealplanprosessen preg av å ligne statsreguleringen av Altaelva. Statsreguleringen forsvant egentlig aldri, den lever i beste velgående, bare i en annen form, i skjul, der den sluker alt i arealkategorier.

Figur 41: Landet skal systematiseres innenfor et rammeverk av forutbestemte kategorier. Gjennom den strenge malen å se verden gjennom prøver man å sikre seg at det samme avdekkes. Landet bestilles som det like og uensartede.

Språket i kommuneplanen

Alta har opprinnelig vært et område med minst 3 språk, norsk, samisk og kvensk. Og samene brukte opprinnelig sitt eget språk i sin landskapspraksis. I dagens plan og bygningslov er det bare igjen norsk skriftspråk som kan brukes til å beskrive verden. Dermed får ett språk om landet førsterett til å definere det.

I plan og bygningsloven står det at det skal utarbeides en arealdel, videre at hele Norge skal avdekkes som minst et av 6 hoved *arealformål* eller flere *underformål*. Landet er altså definert som areal. Som er en «matematisk betegnelse som angir hvor stor en flate er. Areal kalles også flateinnhold» (Aubert, 2019). Slik defineres og avdekkes naturen og landet på en matematisk konstaterbar måte slik Heidegger skriver om, noe som vitner om en naturvitenskapelig verdensanskuelse. Dette arealet har da trolig et *formål*. Hele Norge har et menneskelig formål, det er nesten ikke en flik av landet i Norge som får lov å bare *være* til uten å være et formål – være helt udefinert – fritatt for menneskets dominans og kategorier. Arealformålene peker på at landskap er til i form av å være stående ressurser for menneskelig manipulasjon der «... alt som påtreffes, kun består i den grad det er et menneskeprodukt (Heidegger, 2016, s.197).

I plan og bygningsloven kan Altaberget påmøtes som underarealformål for råstoffutvinning. Ordlyden i Plan og bygningsloven har altså redusert mye av berget til råstoff, som skal utvinnes. Det er ikke rom for livfulle berg, det er ingen følsomhet, det er ingen storhet i dem, ingenting gudommelig. Dette står i sterk kontrast til samene som i førkristen tid hadde et annet verdensbilde og landskap i Alta, et som var besjelet.

Grønnstruktur er også et av disse 6 hoved arealformålene i dagens kommuneplanpraksis. Kine Thorèn beskriver hvordan begrepet grønnstruktur opprinnelig ble til på 1980 tallet i byplanleggingen, før det ble et begrep som ble tatt inn i kommuneplan praksisen (Thorèn, 2016, s. 109).

«Grønnstruktur var et begrep jeg selv konstruerte som en betegnelse for alle vegetasjonskledde områder i byen. Jeg ønsket å finne ett ord som kunne fange alt det grønne i ett begrep for at det skulle matche sentrale faguttrykk brukt i byplanleggingen generelt; infrastruktur, bebyggelsesstruktur osv» (Thorèn, 2016, s.111)

Begrepet grønnstruktur ble altså i utgangspunktet laget for å vinne innpass i en måte å omtale verden eller naturen på som allerede var dominerende i byplanleggingen på 1980-tallet. Det var systemet og dens forståelseshorisont som krevde en kategori som kunne stå på like fot og ha mulighet til å få innpass i samme vektklasse som de andre kategoriene, som infrastruktur. Det var altså den allerede etablerte måten å omtale landet på som la premissene og rammene for grønnstruktur begrepets framvekst.

«I den øde sæterstue
Al min rige fangst jeg sanker;
Der er krak og der er grue
Friluftsliv for mine tanker» (Ibsen, 1991, s.84)

I arealkategoriens språk finnes også LNFR, der F står for friluftslivsformål. En kunne argumentere for at dette ordet var en form for ivaretagelse av det estetiske og følelsesmessige i møte med naturen, bortenfor byen, slik Ibsen først nevnte i sitt dikt *På Viddene* fra 1860. Allikevel er det trolig lite friluftsliv for noens tanker idet rigide systemet friluftsliv formålet er en del av. Plan og bygningsloven definerer hvilke ord som skal brukes om landet, det er ikke noe fritt ved det.

Naturvitenskapen og kommuneplanen – universell og objektiv

Birkeland forutsatte trolig at det fantes én objektiv allmenngyldig sannhet om nordlyset som var mulig å stadfeste. At det fantes noe som skulle gjelde på tvers av tid og rom og uavhengig av han som observatør, uavhengig av metoden han tok i bruk. Det virker, for meg, som plan og bygningsloven og kartforskriften forutsetter og formidler på lignende måte at det finnes ett sant, konkret, objektivt og verdinøytralt landskap i Norge, på tvers av tid og rom. Videre at bruken av plan og bygningsloven som metode er høyst nøytral. Slik har de definert et allmenngyldig landskap for hele Norge. Jeg vil hevde at både utgangspunkt, verdigrunnlag og metoden kommuneplanpraksisen bruker vil forme hva den finner. Praksisen er langt fra nøytral, men farlig «usynlig» og tatt for gitt. Det problematiske er når plan og bygningsloven ikke tydelig kommuniserer hva slags grunnlag den står på, sin tekniske verdensanskuelse. Den er en enorm konstruksjon som hevder å bli brukt på tvers av det stedlige og tidsmessige.

Plan og bygningslovens universelle standardstruktur og måte å se landet på gjaldt fra 2008 til i dag 2020, og trolig enda lengre inn i framtiden. Dens mal som inkluderer arealformål, planbestemmelser, retningslinjer, kartforskrifter og arealplankart, finnes i kommuneplanens arealdel for Alta fra 2011. Den finnes også i den nye arealdelen for Alta som er på høring nå i skrivende stund. I tillegg gjelder dette ikke bare arealplanene på et overordnet nivå, i reguleringsplaner finner man også igjen mye av den samme strukturen og ekkoet av arealformål og standardiserte farger. Slik er rammeverket ment å gjelde på soldager, i snøstormer, fra Sørlandets badetemperaturer til Vardøs badetemperaturer. Dette er et veldig statisk, og ikke bevegelig landskap, litt som å legge et teppe på en død og livløs verden.

Det finnes alternative måter å se Altalandskapet på. Dette er kun *en* mulighet kommuneplanen gir oss. Om arealplanen hadde blitt til basert på et buddhistisk verdenssyn, eller laget av bergkunstmakerne fra steinalderen, så ville vi hatt en annen arealplan eller noe helt annet. Med kommuneplanen som utgangspunkt bebor ikke mennesket verden dikterisk men sentralstyrt, basert på arealformål gjennom plan og bygningsloven. Altalandskapet defineres, kontrolleres og deles opp i arealkategorier. Det er et teknisk språk og en rigid struktur med bestemmelser og retningslinjer. Arealplanen kunne i motsatt ende vært et dikt eller en dans. Men den blir aldri presentert som bare *en* mulighet av veldig mange. Den gir oss implisitt sannheten om landet. Det er teknikkens vesen som er blitt usynlig, slik Heidegger snakker om. Da blir det viktig å stille spørsmålstegn ved det gitte.

Kommuneplanpraksisen konstruert og samisk praksis

Samenes praksis handlet om å ta i bruk mange av Altalandets elementer: Laksefiske i Altaelva, havfiske i Kåfjord, husdyrhold med sætring i Altadalen, båtbygging i Altaskogen og noen bedrev også reindrift. Det var deres landskap som praksis, de tilpasset seg landets krumspring og dets naturkrefter. De ble godt kjent med landet, hadde det som hjem og hadde gode kunnskaper om meder, fiskekulper og naturlige havner i Alta.

Plan og bygningsloven har derimot ikke forankring i noe spesifikt sted eller noen elementer overhode, dens landskap har i grunn ingenting med elementene i Alta å gjøre.. Den kjenner ikke Altaelvas kulper, stryk, flommer, dens ustanselige forandring. Ei heller har den vokst fram fra skiferens bløthet i Detsika eller dens hardhet i Pæska. Trolig har den ikke sitt utspring fra noe stedlig overhodet. Den bedriver ikke sin praksis kroppslig nede i Altalandet slik samene gjorde, den har heller ikke utgangspunkt i fortellingene fra den kroppslige praksisen i Altalandet. Den starter fra sentralt hold som et uttenkt system.

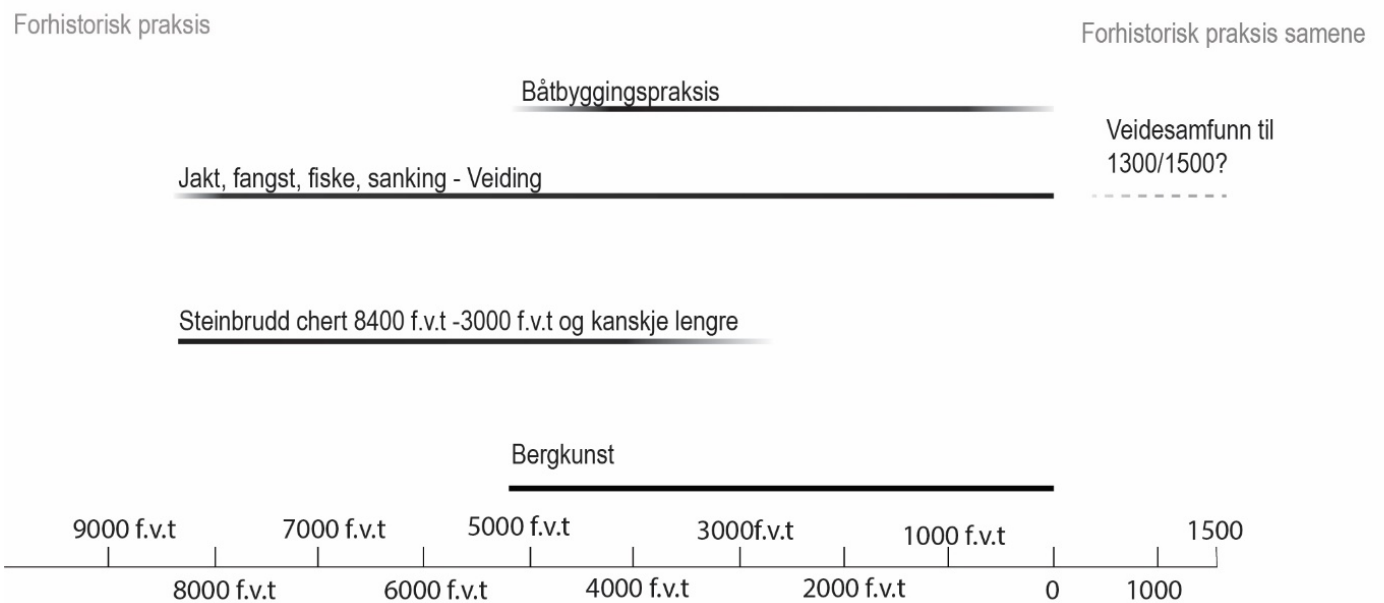
Kommuneplanleggingens universelle struktur er laget uavhengig av det levde livet i Alta, nede på bakken. Slik har den rett og slett ikke bakkekontakt.

Kommuneplanpraksisen likner slik på nordlysforskningen og naturvitenskapen. Begge praksiser har en form for teori og en planmessig måte for å nærme seg landet på. Slik er de bundet av en metodisk begrensning. Ingen av disse praksiser kan per dato tre ut av sin verdensanskuelse og sine metodeveier uten å opphøre å være godkjent naturvitenskapelig forskning eller være en lovlig og gyldig kommuneplan. Slik er ikke kommuneplanpraksisen en tilpasning til Altalandet, men en *tilpasning av* Altalandet til egen praksis og verdensanskuelse.

Stedlig prosess

Til slutt lander selvfølgelig kommuneplanpraksisen på Altajorda og skal puste inn den kalde vinterlufta i Alta. Den skal gjennom en stedlig prosess. Da skal det folkevalgte kommunestyret i Alta utforme et planforslag som skal på høring. Slik kan det stedlige komme mer fram og ta landet i bruk, men alltid på systemets hjemmebane.

Praksiser fra 8400 til 1500 i Alta

Figur 42: Tidslinje over de forhistoriske praksiser.

Praksiser fra 1500-2020

Kraftverk
bygging
1982 og drift
1987

Altaaksjonen

Loranges praksis

Okkupasjon
brent jords taktikk

Nordlysforskning
1838-1926

Kopperverket
svenske eiere
1895-1909

Fluefiske - britiske lakselorder

Kopperverket engelske eiere
1826-1878

Skiferbonden

Stakere (fiske før st.hans)

Husdyrhold og jordbruk

Skiferdrift

Kvenene

Havfiske

Laksefiske kollektivt

Husdyrhold

Åkerdyrking Slutt 1890

Båtbyggingspraksis

Tjærebrenning

Samene

Laksefiske på vegne av kongen

Samisk førkristen religion

Bosetningsfast salg fiske Sjøsamenes vinter sete og sommer sete- havfiske og husdyrhold

Båtbyggingspraksis

Fjellsamenes Tamreindrift

1500

1600

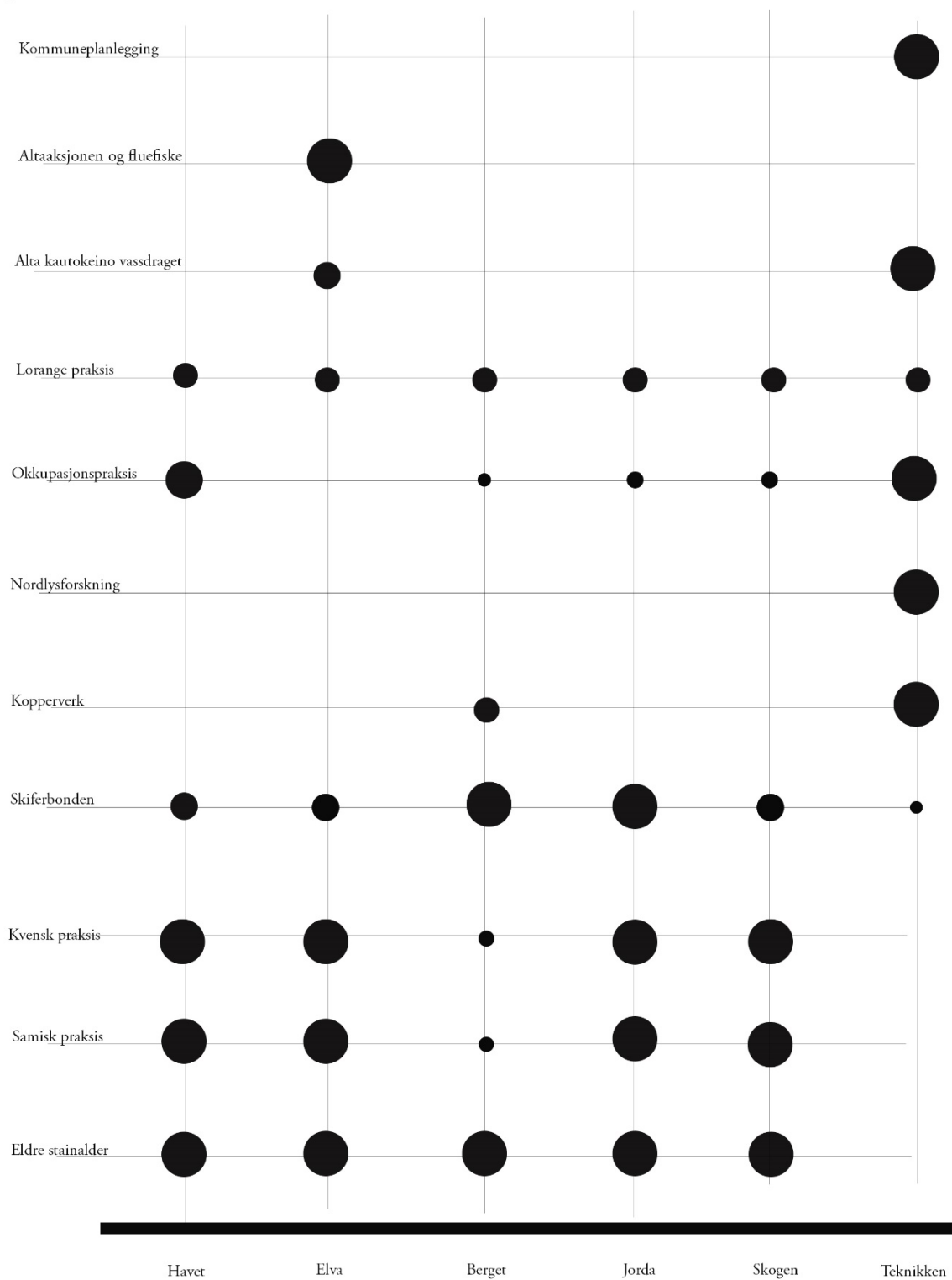
1700

1800

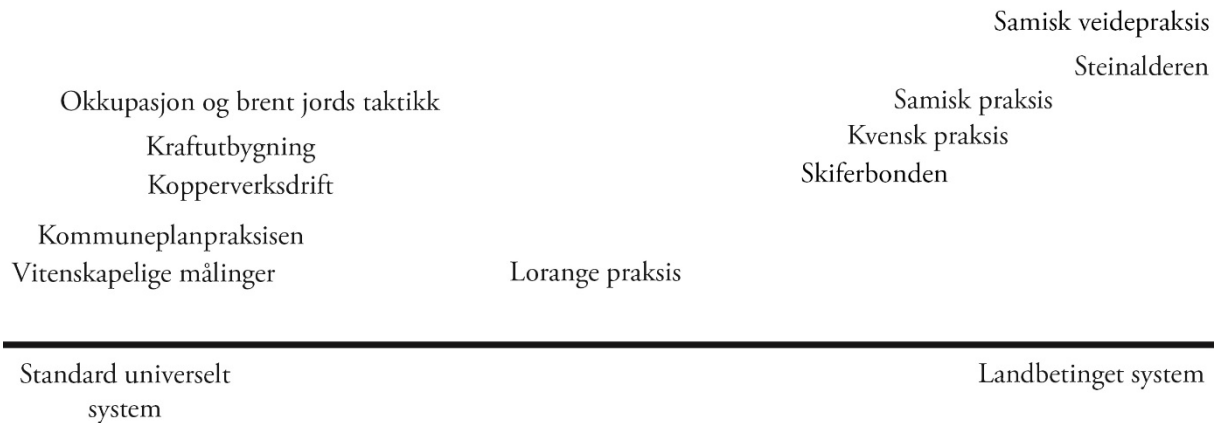
1900

2000

Utgangspunktet for de ulike praksiser

Figur 44: Utgangspunktet for de ulike praksiser slik jeg ser det.

Figur 45: Her er praksisene rangert etter om de trekker mot det universelle eller mot det landbaserte.

Tradisjonelle naturbaserte praksiser som har forsvunnet, eller danner grunnlaget for ny bruk

Svake spor igjen av landskapsbaserte praksiser, særegenheten og kombinasjonsbruket

De stedlige elementene i Alta var i flere tusenår premissgivende for alle praksiser, men det er særdeles lite igjen å finne av de mer naturbaserte praksisene i dagens arealplans åpning for bruk av landet. Mange landskapspraksiser slik som bergkunstlaging, båtbygging, tjærebrenning og laksefiske finnes ikke i arealplanen. Noen ganske knappe spor finnes det likevel, slik som fiske i havet, landbruk, skiferdrift og reindrif. Men det står skrevet veldig lite utdypende om slike praksiser, så det er umulig å si hvilket type fiske, og hvilken type landbruk, om det er åkerbruk, fehushold eller annet, om det er vinterseter eller sommerseter. Det står ikke om det er samene, kvenene eller den norske skiferbonden som praktiserer. Disse kulturelle distinksjonene er forsvunnet sammen med særpreget til de ulike kulturenes måte å ta i bruk landet på. Slik jeg kan se står det forsvinnende lite om kombinasjonsbruket, for trolig er dette så godt som borte. Samtidig må de naturbaserte praksiser vike for de mange nye teknisk baserte praksiser i arealplanen. De sistnevnte får flere dekar, slik som industri, akvakultur, boligbebyggelse, kulturminnevern, fritidsbebyggelse, infrastruktur, offentlig og privat tjenesteyting og sentrumsformål.

Jeg tenker at de svake sporene av de mer tradisjonelle landskapspraksisene har en sammenheng med framveksten av systempraksisene som kom gradvis fra 1826 og utover.

Menneskeintellektet ble gradvis mer styrende for hvordan landet blir brukt. Mange av disse praksisene undergraver de stedlige elementenes påvirkning og landskapspraksisenes særpreg. Systempraksiser har også en tendens til å gjøre alt så likt og ensartet som mulig, for at verden skal bli lettere å prosessere. Slik den naturvitenskapelige praksis og Kommuneplanpraksisen er eksempler på. Slik Christensen skriver, poengterer sosiologen Anthony Giddens da også at utviklingen av abstrakte og stedsuavhengige ekspertsystemer er et av de viktigste kjennetegnene ved det moderne samfunn. Det har medført at relasjonene mellom menneskene, og mellom menneske og landskap, er løftet ut av de stedlige sammenhengene. Giddens karakteriserer denne overføringsprosessen som en «utleiring», og det innebærer blant annet at det enkelte stedet blir «tømt» for noe av sitt innhold» (Giddens i Christensen, 2002, s. 225)

Dagens bruk bygger også på de tradisjonelle praksiser

Bruken av Alta i dag bygger samtidig en god del på tidligere bruk av elementene. Vi kan se dette i kulturminnevernet i Altaområdet, eller i museumsvirksomhet. For eksempel i vernet av helleristningene fra praksisen i steinalderen. Slike praksiser er kanskje ikke bare systempraksiser, men også kanskje et uttrykk for et savn etter noe som er i ferd med å glippe. Slik Arne Lie Christensen uttrykker var mennesker sterkt bundet til stedet og fortiden i eldre tid, men utover på 1900 tallet er denne tilknytningen i ferd med å glippe og er ikke lenger en naturlig del av hverdagen vår (Christensen, 1990, s.333). Det er jo da kulturminnevernet titter fram.

De landbaserte praksisene har blitt til friluftsliv

Mange av de naturbaserte landskapspraksisene har trolig også forsvunnet inn som del av friluftslivet, som nevnes flere steder i arealplanen. Laksefiske er eksempel på en praksis som gikk fra å være næring til rekreasjon. Da bedrives ikke praksisene lenger av nødvendighet, men av mennesker som er del av det moderne teknologiske samfunnet med sine systempraksiser. Det moderne mennesket er fri fra naturens lenker, men slukker kanskje gjennom friluftsliv savnet etter den tapte helheten med naturen. Mennesket vender seg følsomt mot naturen som det skjønne og store.

Oppsummering

Innledningsvis formulerte jeg følgende problemstilling: Hvilke praksiser har vært til stede og formet landskapet i Alta, og reflekteres de i bruken av Alta i dag?

I første del av oppgaven tok jeg for meg de flerfoldige praksisene som historisk har vært til stede og tatt i bruk Altalandet. Jeg fant at i steinalderens, den samiske, den kvenske og skiferbondens praksis var det Alta som sterkt påvirket menneskelig bosetning og virke. Inn mot moderne tid var de fleste mennesker prisgitt og avhengig av Altalandet og måtte følge dets sesongvise svingninger. Menneskene samspilte i større grad med og tilpasset egen praksis til naturkreftene og de stedlige elementene havet, berget, elva, jorda og skogen. Slik vokste det ulike landskap fram.

På 1800 tallet og utover kom det andre praksiser som ikke hadde sitt utgangspunkt i en tilpasning til de stedlige elementene og naturkreftene. Disse praksisene vokste fram av et menneskelig uttenkt system, der det ofte handlet om å tilpasse det stedlige til egne formål. Noen praksiser var svært dominerende, regulerende og ekspansive slik som okkupasjonspraksisen og kraftbyggingspraksisen. Andre praksiser slik som kopperverksdriften var også regulerende- men på en mer indirekte måte. Andre praksiser slik som nordlysforskningen var ikke like regulerende, men brakte med seg både et kalkulerende verdenssyn og en metodisk framgangsmåte, et rammeverk, som ikke forutsatte den stedlige og materielle livsverdenen på bakken i Alta.

Samtidig på 1800 tallet- ved siden av og i forbindelse med disse teknisk-vitenskapelige pregede systempraksisene, kom det andre praksiser slik som laksefiske i rekreasjonsøyemed. Dette var en ny måte å relatere seg til naturen på, der mennesket både kunne finne frihet fra samfunnets kontroll og søke ut i naturen, vekk fra det definerte og regulerte. Dette ble en måte å finne tilbake til en dypere helhet med naturen.

Erik Lorange's planleggerpraksis havnet et sted i midten mellom menneskelige intellektets kontroll og lydhørhet for det stedlige og praksisene han møtte.

Jeg fant at dagens arealplanpraksis som institusjon er lovpålagt. Plan og bygningsloven er en refleksjon av systempraksisene som dukket opp på 1800-tallet. Arealplanpraksisen bygger på den universelle naturvitenskapen. Den er, sett ut fra det stedlige en livsfjern konstruksjon og den presenterer seg som en sannhet, i stedet for en oppfatning, en av flere måter å nærme seg landet på. Arealplanpraksisen både definerer og regulerer bruken av landet. Det sendes ut ordre på et landskap som bestand, der det særegne blir til masse som er lett å kalkulere med. Slik likner denne praksisen på kraftbyggingspraksisen og de andre kontrollerende praksiser.

En mulig vei videre.

Det er mange veier å gå videre med det jeg har funnet ut. Eksempelvis kunne jeg undersøke hvordan planenes universelle innretning og byråkratiske tekniske språk fungerer i møte med de folkevalgte i kommunene (som jo er de som skal fatte beslutningene) og med folket, som skal kunne komme med sine meninger og oppfatninger. Er denne måten å drive planlegging på demokratisk egentlig? Skaper den innsikt og engasjement? Er det dette landskapet vi vil ha?

Kilder

Kilder kartdata

N20 kartdata i UTM35 Euref89 og er lastet ned fra Geonorge, mars 2020. Laget av Geovekst.

N250 kartdata i UTM35 Euref89 og er lastet ned fra Geonorge, mars 2020. Laget av Kartverket.

N500 kartdata i UTM35 Euref89 og er lastet ned fra Geonorge, april 2020. Laget av Kartverket.

Norge i bilder. (2017). [Bildesøk Alta kommune]. Hentet fra <https://www.norgeibilder.no/>

Høydedata. (u.å). Hentet fra <https://hoydedata.no/LaserInnsyn/>

Andre kilder:

Aarsæther, N. & Buanes, A. (2018). Den komplekse statsmakta- rollemangfold og styringsutforsdringar i planfeltet. I Aarsæther, N., Falleth, E., Nyseth, T. & Kristiansen, R. *Plan og samfunn: System, praksis, teori* (1). Oslo: Cappelen Damm.

Aarsæther, N. & Jakobsen, K.K (2018) *Planlegging på kommunenivå: Rammer og ambisjonar*. I Aarsæther, N., Falleth, E., Nyseth, T. & Kristiansen, R., *Plan og samfunn: System, praksis, teori* (1). Oslo: Cappelen Damm.

Aasegg, I.F (1984). Furuskogen i Alta. I Devik, T., Nielsen, N.Ø. , Olsen, P.K, Røsland, Ø. Thomassen, A. *Altaboka 1984:årbok for Alta*. Alta: Alta historielag.

Abrahamsen, A.K.H. (1997) *Kobberverket i Kåfford, Alta: Nordkalottens første storindustri*. Alta: Finnmarks fylkeskommune i samarbeid med Alta kommune.

Alta kommune (2011a). *Planbeskrivelse: Kommuneplanens arealdel fra 2011-2030*. Alta: Alta kommune.

Alta kommune (2011b). *Bestemmelser: Kommuneplanens arealdel*. Alta: Alta kommune.

Alta kommune (2011d). *Arealplankart*. Hentet fra https://kommunekart.com/klient/alta/grunnkart_arealplan?kartlag=Arealplaner:Kommuneplan&kommunennummer=5403&funksjon=VisPlan&planidentifikasjon=20100006

Alta museum (u.å). *Bergkunsten i Alta*. Hentet fra <https://www.altamuseum.no/no/bergkunst>

Andreassen, R.L. (u.å). *Dokumentasjonsvedlegg: § 19 Fredning, Komsa, Alta, Finnmark*. Hentet fra: <https://www.riksantikvaren.no/fredninger/omradefredning-komsa/>

Aubert, K.E. (2019, 24.september). Areal. I *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/areal>

Berg-Nordlie, M. & Tvedt, K.A (2019, 5. august). Alta-saken. I *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/Alta-saken>

Borring, J., Hveem, B., Lindal, Å. & Sunde, H. (1981). *Altabilder: 12 års kamp for Alta-Kautokeino vassdraget*. Oslo: Pax forlag as.

Brekke, A. & Egeland, A. (1979) *Nordlyset fra mytologi til romforskning*. Oslo: Grøndahl & søn forlag.

Brekke, A. (1982). Haldde - arnestedet for den moderne nordlysforskning: Foredrag holdt ved Alta historielags årsmøte 3. februar 1981. I Nielsen, A.F, Petterson, A., Røssland, Ø. Skavhaug, K., *Altaboka 1982: Årbok for Alta*. Alta: Alta historielag.

Christensen, A.L (2002). *Det norske landskapet: Om landskap og landskapsforståelse i kulturhistorisk perspektiv*. Oslo: Pax forlag.

Drivenes, E.A (1984). Hvert hammerslag nyt haab skal vinde. I Devik, T., Nielsen, N.Ø. , Olsen, P.K, Røssland, Ø. Thomassen, A., *Altaboka 1984: årbok for Alta*. Alta: Alta historielag

Drivenes, E.A (1985). *Fiskarbonden og gruvelask*. Otta: Universitetsforlaget.

Egeland, A. (1994). *Kristian Birkeland: Mennesket og forskeren*. Oslo: Norges banks seddeltrykkeri.

Eikeset, K.R (1998). *Altas historie. Bind 2. Dramatiske tiår 1920-1964*. Alta: Alta kommune.

Eikeset, K.R., Heitmann, K. & Nielsen, J.P. (2001). *I storlaksens rike: Historien om Altaelva og Alta laksefiskeri interessentskap*. Alta: laksefiskeri interessentskap.

Eikeset, K.J. (2003). *Altas historie. Bind 4. Den mangfoldige bygdebyen 1964-2002*. Alta: Alta kommune.

Eikeset, K.R, Johansen, H. (red.) (2004). Altaelva: Laks, lorder og lokalbefolkning. *Alta museums småskrifter. Nr 5*. Alta: Alta museum.

Falleth, E. & Saglie, I. (2018). Kommunal arealplanlegging. I Aarsæther, N., Falleth, E., Nyseth, T. & Kristiansen, R., *Plan og samfunn: System, praksis, teori* (1). Oslo: Cappelen Damm.

Gamst, T. (1984). *Finnmark under hakekorset*. Arendal: Agdin forlag.

Geelmuyden, A.K & Fiskevold, M. (2019). *Arcadia updated: Raising landscape awareness through analytical narratives*. New York: Routledge.

Gjerde, J.M (2010). *Rock Art and Landscapes : Studies of Stone Age Rock Art from Northern Fennoscandia*. (Doktoravhandling). Universitetet I Tromsø. Hentet fra <https://hdl.handle.net/10037/2741>

Gustavsen, F (1998). Gjenreisningsbebyggelsen i Alta: En historisk ballast verdt å ta vare på?. I Heitmann, L., Carlsen, R.M, Grimstad, O. , Rasmussen, H., *Altaboka 1998: Årbok for Alta*. Alta: Alta historielag.

Helskog, Knut (2012) *Samtaler med maktene: En historie om verdensarven i Alta*. Tromsø: Tromsø museum- universitetsmuseet.

Heidegger, M. (2016). *Spørsmålet om teknikken*. *Agora*, 33(1), 182-204 Hentet fra: http://www.idunn.no/agora/2016/01/spoersmaalet_om_teknikken

Heitmann, K. (2001). *Sportsfiske, kraftutbygging og forvaltning av Altaelva*. (HBO-rapport 8/2001) Hentet fra <https://www.nb.no/items/fd06fc27b6de87835451604a74b653c1?page=0&searchText=glede>

Holth, F. & Winge, N.K. (2017). *Plan- og bygningsrett: kort fortalt*. Oslo: Universitetsforlaget.

Holst, B. (2014). Geologien i Alta. I Ottem, L., *Altaturer: Turmuligheter i Alta kommune*. Alta: Altaturer Lise Ottem.

Hætta, O.M. (1994). *Samene: historie kultur samfunn*. Oslo: Grøndahl og dreyers forlag.

Ibsen, H. (1991). *Dikt: I utvalg med og etterord av Vigdis Ystad*. Stabekk: Bokklubbens lyrikkvenner. Hentet fra https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010051923004

Jaklin, A (2007). *Nordfronten: Hitlers skjebneområde*. Denmark: Gyldendal.

Johnsen, K.E (2019b) Gamle Alta. Temahefte 2019. Alta i det første internasjonale polaråret 1882-1883: Altaværingers boforhold og livssituasjon på 1880-tallet. Alta: Alta historielag.

Johnsen, K. (2018, 13.juni). *To navn i Alta har i mange år pirret min nysgjerrighet...Sokelmaog Goskamark*. *Ruijan Kaiku*. Hentet fra <https://www.ruijan-kaiku.no/to-navn-i-alta-har-i-mange-ar-pirret-min-nysgjerrighet-sokelma-og-goskamark/>

Johnsen, K.E (2016). De første gårdene og gårdeierne i Bossekop. I Johansen, E.D., Johanson, B.L., Østli, O.L, Østlyngen, N., *Altaboka 2016: Fra Altafjorden til ishavet*. Alta: Alta historielag.

Johnsen, K. (2014) Stedsnavn i Alta. I Ottem, L., *Altaturer: Turmuligheter i Alta kommune*. Alta: Altaturer Lise Ottem.

Johnsen, K.E (2019a). Gamle Alta. Temahefte nr. 2 2019. *Altas første byplan «Lorangeplanen»: en lokalhistorisk beskrivelse og vurdering av planprosessen, planen og de langsiktige virkningene av planarbeidet*. Alta: Alta historielag.

Kanto, J. (u.å). *Tar-burning pit in Sammatti*. [Foto] Hentet 10.juli 2020 fra <https://no.wikipedia.org/wiki/Fil:Tervahauta.jpg>

Kjellman, E. (2018). *Arkeologiske undersøkelser av en tjæremile på Skillemoen, Alta k.* (Tromsø museum arkeologiske rapporter 2019). Hentet fra <https://uit.no/Content/678155/cache=20202404093314/Rapport%20Skillemoen%202019.pdf%20s.4>

Kommunal og moderniseringsdepartementet. (2009). *Den europeiske landskapskonvensjonen*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/plan--og-bygningsloven/plan/internasjonalt-plansamarbeid/landskapskonvensjonen/om-konvensjonen/europeisk-landskapskonvensjon-norsk-teks/id426184/>

Krogness, O.A (1912-1918). [Nordlysobservatoriet, Borgen.]. Hentet fra https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digifoto_20160503_00198_NB_OAK_13_04

Larsen, H. (2019). *Altakampen 40 år etter*. Alta: Altaposten

Lorange, E. (1950). *Fra gjenreise til nyreise: regionplanmøtet i Alta 12.-18 juni 1948*. Oslo: Tanum.

Lorange, E. (1996) *Planleggingen av Alta 1945-1947: En personlig beretning med tegninger*. I Kristensen, I., Killi, L., Grimstad, O., Pedersen, R., Ballo, R., Rasmussen, H., Altaboka 1996: Hjemkomst og gjenreisning. Alta: Alta historielag.

Lorange, E. (1977). *Regional tenkning: betingelse for god planlegging*. Kristiansand. Universitetsforlaget

Lorange, E. (1972). *På gjenreiste stier*. Byggekunst 72, 53(2), 35-36. Hentet fra: <https://www.nb.no/items/731ce2bdb2c3cde20b2b9f03888fdd68?page=0&searchText=Lorange>

Meløe, J. (1988) The two landscapes of Northern Norway. *Inquiry*, 31, 287-401 Hentet fra: <http://www.jakobmeloe.com/wp-content/uploads/2015/04/The-Two-Landscapes-of-Northern-Norway1.pdf>

Minde, H. (1983) *Stein og brød: Skifer næringa i Alta fram til 1940*. Alta: A/L Alta skiferbrudd, Alta historielag og Alta kommune.

Minde, H. (1982). *Trekk fra samenes historie*. I Nielsen, A.F, Petterson, A., Røssland, Ø. Skavhaug, K., Altaboka 1982: Årbok for Alta. Alta: Alta historielag.

Myreng, E (1938) Skiferarbeidere i Fossan skiferbrudd [foto]. Alta: Verdensarvsenter for bergkunst- Alta museum

Nielssen, A.F. (2014) *Næringsmangfoldet ved kysten i middelalderen*. I Kolle, N. & Nielssen, A.R., Fangstmenn fiskebønder og værfolk: Fram til 1720 (1). Bergen: Fagbokforlaget

Nielsen, J.P (1987). *I kopperverkets tid: Kåffjord kirke 150 år*. Alta: Alta menighetsråd og Alta historielag.

Nielsen, J.P (1990). *Altas historie: Bd. I. De glemte århundrene 1520-1826*. Alta: Alta kommune.

Nielsen, J. P. (1995). *Altas historie. Bind 2. Det arktiske Italia (1826-1920)*. Alta: Alta kommune.

Nielsen, J.P. (1996). *"Et imperium i miniatyr": Kopperverket i Kåffjord og samfunnet omkring*. Alta: Alta museum.

Niemi, A.R. (2018a) *Nord-Norges eldste steinbrudd: Utgravning og eksperimenter i Melsvik, Alta*. Ottar, 5(323), 3-14. Hentet fra https://uit.no/Content/662410/cache=20201301131337/Ottar5_2018.pdf

Niemi, A.R. (2018b, 24. september). *En kvensk tjæremile i Alta*. Norark Norsk arkeologi. Hentet fra <http://www.norark.no/prosjekter/skillemoen/en-kvensk-tjaeremile-i-alta/>

Niemi, Anja Roth. (2019) Kunnskapsstatus og problemstillinger. I Niemi, A.R., *Chertbruddet i Melsvik. Undersøkelse av chertbrudd, utvinningsteknologi og bosetningsspor fra tidlig eldre steinalder i Melsvik, Alta.k, Finnmark.f* (Tromsø museums rapportserie nr.50) Hentet fra https://uit.no/Content/625894/cache=20191204100637/Tromura%2050%20Melsvik_net.pdf

Niemi, A.R. (2019) Sammenstilling og diskusjon. I Niemi, A.R., *Chertbruddet i Melsvik. Undersøkelse av chertbrudd, utvinningsteknologi og bosetningsspor fra tidlig eldre steinalder i Melsvik, Alta.k, Finnmark.f* (Tromsø museums rapportserie nr.50) Hentet fra https://uit.no/Content/625894/cache=20191204100637/Tromura%2050%20Melsvik_net.pdf

NOU 1994: 21. (1994). *Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv: Bruk av land og vann i Finnmark i historisk perspektiv - Bakgrunnsmateriale for Samerettsutvalget*. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-1994-21/id374516/?ch=1>

Olje og energidepartementet (1978). *Om statsregulering av Altavassdraget i Finnmark fylke* (St.prp. nr.107. (1977-1978)) Hentet fra https://stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1977-78&paid=2&wid=b&psid=DIVL222&pgid=b_0282&s=True&vt=b&did=DIVL236&tab=True

Paulharju, S. (2020). *Kvenene et folk ved ishavet*. Oslo: Orkana.

Plan- og bygningsloven. (2008). Lov om planlegging og byggesaksbehandling (LOV-2008-06-27-71). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71>

Rapp, O.M. (2015, 1.mai). *Mener steinaldermenneskene hadde trebåter*. Aftenposten. Hentet fra <https://www.aftenposten.no/norge/i/k03dj/mener-steinaldermenneskene-hadde-trebaater?>

Ritter, J. (1984). Landskap. I J. Dehs, *Æstetiske teorier: en antologi*. (Vol.18). Odense, Odense universitetsforlag.

Rode, F. (1842). *Optegnelser fra Finmarken, samlede i Aarene 1826-1834 og senere udgivne som et Bidrag til Finmarkens Statistik*. Hentet fra https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007082002001

Schnitler, P. (1985). *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745. (bd.3)*. Oslo: Norsk historisk kjeldeskrift-institutt.

Schwarz, J. (1940). [Foto]. Hentet fra https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008053000003

Sletnes, K.B. (2019, 19.august). Naturvitenskap. I *store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/naturvitenskap>

Simensen, T. (2005). *Biologen som revolusjonerte byplanleggingen: Patrick Geddes teorier om byplanlegging og regional utvikling*. Universitetet for miljø- og biovitenskap, Institutt for landskapsplanlegging.

Sveen, A. (2003). *Mytisk landskap: ved dansende skog og susende fjell*. Tromsø: Orkana forlag.

Sveli, A. (1990). *Skogbruk i Nord-Norge: Streiftog gjennom historien*. Trondheim: Nord-Norges skogsmannsforbund.

Thorén, K.H. (2016). Grønnstruktur i Norsk tapning. Idégrunnlag og inspirasjoner. *Nordic Journal of Architectural Research*, 2016 (1),109-130. <http://arkitekturforskning.net/na/article/viewFile/815/758>

Verdensarvsenter for bergkunst - Alta Museum (u.år) *Kart: Forslag Alta tettsted*. [Foto] Hentet fra <https://digitaltmuseum.no/021026104639/kart>

Vinjar, A. & Rosvold, K.A (2019, 29. juni). Alta kraftverk. I *Store norske leksikon*. Hentet fra https://snl.no/Alta_kraftverk

Wilse, A.B. (1910). *Wilse, Anders Beer*. Hentet fra https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_foto_NF_W_25290

Ødegaard, M.C (2018). *Det berget gir: Skiferdrivere og skifernæring i Alta 1945-2018*. Lysaker: Dinamo forlag.

Ødegaard, M. C. (2020). *Skiferdriften i Alta: Håndverket som ikke kunne industrialiseres*. *Arbeiderhistorie*, 24(1), 137-152. <https://doi.org/10.18261/issn.2387-5879-2020-01-09>

Figurliste

*Obs. Alle de selvlagde kartene er også tegnet med informasjonen og kildene som står skrevet i tekstene til hver enkelt praksis.

* Obs. Alle foto det ikke står kilde på er mine egne bilder.

Figur	Type	Kilde/Laget av
1	Selvlaget kart	Basert på: (N500 Geonorge; Norge i bilder)
2	Eget foto	
3	Selvlaget kart	Basert på: (N250 Geonorge; Høydedata)
4	Selvlaget kart	Basert på: (N250 Geonorge; Niemi, 2019, s.9; Gjerde, 2010, s.265)
5	Eget foto	
6	Illustrasjon	Laget av Magne Gjerde. Gjengitt med tillatelse. (Gjerde, 2010, s.281).
7	Selvlaget kart	Basert på: (N500 Geonorge; Thomas von Westen i Nielsen, 1990, s.177; Nielsen, 1990, s.71 og 34)
8	Selvlaget kart	Basert på: (N250 Geonorge)
9	Illustrasjon	(Knut Leem i Nielsen, 1990, s.79)
10	Selvlaget kart	Basert på: (N250 geonorge; Kjellmann, 2018, s. 4)
11	Foto	Juho Kanto (Kanto, u.år)

12	Selvlaget kart	Basert på: (N250 Georange; Minde, 1983, s.11; Ødegaard, 2018, s. 41; Gustavsen, 1998, s.29; Lorange, 1996, s. 147)
13	Foto	Einar Myreng. Gjengitt med tillatelse fra Alta museum. (Myreng, 1938)
14	Foto	Lillian Heitmann. Gjengitt med tillatelse.
15	Selvlaget kart	Basert på: (Georange N250)
16	Kart	Laget av Fredrik Rode (Rode, 1842, s.354)
17	Foto	Gjengitt med tillatelse fra Gunn Rigmor Jungård.
18	Selvlaget kart	Basert på: (N250 Georange)
19	Kart	(Iver Hesselberg i Johnsen, 2018, s. 9)
20	Foto	Anders Beer Wilse (Witse, 1910)
21	Foto	Ole Andreas Krogness (Krogness, 1912-1918)
22	Selvlaget kart	Basert på: (N500 Georange; Gamst, 1984)
23	Selvlaget kart	Basert på: (N250 Georange; Gamst, 1984, s.166-167)
24	Selvlaget kart	Basert på: (N250 Georange; Lorange, 1996, s.147; Gamst, 1984, s.161)
25	Selvlaget kart	Basert på: (N50 Georange)
26	Kart	Gjengitt med tillatelse fra Alta museum.
27	Kart	(Olje og energidepartementet, 1978).
28	Kart	(Alta kommune, 2011d)
29	Eget foto	
30	Eget foto	
31	Foto	Joseph Schwarz 1940 (Schwarz, 1940, s. 29)
32	Eget foto	
33	Eget foto	
34	Eget foto	
35	Eget foto	
36	Selvlaget illustrasjon	
37	Eget foto	
38	Eget foto	
39	Kart	(Alta kommune 2011d)
40	Kart	(Verdensarvsenteret for bergkunst- Alta museum)
41	Eget foto	
42	Egen illustrasjon	
43	Egen illustrasjon	
44	Egen illustrasjon	
45	Egen illustrasjon	

Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway